

A

Παυσανίου ἐκδρομαί.

α.

Πύλη δι' ἧς εἰσῆλθε (Παυσ. Ἀττ. Α, 3. Β, 9. 4),

Διὰ θαλάσσης ἀφίχθεις ὁ περιηγητής, καὶ ταχὺ βλέμμα
ρίψας εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Μουνιχίαν (1), ἀνῆλθε παρα-
κολουθῶν τὰ Μακρὰ τείχη (2), ἐρείπια ἤδη τότε, καὶ ὧν
ἐλάχιστα ἴχνη φαίνονται εἰσέτι κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς
σημερινῆς ἀμαξιτοῦ, τῆς ἀγούσης εἰς Ἀθήνας ἐκ Πειραιῶς,
πλείονα δ' ἐσώζοντο πρὸ τῆς κατασκευῆς αὐτῆς.

Οὕτως ἀφικνεῖται πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως (3). Ἀλλὰ
τίνων πυλῶν;

Τῶν Μακρῶν τειχῶν τὸ δυτικὸν ἀπέληγεν, ὡς τὰ ἴχνη
δεικνύουσι καὶ ὡς ἡ ὀχυρωματικὴ ἀπαιτεῖ, εἰς τοὺς ἀπο-
τόμους λόφους τοὺς νοτιοδυτικῶς χωροῦντας τῆς Ἀκροπό-
λεως. Πιθανὸν δὲ δὲν φαίνεται, ἐντὸς αὐτῶν, ὅτε ὑφίσταντο,
να ἐνεκλείετο ἡ ἀπὸ τοῦ λιμένος εἰς τὴν πόλιν ἄγουσα ἐμ-
πορικὴ λεωφόρος, ἡ ἀμαξιτὸς ἀναμφιβόλως ἥς μνημονεύει
ὁ Ξενοφῶν (4), ἴσως ἡ αὐτὴ ἦν ὁ Προπέρτιος λέγει Θη-
σεΐαν (5), οὐδ' ἀνεβρίχθητο πάντως εἰς τὰς ἀνοδίας τῶν λό-
φων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκάμπετο ἐπὶ τοῦ ὀμαλοῦ περὶ τοὺς

(1) Παυσ. Ἀττ. Α, 2-4.

(2) Αὐτ. Β, 2.

(3) Αὐτ. 3.

(4) Ἑλλην. Β, 4, 10.

(5) Βιβλ. Γ, Eleg. XXI, στ. 23.

πρόποδας αὐτῶν, ἀπολήγουσα εἰς τῆς πόλεως τὸν περίβολον.

Ἡ σχεδὸν βεβαία αὕτη ὑπόθεσις ἄγει ἡμᾶς εἰς τοῦ περι-
βόλου τὰ δυτικά, ἔνθα, πλὴν ἴσως καὶ ἄλλων ἐλασσόνων,
δύο ἡνοίγοντο ἐπίσημοι πύλαι, τὸ Δίπυλον, καὶ ἡ περὶ ἧς
λέγει ὁ Πλούταρχος (6)· « Πύλαι. . . ἄς νῦν » (δηλαδή οὐχὶ
ἐπὶ Θησέως, περὶ οὗ ὁμιλεῖ) « Πειραϊκὰς ὀνομάζουσι ».

Καὶ ἐπόμενον μὲν ἦν Πειραικαὶ νᾶ καλῶνται αἱ εἰς ἃς
ἀπέληγεν ἡ ἐκ Πειραιῶς ὁδός· ἔπρεπε δὲ νᾶ κεῖνται ἔνθα
ἀναμφισβητήτως ἦν τῆς ὁδοῦ ταύτης τὸ πέρας, ἥτοι κατὰ
τὸ σημεῖον τοῦ περιβόλου τὸ ἀμέσως βορείως τοῖς λόφοις
ἐπόμενον, ἐν ᾧ τούτου πολὺ βορειότερον ἦν τὸ Δίπυλον,
καθ' ὃ φέρον εἰς τὴν ὁδὸν τὴν πρὸς τὴν Ἑλευσῖνα, ἣτις
συγχρόνως καὶ ἱερὰ ἐλέγετο, ἔνεκα τῆς δι' αὐτῆς διαπο-
ρευομένης πομπῆς τῶν Ἑλευσινίων (7), ἐξ οὗ τὸ Δίπυλον
καὶ Ἱερὰ πύλη προσηγορεύετο (8). Ὁ δὲ Πλούταρχος καὶ
Θριασίας λέγει τὰς πύλας ταύτας, ἐν τούτοις (9)· « Ταρῆναι
Ἀνθημόκριτον παρὰ τὰς Θριασίας πύλας, αἱ νῦν Δίπυλον
ὀνομάζονται ». Ἐκαλοῦντο δ' οὕτω, διότι Θριάσιον ἐλέγετο
τὸ περὶ τὴν Ἑλευσῖνα πεδῖον, ὃ ἡ πομπὴ διεπορεύετο.

Ἡνοίγετο δὲ τὸ Δίπυλον συγχρόνως καὶ εἰς τὴν ἄγουσαν
εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, ὡς μαρτυροῦσιν ὅ τε Λουκιανός (10)·
« Ἀπὸ τοῦ Διπύλου... εἰς Ἀκαδημίαν ἀπιόντων », καὶ ὁ Τ.
Λίβιος (11)· « A Dipylo accessis. . . porta. . . in Academiae
gymnasium ferens », καὶ ὁ Κικέρων (12)· « Sex a Dipylo

(6) Β. Θησ. ΚΖ.

(7) Πaus. Ἀττ. ΛΣΤ, 2. — Ἀρπ. λ. Ἱερὰ ὁδός.

(8) Πλούτ. Β. Σύλλ. ΙΔ.

(9) Β. Περικλ. Α.

(10) Σκύθ.

(11) XXI, 24.

(12) De fin. V, 1.

«...dia confecimus tum venissimus in Academia... patia ». Ἡ δ' Ἀκαδημία ἦν πρὸς βορᾶν τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ, κατὰ τὰ Σηπόλια, εἰς τὴν θέσιν ἣτις καὶ τὸ ὄνομα ἔτι διατηρεῖ, ἐλαφρῶς ὑπὸ τοῦ ὄχλου εἰς « Καθήμια » παραφθαρέν, μετὰ ποιητικῆς δὲ χάριτος καὶ τοπογραφικῆς ἀκριβείας περιγράφεται ὑπὸ Σοφοκλέους (13) οἷα ἔτι καὶ νῦν γοητεύει τὰς ὄψεις, κατάρυτος καὶ κατάρρυτος, νοτίως τῶν μόνων ἐν τῷ πεδίῳ ὑψουμένων δύο λόφων τοῦ Ἰππίου Κολωνοῦ (14), καὶ τοῦ λόφου τῶν Εὐμενίδων (14). Ἐπὶ τοῦ τελευταίου δὲ τούτου σώζεται ἐρείπιον παρεκκλησίου καθιερωμένου τοῖς « ἁγίοις Ἀκινδύνοις », κατὰ τόν, ὡς συνήθως παρὰ τοῖς νεωτέροις, τὴν ἀρχαίαν ἐπωνυμίαν ἀναπολοῦντα εὐφημισμὸν.

Ἐκεῖτο λοιπὸν τὸ Δίπυλον πολὺ βορειότερον τῆς Πειραικῆς πύλης, ἐκεῖ ἔνθα πολλὰ καὶ ἀξιόλογα αὐτοῦ λείψανα ἀνεσκάφησαν, καὶ ἔνθα ἡ παρακειμένη Ἀγία Τριάς μετὰ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὴν ἀρχαίων τάρων, διετήρησε, φαίνεται, παρρηθαρμένον τῶν θριασίων τὸ ὄνομα. Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ εἰσῆλθεν ὁ Πausανίας, ὡς τινὲς τῶν νεωτέρων ὑπέλαβον, διὰ πύλης τόσον βορειότερον κειμένης τῆς ὁδοῦ δι' ἣς ἀνέβη, ἀλλὰ, τὸ πιθανώτερον, διῆλθε διὰ τῆς Πειραικῆς. Κατὰ Πλούταρχον (16), ὁ Σύλλας, ὅτε ἐπολιόρκει τὰς Ἀθήνας, ἀναγνωρίσας ὅτι μέρος τοῦ περιβόλου, τὸ μᾶλλον ἀλώσιμον, ἔμενεν ἐξ ἀμελείας ἀρύλακτον, προσέβαλε, καὶ κυριεύσας κατέσκαψε καὶ συνωμάλυνε « τὸ μεταξὺ τῆς Πειραικῆς Πύλης καὶ τῆς Ἱερᾶς », καὶ ἐκεῖθεν

(13) Οἶδ. ἐν Κολ. 668.

(14) Ἀρπ. — Πολυδ. Ζ, 132 f. — Παυσ. Ἀττ. Λ, 4.

(15) Σοφ. Αὐτ. 40. 42.

(16) Β. Σύλλ. ΙΔ.

εἰσῆλχθεν εἰς τὴν πόλιν. Καὶ τοῦτο λοιπὸν ἐστὶ βεβαία μαρτυρία ὅτι τὸ Δίπυλον ἦν ἄλλο τῆς Πειραικῆς πύλης, ἣν ὁμολογουμένως διῆλθεν ὁ Πχυσανίας. Καὶ δι' ἐτέρων δὲ γνωρισμάτων τὴν πύλην ταύτην χαρακτηρίζει ὁ περιηγητής, λέγων ὅτι « οὐ πόρρω αὐτῆς ἦν τάφος . . . ἐπίθεμα ἔχων στρατιώτην ἵππῳ παρεστηκότα », ἔργον Πραξιτέλους(17), καὶ ὅτι « εἰσελθόντων » ἦν « οἰκοδόμημα ἐς παρασκευὴν τῶν πομπῶν »(18), δηλαδή τῆς τῶν μικρῶν καὶ μεγάλων Παναθηναίων, « καὶ πλησίον ναὸς Δήμητρος », ὁ παρ' ᾧ ἐτελοῦντο τὰ μικρὰ ἐν Μελίτῃ μυστήρια(19), καὶ « οὐ πόρρω . . . Ποσειδῶν ἐφ' ἵππου ». Καὶ ὁ Πλούταρχος(20) ἀναφέρει « τὴν πλατεῖαν τὴν φέρουσιν εἰς τὰς πύλας παρὰ τὸ Χαλκόδοκτος ἡρώον, ἃς νῦν Πειραικὰς ὀνομάζουσιν »· καὶ ἦν τοῦτο τὸ Ἡρώον ὃ καὶ Ἑπτάχαλκον(21) ἐκαλεῖτο.

Ὑπὸ τὸν βόρειον λοιπὸν πρόποδα τοῦ λόφου τοῦ ἀστεροσκοπείου ἢ τῶν Νυμφῶν, ὡς κατ' ἐπιγραφὴν ἐκεῖ σωζομένην ἐκλήθη, ἐρευνήσας εὗρον καταφανῆ τότε, — νομίζω δ' ὅτι σήμερον εἰσὶν ἥττον ὁρατά, — ἵχνη ἀρχαίας ὁδοῦ, στρεφόμενης πρὸς τὸν περίβολον, γνωστὸν καὶ αὐτὸν ἐνταῦθα ἐκ σωζομένων λειψάνων. Ἐνθα δὲ περίπου ἔπρεπε νὰ τέμνη αὐτὸν ἡ ὁδός, ὑπάρχει, δεξιῶς μὲν τῷ εἰσιόντι, ἐρείπιον πύργου στρογγύλου, ἐμφαίνοντος πιθανὴν πύλην ὑπαρξίν, ἀριστερῶς δέ, εἰς τινὰ ἀπόστασιν, βάθρον κυβικόν, ἐκ τοῦ βράχου λελαξευμένον, πιθανώτατα τὸ βάθρον τοῦ ἵππου καὶ στρατιώτου τοῦ Πραξιτέλους. Ἐπὶ τοῦ βράχου τούτου εἰσὶ σήμερον τὰ δημόσια σφαγεῖα ὠκοδομημένα.

(17) Αὔτ. Β, 3.

(18) Αὔτ. 4.

(19) Σχολ. Ἀριστοφ. Βάτρ. 501.

(20) Β. Θησ. ΚΖ.

(21) Πλούτ. Β. Σύλλ. ΙΔ.

Ὀλίγον δὲ βορειανατολικώτερον ὑπῆρχον πλησίον ἀλλήλων, ἐκλιπόντα σήμερον, ἐρείπια δύο ἐκκλησιδίων, ἀφιερωμένων εἰς τὴν μνήμην, τὸ μὲν τοῦ ἁγίου Νικολάου, τὸ δὲ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ὧν τὸ πρῶτον δύναται, κατὰ τὴν ἐν πάσῃ τῇ Ἑλλάδι, μάλιστα δ' ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ γνωστοτάτως ἐπικρατοῦσαν ἔξιν τοῦ ἀφιεροῦν τὰ ἱερὰ τῶν ἀρχαίων θεοτήτων εἰς ἁγίους συγγενεῖς ἐκείναις κατὰ τὴν λατρείαν ἢ τὴν ἐπωνυμίαν, νὰ εἰκασθῇ ὅτι κατέλαβε τὸν ἱερὸν χῶρον τοῦ Ποσειδῶνος, τὸ δὲ τὸν τοῦ οἰκοδομήματος « εἰς παρασκευὴν τῶν πομπῶν », ὁ καθ' ἕτερον χωρίον τοῦ Πausανίου (22), τῷ ὄντι ὑπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον ἔκειτο, διότι « πλησίον » αὐτοῦ ἐδείκνυτο « ναῦς ποιηθεῖσα εἰς τὴν τῶν Παναθηναίων πομπήν », ἀποτεθειμένη ἀναμφιβόλως πρὸς τὸ Πομπεῖον. Παρὰ τούτοις δ' ἦν πρὸς καὶ ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος.

Τούτων δὲ βορείως, ἐπὶ βράχου ἔχοντος νύμφας ἢ κοιλώματα ἀρχαῖα ἐγγεγλυμμένα, ἴσταται ἐκκλησιδίον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, Χαλκούρι ἐπονομαζόμενον, βεβαίως οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ τοῦ Χαλκόδοκτος, κατὰ μικρὰν τῆς ἐπωνυμίας παραλλαγὴν. Καὶ ἀφίσταται μὲν αὐτὸ ὀλιγώτερον τοῦ Διπύλου ἢ τῆς ἦν ἐκλαμβάνω ὡς τὴν Πειραικὴν πύλην· ἀλλὰ μετὰ ταύτης κοινωνεῖ δι' ἐπιπέδου πλατείας, ἐν ᾗ ἀπ' ἐκείνου χωρίζεται δι' ἀποτόμου κλιτύος.

Κατὰ πάντα λοιπὸν τὰ τὴν Πειραικὴν πύλην ἀφόρωντα ἀρχαῖα χωρία, καὶ τὰ μετ' αὐτῆς τοπογραφικῶς συνδεόμενα μνημεῖα, δὲν ἐδύνατο αὕτη νὰ κεῖται οὔτε νοτιώτερον τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν, ὅθεν θὰ ἔφερεν εἰς στενώματα καὶ εἰς ἀνοδίας, οὔτε πολὺ βορειότερον αὐτοῦ, ὅτε θὰ ἦν ἀνάγκη νὰ ζητηθῇ πρὸς βορὰν καὶ τοῦ λόφου τοῦ Θησείου, καὶ

(22) Αὐτ. ΚΘ, 1.

ἐπομένως θὰ συνέπιπτε μετὰ τοῦ Διπύλου. Ὅπισω δὲ τῆς θέσεως ἣν νομίζω ὅτι πρέπει ν' ἀποδώσω αὐτῇ, ἡνοίγετο, εἰς τὸν ἐπὶ Τουρκοκρατίας συσταλέντα περίβολον, ἡ νέα Πύλη ἢ λεγομένη « τοῦ Δράκου », ἥτοι τοῦ Πειραιῶς, διότι τότε οὕτως, ὡς γνωστόν, ἐκαλεῖτο ὁ λιμὴν, ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς ὄχθης ποτὲ ἰδρυμένου λιθίνου λέοντος, ὃν ὁ Μοροζίνης ἀπεκόμισεν εἰς Βενετίαν.

6.

Πρώτη ὁδὸς τοῦ Παυσανίου (Παυσ. Ἀττ. Β, 4).

Ἄλλ' ἂν καὶ ἄλλη ἀπητεῖτο ἀπόδειξις ὅτι ὁ Παυσανίας δὲν διῆλθε διὰ τοῦ Διπύλου, ταύτην παρέχουσι τὰ πρῶτα αὐτοῦ βήματα ἐν τῇ πόλει· διότι « εἰσελθὼν », λέγει ὅτι « στοαὶ εἰσὶν ἀπὸ τῶν Πυλῶν εἰς τὸν Κεραμεικόν » (1). Αἱ πύλαι ἐπομένως δι' ὧν εἰσῆλθε δὲν ἦσαν ἐν τῷ Κεραμεικῷ, ἐν ᾧ τὸ ὅτι ἐν αὐτῷ ἦν τὸ Δίπυλον μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο τὸ ῥητὸν χωρίον τοῦ Λουκιανοῦ (2)· « Ἐν τῷ Κεραμεικῷ πρὸς τῷ Διπύλῳ ». Ἦν δὲ διπλοῦς ὁ Κεραμεικός (3), ὁ ἔσω, ἐντὸς τοῦ Διπύλου (4), καὶ ὁ ἔξω, « τὸ κάλλιστον προάστειον » κατὰ Θουκυδίδην (5), χρησιμεῦον καὶ εἰς ἐνταφιασμὸν τῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων (6), ὧν πολλοὶ καὶ ἐπίσημοι τάφοι ἀνεσκάφησαν παρὰ τῇ παρακειμένη ἐκκλησίᾳ, ἣτις, παραφθορᾷ ἴσως τῆς φωνῆς Θριασίας, Ἀγία Τριάς ἐπεκλήθη.

Ἐπορεύθη λοιπὸν ὁ Παυσανίας ἀπὸ τῆς Πειραικῆς πύλης εἰς τὸν Κεραμεικόν, καὶ εὐτυχῶς δύναται σήμερον νὰ

(1) Β, 4.

(2) Ἑταιρ. Διάλ. Μελίσσ. καὶ Βάκχου.

(3) Ἀρποκρ. Σουίδ. λ. Κεραμ.

(4) Πλούτ. Β. Σύλλ. 1Δ.

(5) Β, 34. Ἰδ. καὶ ΣΤ, 57. — Πλάτ. Παρμενίδ. 127^b.

(6) Σχολ. Ἀριστοφ. Ἰππ. 769.

τῆς καθιέρωσιν. Ἐπικυροῖ δὲ τὴν ὑπαρξίν τῆς οἰκογενείας ταύτης καὶ ἑτέρα ἐπιγραφή(13), ἐπίσης χρόνων Ῥωμαϊκῶν, ἐν ἧ εἷς ἐκ πολλῶν ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἀναγραφέντων ἐπιμελητῶν καλεῖται « Εὐβουλίδης Εὐχειρος Κρωπίδης », καὶ ἔστιν ἴσως ὁ αὐτὸς τῷ ἡμετέρῳ γλύπτῃ.

Μέρος μεγάλου βάθρου ἐνεπιγράφου, μετὰ πολλῶν τεμαχίων ἀγαλμάτων Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, εὐρέθη οὐ πολὺ μετὰ τῶν Ἀθηνῶν τὴν ἀπελευθέρωσιν, τιθεμένων τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας Τράϊβερ κατὰ τὸ δυτικὸν πέρας τῆς σημερινῆς Ἑρμαϊκῆς ὁδοῦ, μετὰ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀσωμάτων. Ἡ δ' ἐπιγραφή, καὶ αὐτὴ χρόνων Ῥωμαϊκῶν, φέρει « . . . χειρος Κρωπίδης ἐποίησεν », ὁ δ' Ῥόσς(14) συνεπλήρωσε κατὰ τ' ἀνωτέρω εἰς « Εὐβουλίδης Εὐχειρος Κρωπίδης ἐποίησε », καὶ ἀνεγνώρισεν ὀρθότατα, ὡς σήμερον συνορῶ, —εἰ καὶ ἄλλοτε, ἐκ μονομεροῦς ἐπόψεως, εἶχον ἀμφισβητήσῃ τοῦτο, —ἐν τῷ μνημείῳ τὸ τὴν οἰκίαν τοῦ Πολυτίωνος κοσμήσαν κατὰ Πausανίαν.

Ἐχομεν λοιπόν, ὡς τὴν ἀρχήν, κατὰ τὴν Πειραικὴν πύλην, μεταξὺ τοῦ πύργου καὶ τοῦ σφαγείου, οὕτω καί, περὶ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀσωμάτων ἐντὸς τοῦ Κεραμικοῦ, ἢ εἰς αὐτοῦ τὰ ὅρια, ἐπέκεινα τῆς « ἑτέρας » στοᾶς, τὸ πέρας τῆς πρώτης πορείας τοῦ Πausανίου.

Υ.

Δευτέρα ὁδὸς τοῦ Πausανίου (Γ, 1-4. Ε, 1. Η, 4).

Ἀπὸ δὲ τοῦ σημείου τούτου τοῦ Κεραμικοῦ χωρῶν ὁ περιηγητὴς πρὸς τὸ κέντρον τῆς πόλεως, ἀπαντᾷ πρὸς « τὰ

(13) Ἀρχ. Ἐφημ. Ἀρ. 3760.

(14) L. Ross, Le monument d'Euboulidés.

«ξιά», ἀλλ' ἄγνωστον εἰς τίνα ἀπόστασιν, τὴν *Βασίλειον* στοάν (1), ἧς «πλησίον» ἦσαν μετ' ἄλλων ἀνδριάντων καὶ τοῦ Κόνωνος, καὶ ὁ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Τιμοθέου, οἱ κατὰ Κορνήλιον Νέπωτα (2) ἰδρυμένοι ἐν τῇ Ἀγορᾷ, ἐν ᾧ καὶ ἔτεροι ἐστήθησαν αὐτοῖς ἐν τῇ Ἀκροπόλει (3). Ἐκ τούτου ἔεται ὅτι καὶ ἡ Βασίλειος ἦν ἐν τῇ Ἀγορᾷ, ἡ δ' Ἀγορὰ ἐπὶ τῷ Κερχμεικῷ, καὶ οὐ μακρὰν τοῦ δυτικοῦ πέρατος τῆς Ἑρμαϊκῆς ὁδοῦ, οὐχὶ δ' ἔνθα ἄλλοι ἀλλαχοῦ τῶν νεωτέρων αὐτὴν μετέθεσαν, τινὲς ὡς καὶ νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἐκαλεῖτο δὲ Βασίλειος ἡ στοὰ ἀπὸ τοῦ ἄρχοντος Βασιλέως, ὅστις προΐστατο τοῦ ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ δικαστηρίου (4), καθεζομένου πολλάκις καὶ ἐν αὐτῇ (5), ἐξ οὗ δύναται νὰ συμπερανθῇ ὅτι ἡ στοὰ δὲν ἀπεῖχεν ἴσως πολὺ τοῦ λόφου. Οὐκ ἀπιθάνως δὲ διεδέχθη αὐτὴν ἡ μεταξὺ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τοῦ λόφου τοῦ Θησείου κειμένη καὶ ἀρχαία ἔχνη διατηροῦσα ἐκκλησία τοῦ Προφήτου Ἡλίου, ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ παραφθαρέντος τοῦ ὀνόματος *Βασίλειος* εἰς Ἄϊς Ἡλίας (Ἅγιος Ἡλίας). Τὴν θέσιν ταύτην φαίνεται ἐπικυροῦν καὶ χωρίον ἐπιστολῆς τοῦ Ψ. Αἰσχίνου (Δ, 3), καθ' ὃ πρὸ «τῆς Βασιλείου» ἵδρυτο ὁ ἀνδριὰς τοῦ Πινδάρου, ὃν ὁ Παυσανίας λέγει ἰστάμενον παρὰ τῷ Ναῷ τοῦ Ἄρεως, τοῦ, ὡς κατωτέρω εἰκάζομεν, παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον κειμένου,

«Ὅπισθεν» δὲ τῆς Βασιλείου στοᾶς ἀπήντησεν ὁ περιηγητῆς ἑτέραν, ἔχουσαν ζωγραφίας, πιθανῶς τὴν αὐτὴν ἦν

(1) Γ, 1.

(2) Timoth. II.

(3) Ἀρχ. Ἑρμ. Ἀριθ. 2704. 3598.

(4) Πολυδ. Η, 10.

(5) Δημοσθ. κ. Ἀρισταρχ. Σ. 376 Rsk.

ἄλλοι τοῦ Ἑλευθερίου Διὸς καλοῦσι, καὶ ὁ μὲν Εὐστάθιος(6) λέγει « πλησίον », ἕτεροι δὲ γραμματικοὶ(7) « παραλήλως » τῇ Βασιλείῳ κειμένην. Ἐκαλεῖτο δ' αὕτη διὰ τὸ μεταξὺ τῶν δύο στοῶν ἰδρυμένον ἄγαλμα τοῦ Θεοῦ. Καθ' ἣν δ' ἔρρεν ἐπιγραφὴν(8), ἐκαλεῖτο προσέτι καὶ τοῦ Σωτῆρος Διός, εἰς μνήμην τῆς ἀπελευθερώσεως ἢ σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν Περσῶν οἰκοδομηθεῖσα (κατὰ Δίδυμον ἐν Ἀρποκρατίωνι). Καὶ τοῦ μὲν « ὄπισθεν » ἡ σημασία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς διευθύνσεως ἣν εἶχεν ἡ Βασίλειος, ἢ ἴσως δηλοῖ ἀπλῶς καὶ τ' ἀνατολικώτερα, διότι τὰ πρὸς ἀνατολὰς μέρη τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐθεώρουν ὡς τὰ ὄπισθεν αὐτῶν οἱ ἀρχαῖοι(9), ἐξαιρέσει ὅτι « ἔμπροσθεν » λέγει ὁ Ἡρόδοτος (H, 53) τὸ βόρειον τῆς πόλεως, ἀναφορικῶς ὅμως πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἐπιγραφαὶ φέρουσιν « καταθέτω παρὰ τὸν Δία τὸν Ἑλευθέριον »(10), καὶ « στήσαι πρὸς τῇ στοᾷ τοῦ Διός »(11), εὐρέθησαν βορείως τῆς ἐκκλησίας τῆς Ὑπαπαντῆς, ἀποδεικνύουσαι ὅτι οὐ λίαν μακρὰν ἐκεῖθεν, ἀνατολικῶς τῆς θέσεως εἰς ἣν ἐκλαμβάνομεν τὴν Βασίλειον στοάν, (12) ἔκειτο ἡ τοῦ Ἑλευθερίου Διός.

Ἐκεῖθεν δὲ μεταβαίνει ὁ Πausανίας εἰς τὸ « Μητρὸς Θεῶν ἱερόν » ἢ *Μητροῶν*, ὃ εἶχεν οἰκοδομηθῆ ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου βαράθρου(13), καὶ παρ' ᾧ κατῴκει ὁ

(6) Ὀδυσσ. Α, 395.

(7) Ἀρποκρ. — Σουῖδ.

(8) Ἡσύχ. — Ἰδ. Ἰσοκρ. Θ, 57. — Ἀρποκρ. — Σουῖδ.

(9) Αἰσχίν. Α, 97.

(10) Ἀρχαιολ. Σύλλογ. Β, 1852, Ἀρ. 62.

(11) Αὐτ. Ἀρ. 64, στ. 28.

(12) Ἰδ. Ath. Christ. 97. 115. Moms. 15.

(13) Σουῖδ. λ. Μητραγύρτης. — Φώτ.

Διογένης ἐν τῷ πίθῳ αὐτοῦ (14). Ἦν δὲ καὶ τὸ Μητρῶον τῇ Ἀγορᾷ, διότι, ὡς διηγεῖται ὁ Αἰσχίνης (15), « ὁ Πιττάκης ἔρχεται γυμνὸς εἰς τὴν Ἀγοράν, καὶ καθίζει ἐπὶ τὸν βωμὸν τὸν τῆς Μητρὸς τῶν Θεῶν ».

Ὁ Μακαρίτης Πιττάκης βεβαίῳ (16), ὅτι ἐν τῷ ὑπὸ τὸν βορειοδυτικὸν πρόποδα τῆς Ἀκροπόλεως κειμένῳ ἑρειπίῳ τῆς ἐκκλησίᾳς Ὑπαπαντῆς ἀνέγνω ἐπιγραφὰς ἀποδεικνύσας ὅτι ἐκεῖ ἔκειτο τὸ Μητρῶον, καὶ περὶ μιᾶς ἐξ αὐτῶν δι᾽σχυρίσθη μετὰ ταῦτα (17) ὅτι ἦν ἐντετειχισμένη εἰς τὴν παραστάδα τῆς θύρας οἰκίας τινός, τῆς τοῦ Ν. Ἰωαννίδου, ἀλλ' ὅτι ἔκτοτε κατεστράφη, ὡς ὁμοίως λέγει ἀφανῇ γενομένην καὶ ἄλλην ἣν εἶχε ἰδεῖ, ὡς βεβαίῳ, κατὰ τὸ 1836 μετὰ τῆς Ὑπαπαντῆς καὶ τῆς Ἀγίας Ἀννης (18). Καὶ ἐγὼ μὲν, ἄλλας ἐπιγραφὰς ἀναγνοὺς παρὰ τῇ Ὑπαπαντῇ, ταύτας οὔτε εἶδον, οὐδὲ παρὰ τινος ἤκουσα ὅστις εἶδεν αὐτάς, ὥστε δὲν δύναμαι ν' ἀποφανθῶ θετικῶς περὶ τῆς αὐτῶν ὑπάρξεως, καθ' ὅσον μάλιστα ἐκ πολλῶν παραδειγμάτων γινώσκω ὅτι τὴν μνήμην τοῦ ἀρχαιοδίου τούτου ἡπάτα οὐ σπανίως ἢ ἀτομικῇ αὐτοῦ πεποίθησις περὶ τῆς θέσεως τῶν μνημείων. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως ὅτι ἐνταῦθα ποῦ ἔκειτο τὸ Μητρῶον δὲν φαίνεται ἀδικοιολόγητος, καθ' ὅσον καὶ τὸ ἀρχαῖον Βάραρθρον, ἐφ' οὗ λέγεται οἰκοδομηθέν, πιθανολογεῖ θέσιν ὁπωσοῦν ὑψηλὴν.

« Πλησίον » δὲ τοῦ Μητρώου εἶδεν ὁ Πausanias τὸ Βουλευτήριον τῶν Πεντακοσίων, συνεχὲς μετ' ἐκείνου κατὰ τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Αἰσχίνου, ὅστις εἰς τοῦτο τὸ χωρίον

(14) Διογ. Λαέρτ. ΣΤ, 23.

(15) Κ. Κτησιφ. 187. — Ἰδ. καὶ Ψ Πλάτ. Β, Ἰ. Ῥ. 84, 2^ο.

(16) Anc. Ath. Σ. 78. — Ἰδ. καὶ Rangabé, Ant. Hell. II, N. 1155, 1156.

(17) Ἀρχαιολ. Ἐφημ.

(18) Ἀρχ. Ἐφ. Ἀρ. 2820.

τοῦ ῥήτορος (19) « Ἐν τοίνυν τῷ Μητρώῳ παρὰ τῷ Βουλευτηρίῳ », παρατηρεῖ· « Μέρος τοῦ Βουλευτηρίου ἐποίησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ Μητρώον ». Τῆς Ὑπαπαντῆς ὀλίγον βορειοδυτικώτερον, εἰς τὸ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἀγορασθὲν καὶ ἀνασκαφὲν γήπεδον Ψωμᾶ, εὐρέθησαν καὶ ἐρείπια οὐ μικρά, καὶ πάμπολλοι ἐπιγραφαὶ ἐκεῖ συρρίφθεισαι, ὡς φαίνεται, ἐκ τῶν παρακειμένων δημοσίων οἰκοδομημάτων. Συχνὰ δὲ μνημονεύουσι καὶ τοῦ Βουλευτηρίου, ὥστε ἐκεῖ που ἦν βεβαίως αὐτό (20). Τούτων δὲ τῶν ἐπιγραφῶν μία, φέρουσα· « καὶ στῆσαι παρὰ τὸν Δία τὸν Ἐλευθέριον », καὶ τοι ἴσως ἐνταῦθα μετενεχθεῖσα, ἀποδεικνύει ὅμως καὶ τὴν οὐ μεγάλην ἐντεῦθεν ἀπόστασιν τῶν δύο στοῶν, τῆς τοῦ Ἐλευθερίου Διὸς καὶ τῆς Βασιλείου.

Τοῦ Βουλευτηρίου δὲ « πλησίον » ἦν ἡ Θόλος (21), ἡ καὶ Σκιάς λεγομένη (22), ἐν ᾗ ἔθυον καὶ εἰστιῶντο οἱ Πρυτάνεις (23)· καὶ ταύτης « ἀνωτέρω » ἴσταντο τὰ ἀγάλματα τῶν Ἐπωνύμων τῶν φυλῶν ἡρώων, παρὰ τῷ Πρυτανείῳ (24), « ἐν τόπῳ ἐπισήμῳ », ὡς λέγει τοῦ Δημοσθένους ὁ σχολιαστής (25), διότι ἐκεῖ ἀνηρτῶντο πρὸς κοινὴν γνῶσιν τὰ προτεινόμενα εἰς συζήτησιν νομοσχέδια.

« Μετὰ δὲ τοὺς Ἐπωνύμους » λέγει ὁ περιηγητὴς (26) ὅτι « ἔστη καὶ Δημοσθένης », χωρὶς ὅμως νὰ ὀρίσῃ ποῦ· ὁ

(19) Κ. Κτησ. 187. — Ἰδ. καὶ Ψ Πλούτ. Β. Ἰ. Ῥ. 84, 2^ο. — Φώτ. — Σουίδ. λ. Μητραγύρτ.

(20) Ἰδ. Ἐπιγρ. ἀνεκδ. ἐκδοθ. ὑπὸ Ἀρχ. Συλλόγου, 1851. — Rang. Ant. Hell. II. Ἀρ. 381.

(21) Πaus. Ἀττ. Ε, 1.

(22) Σουίδ. λ. Σκιάς.

(23) Πολυδ. Α, 8, 15. — Ἀμμών. ἐν Ἀρποκρ. λ. Θόλος.

(24) Σχολ. Ἀριστοφ. Εἰρ. 1183.

(25) Κ, 9, 4.

(26) Η, 4.

δὲ τοῦ Δημοσθένους βιογράφος μαρτυρεῖ ὅτι ἴστατο « ἐν τῇ Ἀγορᾷ », πρὸς ὃ συνάδει καὶ τὸ τοῦ Πλουτάρχου (27), ὅτι « παραπεφυκεν οὐ μεγάλη πλάτανος », διότι τὴν Ἀγορὰν εἶχε καταφυτεύσει πλατάνοις ὁ Κίμων. Προσέτι δὲ λέγει ὁ Πλούταρχος (28) ὅτι ὁ Δημοσθένης ἴστατο « πλησίον τοῦ περισχοινίσματος καὶ τοῦ βωμοῦ τῶν δώδεκα Θεῶν », ἤτοι τοῦ ἐν τῇ Ἀγορᾷ περιβόλου ἐν ᾧ τοῖς δώδεκα Θεοῖς ἱόρυσε βωμόν ὁ Πεισίστρατος (29)· ὁ δὲ Πausanias « στοὰν » λέγει τῶν δώδεκα Θεῶν γραφὰς ἔχουσιν, « ὀπισθεν » τῆς τοῦ Ἐλευθερίου Διός (30).

Ἐκ τούτων τοπογραφικῶς πιθανώτατον φαίνεται ὅτι τοὺς δώδεκα Θεοὺς διεδέχθησαν οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι, ἐν τῇ βορειοδυτικῶς τῆς Ὑπαπαντῆς κειμένη ἐκκλησίᾳ, ἣτις καὶ ἀρχαῖα λείψανα περιέχει. Πλησίον δὲ τοῦ ναοῦ τῶν ἑβ' Θεῶν ἴστατο καὶ ὁ Πατρῷος Ἀπόλλων, πιθανῶς αὐτοῦ τὸ ἄγαλμα.

Τοῦ ἀνδριάντος δὲ τοῦ Δημοσθένους « πλησίον » ἦν τὸ ἱερὸν τοῦ Ἄρεως, πιθανῶς κάτω, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ἐπωνύμου αὐτοῦ Ἀρείου Πάγου, ἴσως κατὰ τὸν Ἅγιον Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην καὶ τούτου « οὐ μακρὰν » ἦσαν οἱ ἀνδριάντες τῶν *Τυραννοκτόνων* Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος, οὓς ὁ Ἀντήνωρ ἐποίησε. Λέγει δὲ περὶ αὐτῶν ὁ Ἀρρίανός (31)· « Καὶ νῦν κεῖνται Ἀθήνησιν ἐν Κεραμεικῇ αἱ εἰκόνες, ἧς ἀνιμῶν ἐς τὴν πόλιν, καταντικρὺ μάλιστα τοῦ Μητρώου ». Πόλιν δὲ λέγων, ἐννοεῖ τὴν Ἀκρόπολιν (32).

(27) B. Δημοσθ. ΛΑ.

(28) B. I. P. 847^a.

(29) Θουκυδ. ΣΤ, 54.

(30) ΙΑ, 3.

(31) Ἀνάξ. Γ, 16, 8.

(32) Θουκυδ. Β, 15.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ Ἀρμοδίου ἔχομεν καὶ τὸ τοῦ Ἀριστοφάνους (33). « Ἐς τὴν Ἀγορὰν καθήσω, κατὰ στήσασα παρ' Ἀρμοδίῳ . . . », περὶ δ' Ἀριστογείτονος μαρτυρεῖ ὁ Λουκιανός (34). « Καὶ νῦν ἔστηκε χαλκοῦς ἐν τῇ Ἀγορᾷ », ὅπερ ἐπικυροῖ καὶ τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ Ψ. Πλουτάρχου (35). « Στήσαι αὐτοῦ τὸν δῆμον χαλκῇν εἰκόνα ἐν Ἀγορᾷ, πλὴν εἴ που ὁ νόμος ἀπαγορεύει μὴ ἰστᾶναι », σαφηνιζόμενον διὰ τῆς ἐπομένης ἐπιγραφῆς (36). « Εἰκόνα στήσαι . . . ἐν Ἀγορᾷ, πλὴν παρ' Ἀρμοδίῳ καὶ Ἀριστογείτονι ». Δηλοῖ δὲ τοῦ Ἀρρίανοῦ τὸ « ἢ ἄνιμεν ἐς τὴν πόλιν » (τὴν Ἀκρόπολιν), προφανῶς οὐχὶ τὸ σημεῖον τῆς τελευταίας ἀνόδου εἰς τὰ Προπύλαια, ἀλλὰ μᾶλλον καθ' ὃ ἄρχεται ἄνιοῦσα ἡ χαράδρα ἢ μεταξὺ Ἀκροπόλεως καὶ Ἀρείου Πάγου· διότι ἀπαράδεκτον ἐστὶν ὅτι ἡ Ἀγορά, ἐν ἣ τὰ ἀγάλματα ἴσταντο, ἐχώρει καὶ ἐντὸς τοῦ ὑψηλοῦ καὶ δυσπροσίτου στενώματος.

Ὁ Παυσανίας λοιπὸν ἀπὸ τῆς οἰκίας τοῦ Πολυτίωνος, κατὰ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀσωμάτων, ἐχώρησεν ἀνατολικῶς τοῦ λόφου τοῦ Θησείου πρὸς τὴν Βασιλείον στοάν, ἔνθα ἐστὶν ἡ ἐκκλησία τοῦ Προφήτου Ἡλίου, καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὸ Μητροῶν, ὑπὸ τὴν Ὑπαπαντήν, καὶ τὸ ὑπ' αὐτὴν Βουλευτήριον, ἐν τῷ οἰκοπέδῳ Ψωμᾶ, μετὰ τῆς Θόλου, ὅθεν πρὸ τῶν Ἐπωνύμων διαβάς, κατήλθεν εἰς τὸ τέμενος τῶν δώδεκα Θεῶν, τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀποστόλων, καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν χαράδραν τὴν μεταξὺ Ἀκροπόλεως καὶ Ἀρείου Πάγου προσαναβάς, ἀπήντησε τὸν ναὸν τοῦ Ἀρεως, καὶ τοὺς ἀνδριάντας τῶν Τυραννοκτόνων ἐν τῇ Ὀρχήστρᾳ.

(33) Ἐκκλ. 681.

(34) Παράσ. 48.

(35) B. I. P. 852a.

(36) Rang. Ant. Hell. II, 565.

δ.

Τετάρτη ὁδὸς τοῦ Πausανίου (ΙΔ, 5. 6. ΙΕ, 1. ΙΣΤ, 1. ΙΖ, 1. 2).

Τὴν τρίτην τοῦ περιηγητοῦ ὁδὸν ὑπερπηδῶν πρὸς τὸ αἶμα, ὡς ἀνήκουσαν εἰς ἐκδρομὴν πρὸς ἄλλο μέρος τῆς πόλεως καὶ τῆς περιχώρου (1), παρακολουθῶ αὐτὸν κατὰ τὴν τετάρτην, ἀρχομένην αὖθις ἀπὸ τῆς Βασιλείου στοᾶς (2), ἐν πάσῃ πιθανότητι ἀπὸ τοῦ μέρους ἐνθα διεστυροῦντο τέσσαρες ὁδοὶ καὶ ἴστατο ὁ τετρακέφαλος (3) Ἑρμῆς τοῦ Τελεσαρχίδου (4). Φυσικῶς δ' ἐχώρουν αἱ ὁδοὶ αὗται, ἡ μὲν ἐκ βορρᾶ, τοῦ Διπύλου καὶ τοῦ μνημείου τοῦ Εὐβουλίδου, ὅθεν προῆλθεν ὁ Πausανίας, πρὸς νότον καὶ τὴν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἄνοδον, ἡ δὲ πρὸς ἀνατολὰς καὶ τὸ κέντρον τῆς πόλεως, ἐκ δυσμῶν καὶ τῆς Πειραικῆς πύλης· ὅθεν ὁ Ἑρμῆς ἴστατο ἴσως ἐνθα ἐσημειώθη ἐπὶ τοῦ χάρτου.

Προβαίνει δὲ τὴν φορὰν ταύτην ὁ περιηγητὴς « ὑπὲρ » τὴν στοᾶν (τὴν Βασίλειον) καὶ τὸν Κεραμεικόν, διὰ τῆς προθέσεως ἐμφαίνων πάντως μέρη οὐ μόνον ἐκτὸς ἤδη τοῦ Κεραμεικοῦ κείμενα, ἀλλὰ καὶ ὑψηλότερον αὐτοῦ, πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, καθ' ὅσον τὸ πρῶτον σημεῖον ὁ ἀπαντᾷ ἐστὶν ὁ ναὸς τοῦ Ἡφαιστου, ὁ καὶ Ἀθηνᾶς ἄγαλμα περιέχων, περὶ οὗ ὁ Πλάτων (5)· « Τὰ δ' ἐπάνω τὸ μάχιμον γένος... περὶ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ Ἡφαιστου ἱερὸν κατωκίκειν ».

(1) Πaus. Ἀττ. Η, 6.

(2) ΙΔ, 5.

(3) Ἡσύχ.—Φώτ. Λεξ. λ. Ἑρμ. τετρακέφ.—Ἐπίγραμμα ἐν Ἀνθολ. Βροδ. Παράρτ. Σ. 13.

(4) Λεξ. Ῥητ.—Ἰδ. καὶ Bekk. Anecd. gr. I, 316, 22.

(5) Κριτίας, 112^b.

Καὶ λέγει μὲν ταῦτα περὶ τῆς πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ ὑποτι-
θεμένης ὄψεως τῶν Ἀθηνῶν· ἀλλὰ καὶ αὕτῃ ἤδη ἡ ὑπόθε-
σις ὅτι ὑφίστατο ἔκτοτε τὸ Ἡφαιστεῖον ἀποδεικνύει τὴν ἐφ'
ὕψηλοῦ θέσιν αὐτοῦ. Καὶ παρ' αὐτῷ ἦσαν καὶ « τὰ Χαλκᾶ,
ὄνομα τόπου ὅπου ὁ χαλκὸς πιπράσκεται. Πιπράσκεται δὲ
ὅπου τὸ Ἡφαιστεῖον » (6).

« Πλησίον » δὲ τοῦ Ἡφαιστείου εἶδεν ὁ Πausανίας τὸ
ιερὸν τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης (7). Ἀλλαχοῦ που ὁ αὐτὸς
συγγραφεύς (8), ἀφηγηθεὶς περὶ τοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ναοῦ
τῆς Πολιάδος, προστίθεισιν· « Ἔστι δὲ περίβολος ἐν τῇ
πόλει τῆς καλουμένης ἐν Κήποις Ἀφροδίτης οὐ πόρρω καὶ
δι' αὐτοῦ κάθοδος ὑπόγαιος αὐτομάτη. Ταύτῃ κατίασιν αἱ
Παρθένοι. Κάτω μὲν δὴ τὰ φερόμενα λείπουσι... » Τὸ
χωρίον τοῦτο ἐγένετο παντοίων ἐξηγήσεων θέμα, καὶ ὑπό-
τινων ὑπελήφθη ὅτι οἱ Κῆποι ἦσαν ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθη-
νῶν, ὑπ' ἄλλων, δεχομένων αὐτοὺς ἐν τοῖς Ἀγγελοκή-
ποις, ὅτι αἱ παρθένοι (αἱ ἀρρήφοροι) διήρχοντο ὑπογείως ἀπὸ
τῆς Ἀκροπόλεως μέχρι τοῦ ἀπωτάτου ἐκείνου χωρίου.
Ἀλλ' ὑπάρχει ἐρμηνεία ἀμφοτέρων πιθανωτέρα. Ἡ ἐν Κή-
ποις Ἀφροδίτη ἦν Οὐρανία καὶ ἐκείνη (9), καὶ ὁ εἰς τὸ
ἄγαλμα αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἀλκαμένους συνεργασθεὶς Φει-
δίας (10) λέγεται ὑπὸ Pausανίου (11) κατασκευάσας καὶ τὸ
ἐν τῇ πόλει τῆς Οὐρανίας. Αὕτη λοιπὸν ἴσως ἦν ἐκείνης
ἀφίδρυμα, εἰς ὃ αἱ ἀρρήφοροι κατήρχοντο. Ὑπάρχει δὲ μέ-
χρι τοῦδε ἡ « ὑπόγαιος κάθοδος ἢ αὐτομάτη », « οὐ πόρρω »

(6) Λεξ. Ῥητορ. — Ἰδ. καὶ Bekk. Anecd. gr. I, 316, 23.

(7) ἸΔ, 6.

(8) KZ, 4.

(9) Paus. Ἀττ. ΙΘ, 4. — Λουκ. Εἰκ. Η.

(10) Plin. H. N. XXXVI, 5.

(11) ἸΔ, 6.

δυτικῶς τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος. Αἱ λέξεις δὲ τοῦ Πausa-
ίου, ὑποστιγμῆς τιθεμένης πρὸ τοῦ « οὐ πόρρω », ἢ ἀντὶ
οὐ πόρρω καὶ δι' αὐτοῦ » γραφομένου « οὐ πόρρω δ' αὐ-
τοῦ », φαίνονται κατ' ἀκριβῆ ἐξήγησιν αἰνιττόμεναι περίβο-
λον τῆς Ἀφροδίτης ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ καθόδον
αὐτοῦ, τὴν τῷ ὄντι ὑφισταταμένην. Ἴσως δ' ἦν ὁ περί-
βολος περιτετειχισμένος τις μικρὸς χώρος παρὰ τὸ ἄνω
στόμιον τῆς καθόδου, ἀνήκων καὶ αὐτὸς εἰς τὸ ἱερὸν τῆς
Ἀφροδίτης μεθ' οὗ ἐκοινώνει. Ὡστε ἔπεται, ὁ ναὸς τῆς
Ἀφροδίτης, καὶ ὁ παρακείμενος αὐτῷ τοῦ Ἡφαιίστου, νᾶ
ἔκειντο εἰς τὰ ὑψηλὰ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ οὗτος δυτι-
κώτερον ἐκείνου, διότι, ἐκ δυσμῶν ἐρχόμενος ὁ Πausανίας,
πρώτου αὐτοῦ μνημονεύει.

Ἄλλ' ἀπὸ τῆς Βασιλείου ἐξελθὼν τοῦ Κεραμικοῦ πρὸς
ἐπίσκεψιν τῶν δύο τούτων ἱερῶν, καταβαίνει εἰς αὐτὸν πάλ-
ιν ὁ Πausανίας, ἵνα καὶ ἄλλα ἰδῇ ἐν τῇ Ἀγορᾷ, καὶ διερ-
χόμενος πρὸ τοῦ χαλκοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ καλουμένου Ἀγο-
ραίου (12), καὶ « Πύλης, πλησίον », βαίνει (« ἰοῦσι ») πρὸς
στοᾶν τὴν Ποικίλην, τὴν καὶ Πεισιανάκτιον καλουμέ-
νην (13), οὐδὲν λέγων περὶ τῆς θέσεως αὐτῆς ἢ τῆς ἀπο-
στάσεως. Ὅτι ὁμοῦς ἔκειτο ἐν τῇ Ἀγορᾷ μανθάνομεν παρὰ
τοῦ Αἰσχίνου, λέγοντος (14)· « Προσέλθετε οὖν τῇ διανοίᾳ
καὶ εἰς τὴν στοᾶν τὴν Ποικίλην. Ἀπάντων γὰρ ἡμῖν τῶν
καλῶν ἔργων τὰ ὑπομνήματα ἐν τῇ Ἀγορᾷ ἀπόκεινται ».
Ἦν δὲ πρὸ τῆς στοᾶς ἰδρυμένος καὶ ἀνδριᾶς Σόλωνος (15),

(12) Σχολ. Ἀριστοφ. Ἰππ. 297. — Ἡσύχ. λ. Ἀγορ. Ἑρμ.

(13) ΙΕ, 1. — Διογ. Λαέρτ. Ζ, 5. — Πλούτ. Β. Κίμ. Ε. — Σουίδ. Φοίτ. λ. Στοά.

(14) Κ. Κτησ. σ. 136.

(15) Πaus. ΙΣΤ, 1.

ὃν ἐπίσης ἐν τῇ Ἀγορᾷ τιθέασιν ὃ τε Δημοσθένης (16) καὶ ὁ Αἰλιανός (17). Κατὰ Λουκιανὸν δὲ (18) ἦν ἡ στοὰ ἐν τῷ Κεραμεικῷ, διότι ἡ Φιλοσοφία, ἐπανερχομένη ἐξ Ἀκαδημίας, περιμένεται ἐν τῷ Κεραμεικῷ, ἵνα περιπατήσῃ ἐν τῇ Ποικίλῃ. Ἦν δὲ πλησίον καὶ τῆς Μελίτης, διότι ὁ Λουκιανὸς λέγει (19) τὸ ἐν τῇ Μελίτῃ Μελανίππειον κείμενον «μικρὸν ὑπὲρ τὴν Ποικίλῃν» καὶ προσέτι παρέκειτο τῇ Βασιλείῳ, διότι καθ' Ἀρποκρατίωνα (20): «Ἀπὸ τῆς Ποικίλης καὶ τῆς Βασιλέως στοᾶς εἰσὶν οἱ Ἑρμαῖ».

Ἦσαν δὲ καὶ οἱ Ἑρμαῖ οὗτοι ἂν οὐχὶ ἐν τῇ Ἀγορᾷ, ἀλλὰ πάντως παρ' αὐτῇ, καὶ καθ' ἐν τῶν περάτων αὐτῆς, κατὰ ταῦτα τοῦ Ξενοφώντος (21): «Ἐν τῇ Ἀγορᾷ... ἄρξάμενοι ἀπὸ τῶν Ἑρμῶν, κύκλῳ περὶ τὴν Ἀγοράν... περιελαύνοιεν». Ἴσως δ' ἦσαν οἱ αὐτοὶ τῇ στοᾷ τῶν Ἑρμῶν, ἧς ποιεῖται μνείαν ὁ Αἰσχίνης ἐν τούτοις (22): «Τρεῖς λιθίνους Ἑρμαῖς στῆσαι ἐν τῇ στοᾷ τῇ τῶν Ἑρμῶν». Ταύτης δὲ καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Δημοσθένους μνημονεύει (23), ἀλλ' ἀνακριβῶς, λέγων: «Τρεῖς ἦσαν Ἀθήνησι στοαί· ἡ μὲν ἐκαλεῖτο Βασίλειος, ἡ δὲ τῶν Ἑρμῶν, ἡ δὲ Πεισιανάκτιος». Τὴν πρὸς τὴν ἀγοράν δὲ σχέσιν τῶν Ἑρμῶν ἀποδεικνύουσι καὶ ἄλλα συγγραφέων χωρία, οἷον τὸ περὶ Σωκράτους, ὅτι «τὰς διατριβάς ἐποιεῖτο πρὸς ταῖς τραπέζαις καὶ πρὸς τοῖς Ἑρμαῖς» (24), τοῦ Λυσίου λέγον-

(16) Κ. Ἀρισταγ.

(17) Π. Ἰ. 16.

(18) Ἀλίου. Τ. 8. Σ. 129. Ἔκδ. 2 Γερ.

(19) Νικ. 13. — Ἰδ. Πλούτ. Β. Θησ. Η. — Ἀρποκρ.

(20) Μνησικλ. ἢ Καλλικρ. ἐν Ἀρποκρ. λ. Ἑρμαῖ.

(21) Ἰππαρχ. Γ, 2.

(22) Κ. Κτησ. Ν.

(23) Κ. 112. — Ἰδ. καὶ Ἀρποκρ. Λ. Στοά.

(24) Θεοδώρ. Θεραπευτ. ΙΒ. — Πορφύρ. Β. Σωκρ.

(25) ὅτι οἱ Δεκαλιεῖς διέτριβον « ἐπὶ τὸ κουρεῖον τὸ παρὰ τοῦ Ἑρμᾶς ».

Ὑπὸ τὸν λόφον τοῦ Θησείου, εἰς οὐ μεγάλην ἀπόστασιν ἀνατολικῶς, παρὰ τῇ νῦν καλουμένῃ ὁδῷ ἐπωνύμων, βορρῶς δὲ τῆς ἐκκλησίας τῆς Βλασταροῦς, ἵστανται, μέρος πρῶτον μέρος δ' ἐσχάτως ἀνασκαφέντες, εἰς σειρὰν πρὸς ἑωχωροῦσαν, τρεῖς κολοσιαῖοι Ἑρμαῖ, ἔχοντες τὸ κάτω ἡμισυ οὐχί, ὡς συνήθως, εἰς τετράγωνον στήλην ἀπλῶς ἀποληγον, ἀλλὰ, κατὰ μετατροπὴν τοῦ ρυθμοῦ τῶν Ἑρμῶν, τὰ μέλη τοῦ σώματος λίαν προεχόντως ἀναγεγλυμμένα ἐπὶ τῆς στήλης. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἀνευρεθείς, ὡς ἔχων ὄφεις ἀντὶ ποδῶν, ἐξελήφθη ὡς ὁ Ἑρεχθεύς, καὶ ἡ θέσις ἐν ἣ ἵστατο ἐν χώρᾳ ὡς ἡ τῶν Ἑπωνύμων, καί τοι μὴ καλῶς ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν πορείαν τοῦ Πausανίου. Ἀλλ' ἀφ' οὗ τὸ αὐτὸ σχῆμα εὐρέθησαν ἔχοντες καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ἀνασκαφέντες, προφανὲς ἐγένετο ὅτι εἰσὶν Ἑρμαῖ εἰς μεγαλοπρεπῆ ἀρχιτεκτονικὴν εὐκοσμίαν ἐξεργασμένοι, ἡ στοὰ τῶν Ἑρμῶν, πιθανῶς, ὡς εἵπομεν, ἡ αὐτὴ τοῖς καὶ ἀπλῶς Ἑρμαῖς λεγομένοις. Καὶ ἂν, ὡς τινὲς τεχνογνώσται ἐνόμισαν ὅτι ἀνεγνώρισαν, τ' ἀγάλματα ταῦτα θεωρηθῶσιν ὡς ἐργασίας μεταγενεστέρας, οὐδὲν φυσικώτερον ἢ ὅτι αὐτὴν τὴν στοὰν τῶν Ἑρμῶν ἐκόσμησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν μετὰ ταῦτα χρόνοις διὰ τῶν κολοσιαίων Ἑρμῶν τούτων. Παράδοξον θὰ ᾔητο τὸ ἐναντίον, καὶ ὅτι οὐδεὶς τῶν μεταγενεστέρων θὰ ἐμνημόνευε τοῦ μεγαλεπρεπεστάτου τούτου οἰκοδομήματος, ἂν ἦν ἄλλο τῆς γνωστῆς στοᾶς.

Τῶν Ἑρμῶν λοιπὸν ὄντων ἐνταῦθα, ἡ Ποικίλη ἦν οὐ μακρὰν πρὸς αὐτῶν καὶ τῆς Βασιλείου, καὶ πρὸ αὐτῆς ὁ Ἄγρο-

(25) ΚΓ, 3.

ραῖος Ἑρμῆς μετὰ τῆς Πύλης κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀφροδισίου κατὰβασιν.

Ὁ Πausanías δὲ οὐδεμίαν μνεΐαν ποιεῖται τῆς στοᾶς τῶν Ἑρμῶν, ἀλλὰ, μετὰ τὴν Ποικίλην, μνημονεύει τοῦ ἐν τῇ Ἀγορᾷ κειμένου βωμοῦ τοῦ Ἑλέου (26), καὶ εἶτα ἀναφέρει, ἐκτὸς πλέον αὐτῆς, « ἀλλ' οὐ πολὺ αὐτῆς ἀπέχον », « παρὰ τῷ Θησείῳ » δὲ κείμενον, τὸ Γυμνάσιον τοῦ Πτολεμαίου, τὸ καὶ βιβλιοθήκην περιέχον, κατ' ἐπιγραφὴν. Ἦν δὲ τοῦτο ἔτι ἐντὸς τοῦ Κεραιικοῦ, διότι ὁ Πausanías εἶδεν ἐν αὐτῷ τὸ ἄγαλμα τοῦ Χρυσίππου, ὃ ἐν τῷ Κεραιικῷ λέγουσιν ἀνατεθειμένον ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος (27) καὶ ὁ Κικέρων (28). Κατὰ Στουάρτον (29), ἐπιγραφὴ (30), εὐρεθεῖσα εἰς τὰ ἐρείπια τῆς ἐκκλησίας τῆς Φανερωμένης, ἐστὶν ἀναθηματικὴ ἀγάλματος Πτολεμαίου τοῦ Ἰόβα, οὗ λέγει ὁ Πausanías ὅτι ὁ ἀνδριάς ἀνέκειτο ἐν τῷ Γυμνασίῳ. Ἦν δ' ἡ Φανερωμένη, ἡ ἄλλως λεγομένη ἐκκλησία Πυργιώτισσα, ἐν ᾗ εὐρέθησαν ἀρτίως πολλαὶ ἐφηβικαὶ ἐπιγραφαί, ἐξ ὧν ἡ μία φέρει « ἐν Πτολεμείῳ », καὶ ἄλλη « στῆσαι ἐν Ἀγορᾷ ». Ἐκ τούτων συμπεραίνεται ὅτι τὸ Πτολεμεῖον ἔκειτο ἐκεῖ μὲν πλησίον, ἀλλὰ δυτικώτερον, καθ' ὃ ἐκτὸς ἤδη ὄν τῆς Ἀγορᾶς.

Μόνον δ' ἐν τούτῳ τῷ Γυμνασίῳ ἀναφέρει ὁ Πausanías « Ἑρμᾶς λιθίνους . . . θεᾶς ἀξίους », καὶ οὗτοι πιθανώτατα ἦσαν οὐχὶ ἄλλοι τῶν ἀνασκαφέντων, περὶ ὧν ἀνωτέρω, συνεχόμενοι μετὰ τοῦ γυμνασίου, τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐκεῖ

(26) IZ, 1.

(27) Ἐν Χρυσίππ. Z, 182.

(28) De fin. I, 11.

(29) Antiq. of. Athens. vol. III, 1.

(30) Bæckh, C. I. Ἀρ. 360.

καὶ ἐπιγραφή ἀνεσκάφη(31) πολλάκις τοῦ Πτολεμείου μνημονεύουσα.

Ἐν τοῖς αὐτοῖς δ' ἐρειπίοις τῆς Φανερωμένης ἢ Πυργιω-
σίσης μακρὸν ἐπιστύλιον φέρει μεγάλοις γράμμασι τὴν
ἐπιγραφὴν· « Βασιλεὺς Ἀττ(αλος) Βασιλ(έως Ἀττάλου)
καὶ (Βασιλίσσης) Ἀπολλων(ίδος) », ὥστε ἐκεῖ ἦν καὶ ἡ ὑπὸ
τοῦ Ἀθηναίου(32) ἐν τῷ Κεραμεικῷ μνημονευομένη Στοᾶ
τοῦ Ἀττάλου, οὕτω κληθεῖσα εἴτε διότι ὑπὸ τοῦ Ἀττάλου
ᾠκοδομήθη, εἴτε μόνον διότι περιεῖχε τοὺς κολοσσοὺς τοῦ
Ἀττάλου καὶ τοῦ Εὐμένους, οἵτινες μεταγενεστέρως Ἀν-
τίνοοι μετεγράφησαν(33)· καὶ πιθανώτατα συνείχοντο ἡ
Ἀττάλειος στοᾶ καὶ τὸ Πτολεμαῖον γυμνάσιον.

Τὸ δὲ Θησεῖον ἐστὶν ἡ γνωστὴ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου
Γεωργίου, σωζόμενον σχεδὸν ἀκέραιον, καὶ αἱ περὶ τῆς
ταυτότητος αὐτοῦ ἀποδείξεις εἰσὶ πολὺ ἰσχυρώτεραι τῶν
εἰς ἃς στηρισχθεὶς ὁ Λ. Ῥόσς(34) ἠθέλησε νὰ κυρώσῃ
τὴν γνώμην τοῦ ἐξ Ἀγκῶνος Κυριακοῦ(35), ὅτι τὸ σωζό-
μενον οἰκοδόμημα ἐστὶν ὁ ναὸς τοῦ Ἀρεως. Δύο ἐπιγραφαὶ
(C. I. Att. II, 403, 404), κατὰ τοῦ « Βορέα τὴν βρύσιν »
πρὸ τινων ἐτῶν ἀνασκαφεῖσαι, καὶ περὶ ἀφιερωμάτων εἰς
τὸ « τοῦ Ἰατροῦ ἡρώον » πραγματευόμεναι, ὡς καὶ ἑτέρα
ἐπίσης ἐκεῖ εὑρεθεῖσα, καὶ φέρουσα· « Ἱεροποιοὶ ἀνέθεσαν
τῷ Θησεῖ », (Id. Rang. Ant. Hell. II. 1059), ἐδύναντο νὰ
ἐκληφθῶσιν ὡς ἡ ἰσχυρώτερα ἀπόδειξις κατὰ τῆς θέσεως τοῦ
Θησείου εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, διότι, ὡς ἐκ συνδυασμοῦ
χωρίων τοῦ Δημοσθένους (IH, 129.-10, 249) καὶ τοῦ

(31) 2 Γεν. Συνελ. τῆς Ἀρχ. Ἑταιρ. 1868, Σ. 7, ἐπ.

(32) E, 212 f.

(33) Πλούτ. Β. Ἀντων. Ξ.

(34) Λ. Ῥόσς, Τὸ Θησεῖον καὶ ὁ Ν. τοῦ Ἀρεως. Ἀθ. 1838.

(35) Cyriacus, ἐν ἔτει 1447. Σ. XIII.

Ἀπολλωνίου (Βίος Αἰσχίν.), τὸ Θησεῖον φαίνεται ὅτι ἐγειτνίαζε τῷ ἡρώϊ εἰκείνῳ. Ἀλλ' οὐδὲν ἀποδεικνύει ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ εὐρέθησαν ἐκεῖ εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν θέσιν.

Τὸ δὲ ὅτι, κατὰ Πλούταρχον(36), τὸ Θησεῖον ἔκειτο « ἐν μέσῃ τῇ πόλει » δὲν φαίνεται ἐνστασις ἀποχρῶσα, διότι ἱκανῶς ἀφ'esτός τῶν Πυλῶν, καὶ ἐγγύτατα ὃν τῆς Ἀγορᾶς, ἐδύνατο οὕτω νὰ χαρακτηρισθῇ.

Πρὸ παντός ὁμῶς εἶδομεν ὅτι ὁ ναός τοῦ Ἀρεως ἦν μεταξὺ καὶ πλησίον τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Δημοσθένους καὶ τῶν Τυραννοκτόνων, ἐν τῇ Ἀγορᾷ, παρὰ τὴν ἀνοδὸν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, ἄρα βεβαίως οὐχὶ ὅπου ἴσταται τὸ ὑφ' ἡμῶν ὡς Θησεῖον ἀναγνωριζόμενον. Προσέτι δὲ καθιερώθη τοῦτο ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, ὡς ἤθισται κατὰ τὴν παραδοχὴν τοῦ νέου θρησκευματος, εἰς τὸν ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὸν χαρακτηρὰ καὶ τὰ ἄθλα τοῦ Θησέως ἀναπολοῦντα νεαρόν καὶ τερατοκτόνον ἅγιον Γεώργιον. Καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους δ' αἰῶνας ἦν ὡς Θησεῖον γνωστός ὁ ναός(37), ἐν ᾧ, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἐσφαλμένως καὶ ἐν ἀγνοίᾳ οὕτως ἐπωνόμασεν αὐτὸν ὁ λαός, φυσικώτερον θὰ ἦν ν' ἀπέδιδεν αὐτὸν εἰς τινὰ τῶν ἐπισημοτέρων καὶ συνήθως ἐν ναοῖς λατρευομένων θεοτήτων. Ὑπὲρ τοῦ Θησείου δ' εὐγλώττως ὁμιλεῖ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτοῦ ἐπικόσμησις, παριστῶσα ἐν δυσὶ ζωφόροις καὶ δέκα μετόπαις(38) ἄθλα πρὸ πάντων Θησέως, ἀλλὰ καὶ Ἡρακλέους, διότι ὁ ἀττικὸς μῦθος ὡς συναθλητὰς ἐθεώρει καὶ συνεταύτιζε τοὺς δύο ἥρωας(39), καὶ ὁ Θησεὺς ἦν ἄλλος Ἡρακλῆς διὰ τοὺς Ἀθηναίους. Τινὲς

(36) Β. Θησ. ΛΣΤ.

(37) Babin (1631). — Anonyme ἐν Laborde (σύγχρονος τοῦ Babin). — Guillet, Σ. 251.

(38) Ραγκ. Ἰστ. Ἀρχ. Καλλιτεχν. Τ. Α, (Ἀπαντα Τ. ΙΓ) Σ. 323.

(39) Πλούτ. Β. Θησ.

τῶν τὴν ταυτότητα τοῦ Θησείου ἀμφισβητούντων, ἐστη-
 γχθησαν καὶ εἰς τὸ ὅτι τὸ ἀνατολικὸν ἀέτωμα μόνον, οὐχὶ
 καὶ τὸ δυτικὸν ἐκοσμεῖτο δι' ἀγαλμάτων, καὶ ἡρμήνευ-
 σαν τοῦτο ὡς ἀπόδειξιν ὅτι ἦν οὗτος ναὸς Θεοῦ καὶ οὐχὶ
 ἥρωος, στηριζόμενοι εἰς σχόλιόν τι (Σχόλ. εἰς Πινδ. Ἰσθμ.
 118), καθ' ὃ δῆθεν τὸ ἥρῳον ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τ' ἀγάλματα
 πρὸς δυσμὰς. Ἀλλὰ τὸ σχόλιον ἐκεῖνο λέγει μόνον· « Ἔθος
 πρὸς δυσμὰς ἱερουργεῖν τοῖς ἥρωσι, κατὰ τὰς ἀνατολὰς
 τοῖς Θεοῖς », περὶ δὲ κοσμημάτων τῶν ἀετωμάτων οὐδὲν
 ἀναφέρει, καὶ ἐν τῷ Θησείῳ ἔφερεν αὐτὰ τὸ ἀνατολικὸν
 πρόσωπον καὶ οὐχὶ τὸ δυτικόν, πιθανῶς διότι ἦν τὸ πρὸς
 τὴν πόλιν καὶ τὴν ἀγορὰν ἐστραμμένον.

Ὁ δ' ἕτερος λόγος, ὅτι ἐν τῇ ὁδῷ Ἀθηνῶν εὐρέθη ἐπι-
 γραφή φέρουσα ἐν ἄλλοις « ἱεροποιοὶ ἀνέθεσαν τῷ Θησεῖ »
 (Ant. Hell. 1059) μικρὰν ἔχει τοπογραφικὴν σημασίαν.

Κυρίως ὅμως πάντα δισταγμὸν αἶρει ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις
 τοῦ ναοῦ, ἀκριβῶς ἀνταποκρινομένη εἰς τοῦ Παυσανίου τὴν
 περιγραφὴν, καθ' ἣν (40) τὸ Θησεῖον εἶχε τοὺς τρεῖς τοί-
 χους ἐντὸς κεκοσμημένους μεγαλογραφίαις τοῦ Πολυγνώ-
 του καὶ Μίκωνος, παριστώσαις ἔργα Θησέως, Ἀμαζονο-
 μαχίαν καὶ Κενταυρομαχίαν. Ἀλλὰ τοῦ σωζομένου ναοῦ
 οἱ τοῖχοι, μέχρι μὲν ὕψους 5 περίπου ποδῶν εἰσὶν ἐντελῶς
 λεῖτοι, ἐκεῖθεν δὲ μέχρις ἄνω, ὑποχωροῦντες εἰς βάθος ὀλί-
 γων γραμμῶν, εἰσὶ πυκνῶς κατὰστικτοί, καὶ πολὺ κανο-
 νικώτερον ἢ ἂν ἡ στίξις ἦν τῶν χρόνων τῆς εἰς ἐκκλησίαν
 μετασκευῆς αὐτοῦ. Διατηροῦνται δὲ καὶ ἐνιαχοῦ ἐπ' αὐτῶν
 ἴχνη λεπτοῦ καὶ στερεοῦ ἐπιχρίσματος, προφανῶς εἰς τὴν
 ἐπιζωγράφησιν χρησιμεύσαντος.

Τὴν ταυτότητα λοιπὸν τοῦ Θησείου μετὰ τῆς ἐκκλησίας

(40) IZ, 2. — Ἰδ. καὶ Ἀρρίαν. Z, 13.

τοῦ Ἀγ. Γεωργείου θεωρῶ ὡς ἀμφισβητήσεως ἀνεπίδεκτον.

Ἡ πρὸς αὐτὸ ἀπὸ τοῦ Ἀφροδισίου καὶ διὰ τῆς Ἀγορᾶς κάθοδος τοῦ Παυσανίου ἐδύνατο ἴσως νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ *Πύλη* ἦν ἀπὴντησε παρὰ τῷ Ἀγοραίῳ Ἑρμῇ (41) ἦν ἡ σωζομένη καὶ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Πύλη* τῆς Ἀγορᾶς. Ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται ἀπαράδεκτον, καθ' ὅσον ὑπ' ἄλλων (42) ἐκείνη λέγεται *Πυλῖς*· καὶ αὐτὸς δ' ὁ Παυσανίας, ἂν εἶχε διέλθει πρὸ τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου μνημείου, δὲν θ' ἀνέφερεν αὐτὸ οὕτω μονολεξεῖ. Πλὴν δὲ τούτου. ὁ περιηγητὴς λέγει· « Ἐπεστι δὲ οἱ τρόπαιον Ἀθηναίων ἱπομαχία κρατησάντων . . . Πλείσταρχον », τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κασσάνδρου. Ἄν δὲ τὸ « οἱ » ἀναφέρηται, ὡς πιθανόν, οὐχὶ εἰς τὴν παρὰ τῇ Πύλῃ στοάν, ἀλλ' εἰς τὴν πύλην αὐτήν, τότε, ὅσος καὶ ἂν ἦν ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Παυσανίου, ὡς ἐξ—ἴσως προσποιητῆς—ἀγνοίας ἐνίοτε γλυπτικὰς παραστάσεις Ῥωμαίων ἀποδιδόντος εἰς Ἑλληνας, δύσκολον τῷ ἦν νὰ ὑπερίδῃ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ μνημείου, οὐ ἄλλως τε καὶ ὁ ἀρχιτεκτονικὸς ρυθμὸς ἐλέγχει ἔργον τῶν πρώτων χρόνων τῶν Αὐτοκρατόρων.

Εἰς τὴν διαγώνιον τοῦ Παυσανίου διεύθυνσιν διὰ τῆς Ἀγορᾶς ἀποβλέψας ὁ Στουάρτος (43), ὡς *Ποικίλην* ἐξέλαβε τὴν βορειότερον τῆς Πύλης τῆς Ἀγορᾶς σωζομένην ὠραίαν Κορινθιακὴν κιονοστοιχίαν· ἀλλ' ἀντιπαρετήρησαν ὁ Λεῖκ καὶ ἄλλοι, ὅτι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὐτῆς ἐστὶ Ῥωμαϊκὴ, ἐν ᾧ τὴν Ποικίλην ὠκοδόμησε Πεισιάναξ, ὁ γαμβρὸς τοῦ Κίμωνος (44), καὶ ὀρθῶς εἶδον ἐν τῇ προκειμένῃ,

(41) *ΙΕ*, 1.

(42) Ἰσαῖος *ΣΤ*, 20. — Ἀρποκρ. — Φιλόχωρ. *Σελ.* 48. 49. — Ἡσύχ.

(43) *Antiq. of Athens*. Vol. I, Ch. V. — Vol. III, *Σ.* 3.

(44) Πλούτ. Β. Κίμ. Δ. — Διογ. Λαέρτ. Ζ, 5.

συνεχιζομένη μετὰ τοῦ μεγάλου βορείως καὶ ἀνατολικῶς αὐτῆς ἐκτεινομένου περιτοιχίσματος, ἐν ἐκ τῶν δύο « ἐπιφραεστάτων » οἰκοδομημάτων ἃ καταριθμεῖ ὁ Παυσανίας (45) μετὰ τῶν ὑπ' Ἀδριανοῦ ἀνεγερθέντων, τῆς Βιβλοθήκης, ἐχούσης 120 κίονας φρυγίου λίθου, ἢ τοῦ Γυμνασίου, ὃ ἐκόσμου 100 κίονες « λίθου τοῦ τῶν Λιδύων », ἴσως ἀμφοτέρων περιλαμβανομένων εἰς τὸ μέγα τετράγωνον.

Ὡστε τὰ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παυσανίου ἐν τῇ Ἀγορᾷ κείμενα οἰκοδομήματα ἦσαν αἱ στοαὶ Βασίλειος, Ἐλευθέριος, Ποικίλη, προσέτι ἡ Πύλη ἢ Πυλῖς, τὸ Μητρῶον ἀπέναντι τῶν Τυραννοκτόνων μετὰ τοῦ Βουλευτηρίου καὶ τῆς Θόλου, παρὰ τοῖς Ἐπωλύμοις, τὸ ἱερὸν τῶν Δώδεκα Θεῶν παρὰ τῷ ἀνδριάντι τοῦ Δημοσθένους, καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἄρεως.

Ἐκ τοῦ ἐπομένου δὲ χωρίου τοῦ Στράβωνος (46)· « Ἀπὸ τῆς Ἀθήνησιν Ἐρετρίας, ἡ νῦν ἐστὶν ἀγορά », συνδυασθέντος μεθ' ἑτέρου τοῦ Ἀπολλοδώρου (47), ἀναφέροντος « ἀρχαίαν Ἀγοράν », πολλὰ ἐγράφησαν περὶ μεταθέσεως, ἐκτάσεως ἢ συστολῆς τῆς Ἀγορᾶς ἐν Ἀθήναις· ἀλλὰ προδήλως ὁ μὲν Ἀπολλόδωρος αἰνίττεται διὰ τῆς λέξεως « ἀγορά » τὴν θέσιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, πρὶν ἢ μετατεθῇ εἰς τὴν Πνύκα, ὃ δὲ Στράβων λέγει ὅτι ὅπου « νῦν » ἐστὶν ἡ Ἀγορά ἐν Ἀθήναις, ὑπάρχει μέρος καλούμενον Ἐρέτρια, ὡς ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἄλλων πόλεων φερώνυμα μέρη, οἷον Ἀργείων (48), διότι ἴσως ἐκεῖ συνή-

(45) IH, 9.

(46) I, 447. Ἰδ. καὶ 445.

(47) Ἐν Ἀρποκρ. λ. Πάνδημος. — Ἰδ. κατωτ. θ. (13).

(48) Ἡσύχ. λ. Ἀγορά.

θως τῶν πόλεων ἐκείνων κάτοικοι περιήρχοντο πρὸς ἀγοράς καὶ πωλήσεις. Τὸ δὲ « νῦν » οὐδόλως σημαίνει ὅτι ὅπου ἦν ἐπὶ Στράβωνος δὲν ἦν καὶ πρὶν ἢ Ἄγορά, διότι ὁ ὀλίγον μετ' αὐτὸν γράφων Πausανίας εὕρισκει αὐτὴν ἔτι ἐν τῷ Κεραμεικῷ, ἐκεῖ ἔνθα αὐτῆς μνημονεύουσι τῶν κλασικῶν χρόνων οἱ συγγραφεῖς.

Κατὰ τὰ ῥηθέντα ἐπομένως πρέπει νὰ ὁρισθῇ ἡ Ἄγορά ὡς ἐκτεινομένη βορειοδυτικῶς μέχρι τῆς στοᾶς τῶν Ἑρμῶν, κατωτέρω τῆς Βλασταροῦς, ἐκτὸς ὅμως ἀφιεῖσα τὸ Γυμνάσιον τοῦ Πτολεμαίου. Καὶ οὕτως ἐννοεῖται ὅτι, ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ Σύλλα, κατὰ Πλούταρχον(49), « ὁ περὶ τὴν Ἄγορὰν φόνος ἐπέσχε πάντα τὸν ἐντὸς τοῦ Διπύλου Κεραμεικόν », διότι τὸ αἷμα κατεπλημμύρησε τὸ ὑπὸ τὴν Ἄγορὰν ταπεινότερον μέρος τοῦ Κεραμεικοῦ. Πρὸς νότον δ' ἀφικνεῖτο μέχρι τῶν Τυραννοκτόνων, πρὸ τῆς ἀναβάσεως εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Πρὸς ἀνατολὰς πρέπει νὰ ἐξετείνετο τοῦλάχιστον μέχρι τῆς Πύλης τῆς Ἀγορᾶς, διότι, εἰ καὶ αὕτη, καθ' ἣν φέρει ἐπιγραφὴν, ἦν ὑπὸ τῶν πρώτων Αὐτοκρατόρων ἀνατεθειμένη τῇ Ἀρχηγέτιδι Ἀθηνᾷ, ἡ ἐν χώρᾳ μένουσα στήλη παρ' αὐτῇ, ἡ ψήφισμα τοῦ Ἀδριανοῦ περιέχουσα περὶ φορολογίας τοῦ ἐλαίου(50), ἀποδεικνύει ὅτι ἡ πύλη ἦν ἐν τῇ Ἀγορᾷ, ἢ πρὸ αὐτῆς, εἴτε ὡς ἀψὶς κοσμοῦσα τὴν κεντρικὴν αὐτῆς ὁδόν, ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς διευθυνομένην, εἴτε ὡς εἴσοδος ἐκ τῆς Ἀγορᾶς εἰς τὸ τετράγωνον τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' ὅσον οἱ μέσοι αὐτῆς κίονες μᾶλλον τῶν παρακειμένων ἀπ' ἀλλήλων ἀφιστάμενοι, ἐμφαίνουσι δίοδον. Πιθανολογεῖ δὲ τὴν δευτέραν ὑπόθεσιν καὶ ἡ ἀμέσως πρὸς βορρᾶν τῆς πύλης παρατεινο-

(49) B. Σλλ. ΙΔ.

(50) Bæckh, C. I. Ἀρ. 365.

μνη μεγαλοπρεπῆς κορινθιακῇ στοά, περὶ ἧς ἀνωτέρω(43). Ταύτης δ' ὁ τοῖχος κατὰ τὸ βόρειον αὐτοῦ πέρας ὀρθογωνῶς κάμπτων πρὸς ἀνατολὰς, καὶ πάλιν μετὰ ταῦτα πρὸς νότον, παρακολουθεῖ ἐφ' ἱκανὸν τὴν νῦν Αἰολικὴν ὁδόν. Εἰς ὑπόγειον δὲ ἰδιωτικῆς οἰκίας, νοτιοδυτικώτερον τοῦ πύργου τοῦ Κυρρήστου, σειρὰ μεγάλων κιόνων κορινθιακῶν, ἐν χώρᾳ ἰσταμένη, φαίνεται οὔσα ἐξακολουθήσεις τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἧτις περατοῖ τὸ τετράγωνον, κατέχον ἐνταῦθα ἢ ὀρίζον τὸ ἀνατολικὸν πέρας τῆς Ἀγορᾶς, εἰς ὃ ἐπὶ τῆς καταπτώσεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Τουρκοκρατίας περιεστάλη ἢ νῦν ὑπάρχουσα. Ἀπίθανον δὲ δὲν φαίνεται ὁ Ἀδριανὸς νὰ ἐξέτεινε μέχρις ἐνταῦθα τὴν ἀγορὰν πρὸς ἀνατολὰς, εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν προσθεὶς τὸ τετράγωνον τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ οἰκοδομημάτων.

Ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως τῆς μέχρις ἐνταῦθα ἐκτάσεως τῆς Ἀγορᾶς πρὸ τῶν οἰκοδομῶν τοῦ Ἀδριανοῦ συνηγορεῖ καὶ ἡ θέσις τοῦ Πύργου ὃν ἀνήγειρεν ἐπὶ Αὐγούστου Ἀνδρόνικος ὁ ἐκ Κυρρήστινῆς (51), καὶ ὅστις ἐν ἐπιγραφῇ μεταγενεστέρᾳ τοῦ Πομπηίου (52), ὡς « οἰκία ἢ λεγομένη Κυρρήστου » μνημονεύεται. Ἦν δὲ λαμπρὸς ἀνεμοδείκτης καὶ συγχρόνως ὥρολόγιον, δεικνύον μέχρι τοῦ νῦν τὰς ἀρχαίας ὥρας διὰ τῶν σιδηρῶν γνωμόνων οὓς προσήρμοσεν αὐτῷ μετ' ἐμβριθῇ μελέτην ὁ μακαρίτης Παλάσκας, οἵτινες ὁμῶς ἔκτοτε δυστυχῶς ἡμελήθησαν. Διὰ δὲ τὰς ἀνηλίους ἡμέρας καὶ διὰ τὴν νύκτα, ἦν τὸ οἰκοδόμημα ἐντὸς διεσκευασμένον εἰς ὑδραυλικὸν ὥρολόγιον, εἰς ὃ διωχέτευεν ἀψιδωτὸν ὑδραγωγεῖον, τὸ ἐν μέρει διατηρούμενον, τῆς Κλεψύδρας τὸ ὕδωρ, καίτοι νομιζόμενον παρὰ τῶν ἀρχαίων ὅτι

(51) Varro, de re rustic. III, 5. — Vitruv. I, 6. — Ἀριστ. Ὁρν. 1694.

(52) Ἀρχ. Ἐφ. Ἔτ. 1884, Σελ. 166. Στ. 54.

ἔρρει εἰς Φάληρον (53). Προφανῶς δ' ὠρμήθη εἰς τὴν οἰκοδομὴν ταύτην ὁ Ἀνδρόνικος ἐκ τῶν αὐτῶν λόγων ἐξ ὧν ἐν νέοις χρόνοις ὁ Λόρδος Ἑλγιν εἰς τὸ νᾶ προικίσῃ τὴν ἐπὶ Τούρκων ἀγορὰν διὰ τοῦ ἄρτι κατεδαφισθέντος ὥρολογίου του.

Πιθανῶς ἄρα ἡ Ἀγορὰ ἐξετείνετο ἀρχαιότερον μέχρι τοῦ Πύργου τοῦ Κυβρήστου, ἢ πλησίον αὐτοῦ, τὴν σημερινὴν Αἰολικὴν ὁδὸν περίπου ὅριον ἔχουσα. Κατέλαβον δὲ μετὰ ταῦτα τὸ πέρας αὐτῆς αἱ μεγάλαι οἰκοδομαὶ τοῦ Ἀδριανοῦ, αἵτινες ὅμως οὐδὲν λέγει ὅτι δὲν περιέκλειον μέρος αὐτῆς. Ἀνατολικώτερον, εἰς τινα οἰκίαν Ξάνθη, μεταξὺ τοῦ Πύργου τοῦ Κυβρήστου καὶ τῶν Τριπόδων, εὐρέθη ἐπιγραφή φέρουσα « στήσαι ἐν Ἀγορᾷ » (54)· ἀλλ' ἐπειδὴ ἦν εἰς ὀχύρωμα ἐντετειχισμένη μετ' ἄλλων πολλῶν, οὐδόλως ἀποδεικνύει ὅτι μέχρις ἐκεῖ ἡ ἀγορὰ ἐξετείνετο.

Κατὰ Πλούταρχον (55), ὁ Κίμων κατεφύτευσε πλατάνοις τὴν Ἀγορὰν, καὶ ἐξ αὐτῶν ἦν βεβαίως ἡ ἢν εἶδομεν (56) φυομένην παρὰ τοῦ Δημοσθένους τὸν Ἀνδριάντα, ἴσως ἡ αὐτὴ ἥς μνημονεύει καὶ ὁ Πολυδεύκης. Ἐκ τῆς ρίζης δὲ μιᾶς αὐτῶν ἔφυ πάντως ὁ γηραιὸς κορμός, εἰς οὗ τὸν κατὰξηρον φλοιὸν ἔθαλλε πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐτῶν ὀψιγενῆς κλάδος ἐν τῇ νῦν Ἀγορᾷ, νοτιοδυτικῶς τοῦ ὥρολογίου τοῦ Ἑλγινος, ἀφανισθεὶς ἔκτοτε ἐξ ἀσυγγνώστου παραμελήσεως. Εἰς τὴν ἀνυδρον πόλιν τῶν Ἀθηνῶν δυσκόλως δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἄλλην εἶχε τὴν καταγωγὴν τὸ πανάρχαιον τοῦτο δένδρον.

(53) Ἡσύχ. λ. Κλεψύδρα καὶ Κλεψύρρυτον.

(54) Ἀρχ. Ἐφ. Ἔτ. 1860, Ἀρ. 4108.

(55) Β. Κίμ. ΙΓ. — Ἀριστοτ. Ἀποσπ. 13. Γεωργ.

(56) Σελ. 50.

Περιελάμβανε δὲ πᾶσαν τὴν ἀγορὰν ὁ ἔσω Κεραμεικός, ὅτι οὐδὲν μέρος αὐτῆς ἐκτὸς αὐτοῦ κείμενον μαρτυρεῖται· ἀλλ' ἐξετείνετο καὶ πέραν αὐτῆς, καθότι βορειοδυτικῶς μὲν ἀικνεῖτο μέχρι τοῦ Διπύλου, διαιροῦντος αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἔσω Κεραμεικοῦ δυτικῶς· ἀλλὰ βορείως καὶ ἰσως καὶ ἀνατολικῶς συνέπιπτον τὰ ὅρια αὐτοῦ μετὰ τῶν τῆς Ἀγορᾶς, καθ' ὅσον οὐδεμία γνωστὴ μαρτυρία περιλαμβάνει εἰς αὐτὸν οἶον δῆποτε τῶν οἰκοδομημάτων ὅσα ἔκειντο ἀνατολικώτερον τοῦ τετραγώνου τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τοῦ πύργου τοῦ Κυρρήστου.

Ε.

Πέμπτη ὁδὸς τοῦ Παυσανίου (IH, 1-5).

Καὶ αὖθις ἄνευ τοπικοῦ συνδέσμου ἀναφέρει ὁ Παυσανίας (1) τὸ ἱερὸν τῶν Διοσκούρων, καὶ « ὑπὲρ αὐτό », τὸ τέμενος τῆς Ἀγραύλου, περὶ οὗ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Δημοσθένους λέγει (2) ὅτι ἦν « περὶ τὰ Προπύλαια ». Ὁ δ' Ἡρόδοτος, ἐν τοῖς περὶ ἀλώσεως τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τῶν Μήδων, διηγεῖται (3) ὅτι « ἔμπροσθε πρὸ τῆς Ἀκροπόλεως, ὀπίσθε δὲ τῶν πυλέων καὶ τῆς ἀνόδου . . . ἀνέβησάν τινες κατὰ τὸ ἱερὸν τῆς . . . Ἀγραύλου, καί τοι περ ἀποκρήμνου ἐόντος τοῦ χώρου ». Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Παυσανίας λέγει (4), ὅτι ἡ Ἀγραυλος καὶ ἡ Ἔρση κατεκρημνίσθησαν ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως, « ἐνθα ἦν μάλιστα ἀπότομον », καὶ καθ' ὃ ἐπανέβησαν καὶ οἱ Μῆδοι, ὅτε κατέκτησαν τὴν Ἀκρόπολιν.

(1) IH, 1.

(2) Θ, 363.

(3) H, 53.

(4) IH, 2.

Τὸ αὐτὸ δὲ μέρος ἡνίττετο βεβαίως καὶ ὁ Εὐριπίδης. ψάλλων (5) ὅτι χορεύουσιν « αἱ τρίγονοι Ἀγραύλου κόραι », δηλαδή ἡ Ἀγραυλος μετὰ τῶν ἀδελφῶν της, εἰς « πέτραν παραυλίζουσιν ταῖς μυχώδεσι μακραῖς »· διότι *Μακραι Πέτραι* ἐκαλοῦντο οἱ βόρειοι βράχοι τῆς Ἀκροπόλεως, κατὰ ταῦτα τοῦ αὐτοῦ δράματος (6)· « Προσβόρους πέτρας Παλλάδος, ὑπ' ὄχθῃ τῆς Ἀθηναίων χθονὸς Μακρὰς καλοῦσι »· καὶ (7) « Κεκροπίας πέτρας, πρόσβορον ἄντρον, ἃς Μακρὰς κικλήσκωμεν »· καὶ κατωτέρω (8), « Κέκροπος ἐς ἄντρα καὶ Μακρὰς περιφερεῖς ».

Ἐξάγεται λοιπὸν ἐκ τούτων ἀσφαλέςτατα, ὅτι τὸ Ἀγραύλιον ἦν ἄντρον, κείμενον μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτοῦ κατὰ τὰς Μακρὰς ἢ βορείας πέτρας τῆς Ἀκροπόλεως, ὀπίσω, ἤτοι ἀνατολικώτερον, τῶν Προπυλαίων. Εἰς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς Ἀκροπόλεως, ὑπάρχουσι δύο σπήλαια πλησίον ἀλλήλων, ἀρχαῖα ἱχνη φέροντα καὶ πρὸς βορρᾶν ἀφορῶντα. Ἀλλὰ ταῦτα, ὡς κατωτέρω δειχθήσεται, εἰσὶ τὸ τοῦ *Πανὸς* καὶ τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος· τὸ δὲ τῆς Ἀγραύλου ἦν βεβαίως τὸ ἔτι ἀνατολικώτερον κείμενον, μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς καθόδου τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης.

Τὸ δ' ὑπὸ τὸ Ἀγραύλιον κείμενον *Διοσκούριον*, « ἱερὸν οὗ νῦν οἱ μισθοφοροῦντες δοῦλοι ἐστᾶσι » (9), ἐλέγετο καὶ Ἀνακεῖον (10), διότι οἱ Διόσκουροι ἐκαλοῦντο καὶ Ἀνακες. Κατὰ Πολύαινον (11), θέλων ὁ Πεισίστρατος ν' ἀφο-

(5) Ἰων, 507.

(6) Στ. 11-13.

(7) Στ. 953-954.

(8) Στ. 1413.

(9) Bekk, Anecd. gr. I, 212.

(10) Λουκ. Ἀλ. Τ. Γ. Σελ. 159, Ἔκδ. 2 Γεφ.

(11) Στρατηγ. Α, 21.

παίση τοὺς Ἀθηναίους, ἐσοφίσατο, συγκαλέσας αὐτοὺς εἰς ταύτην τὴν θέσιν, νὰ τοῖς ὁμιλῇ ταπεινῇ τῇ φωνῇ, ὥστε αὐτοί, μὴ ἀκούοντες, τῷ ἐζήτησαν νὰ μεταβῇ εἰς τὰ, πλησὺν ἄρα κείμενα, Προπύλαια, καὶ ἐκεῖθεν νὰ τοῖς ἀγορεύσῃ ἀπὸ ὑψηλοῦ· τότε δέ, λαβὼν τὰ ὅπλα ἃ αὐτοὶ εἶχον ἀφήσει ὁρίστω, κατέθετο αὐτὰ ἐν ἀσφαλεῖ εἰς τὸ Ἀγραύλιον.

Καὶ ἐκ τούτου λοιπὸν τοῦ χωρίου, καὶ ἐκ τοῦ Λουκיאνοῦ, ἀπαριθμοῦντος τὰ σημεῖα ἀπὸ ὧν οἱ φιλόσοφοι ἀναρρίχωνται εἰς τὴν Ἀκρόπολιν (10), ἐξάγεται ὅτι εἰς τὰς ὑπωρείας αὐτῆς ἦν τὸ Ἀνακείμενον. Κατωτέρω καὶ ἀπέναντι τοῦ σπηλαίου ὃ ἀναγνωρίζομεν ὡς τὸ τῆς Ἀγραύλου σώζεται τειχίον ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Σεραφείμ, ἀρχαῖα λείψανα, μέγχρις ἐσχάτων ἐκεῖ διατηρηθέντα, περιέχον, καί, τὸ κυριώτερον, προτομὴν ἵππου. Ἀνῆκε δὲ τόσῳ πιθανώτερον οὗτος εἰς τὸν γλυπτικὸν κόσμον τοῦ Ἀνακείου, καθ' ὅσον ἐπόμενον ἦν ὁ ναὸς τῶν Διοσκούρων νὰ μετεποιήθῃ εἰς ἐκκλησίαν τῶν συγγενῶν αὐτοῖς Ἀρχαγγέλων. Ὁ δὲ περίβολος αὐτοῦ πρέπει νὰ ἐξετείνετο καὶ κατωτέρω, εἰς τὸ ἐπίπεδον, διότι, κατ' Ἀνδοκίδην (12), εἰς αὐτὸν συνῆλθον διὰ νυκτὸς οἱ ἵππεῖς.

Κατὰ τὴν ἐκδρομὴν λοιπὸν ταύτην προὔχῳρει ὁ Πausanias ὑπὸ τὴν βορείαν κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως. Κατ' αὐτὴν δ' ἀπαντᾷ τὸ παρὰ τοῖς Ἐπωνύμοις κείμενον (13) *Πρυτανεῖον* (14) « πλησίον » τοῦ Ἀγραιλίου, βεβαίως ἀνατολικώτερον (15), διότι ἐκεῖθεν, ὡς ῥηθήσεται, χωρεῖ ἀμέσως πρὸς τῆς πόλεως τὰς ἀνατολάς. « Ὅπισθεν » δ' αὐτοῦ ὑπῆρ-

(12) Π. Μυστ. Σ. 23 R.

(13) Ἀνωτ. γ, σ. 50.

(14) IH, 3.

(15) στ. — Παυσ. K, 1.

χεν ἑκτασις γῆς Λιμοῦ πεδίου καλουμένη (16), καὶ τῷ Ἀπόλλωνι ἐν ἀνάγκαις λιμοῦ ἀφιερωθεῖσα. Δηλοῖ δὲ πάντως τὸ « ὀπισθεν », ὡς συνήθως (17), τ' ἀνατολικώτερα, ἐνταῦθα δὲ τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον πρὸς ἐκεῖ ὑπῆρχε μᾶλλον ἑκτασις διὰ « πεδίου », ἥτοι ἀκατοίκητον χώρον.

Νοτίως τῆς νῦν ἐδοῦ τοῦ Ἀδριανοῦ. εἰς ἀπόστασιν τινα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ὠρολογίου τοῦ Κυρρήστου, καὶ ὀπίσω τῆς οἰκίας Γάσπαρη, περὶ ἅγιον Δημήτριον τὸν Κατηφόρην, τοῖχος ἀρχαῖος σωζόμενος ἐξελήφθη ὑπὸ τινων ὡς ὁ τοῦ Πρυτανείου. Ἀλλ' ἡ θέσις αὕτη οὐδόλως ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τοῦ Πausανίου « πλησίον τοῦ Ἀγραυλίου », καὶ ἀνασκαφεῖσα, ἀπεδείχθη ἐκ πολυαρίθμων ἐφηβικῶν ἐπιγραφῶν αἵτινες εἰς φῶς ἤχθησαν, ὅτι ἦν τὸ γυμνάσιον τὸ καλούμενον Διογένειον (18). Τὸ δὲ Πρυτανεῖον ἔπρεπε νὰ κεῖται πολὺ νοτιώτερον καὶ πλησιέστερον τῷ Ἀγραυλίῳ, ἴσως κατὰ τὴν ἐκκλησίαν περίπου τῆς Χρυσοκαστριωτίσσης, ἢ τὴν τοῦ Προδρόμου, λεγομένην Μαγκούτη (19).

Χωρεῖ δ' ἐκεῖθεν ὁ Pausanias οὐχὶ πρὸς τὰ νότια, περὶ τὴν Ἀκρόπολιν, ἢ πρὸς τ' ἀνατολικά, ἀλλ', ὡς λέγει (20), « πρὸς τὰ κάτω », ἐνταῦθα τῆς πόλεως τὰ βορειοανατολικά, καὶ ἐπισκέπτεται τὸ Σεραπεῖον, παρ' ᾧ ἐλέγετο τὸ πρῶτον συναντηθεὶς ὁ Θησεὺς μετὰ τοῦ Πειρίθου (21), καὶ τούτου πλησίον ἀπαντᾷ τὸν ναὸν τῆς Εἰλειθυίας (22). Τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ Κλειδήμου (23)· « Τὰ ἄνω τοῦ Εἰλισ-

(16) Ζηνόδ. Δ, 93. — Ἡσύχ. λ. Λιμ. πεδ.

(17) Ἰδ. ἄνωτ. γ, Σελ. 48.

(18) Πολυδ. I, 60. — Ἡσύχ. λ. Διογενίδης.

(19) Mommsen, Ath. Christ. 9. 6.

(20) IH, 4.

(21) Ἰδ. καὶ Πλούτ. Β. Θησ. Α.

(22) IH, 5.

(23) Bekk, Aned. gr. 326.

οὔ πρὸς Ἀγορὰν Εἰλειθυία », θὰ ἐξέτεινε τὴν Ἀγορὰν ἐέχρι ταύτης τῆς θέσεως πολὺ πρὸς ἀνατολάς· ἀλλ' ἀφ' οὗτοῦ ἐν τῷ Διονυσιακῷ Θεά-τρῳ ἀνεσκάφη ἔδρα φέρουσα ἐπιγραφὴν· « Εἰλειθυίας ἐν Ἀγραις », κατὰ διάκρισιν ἄλλου ἱεροῦ αὐτῆς ἀλλαχοῦ βεβαίως κειμένου, προφανὲς μένει ὅτι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τοῦ Κλειδήμου δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν αὐτὸν τὸν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευόμενον, καὶ τὸ « πρὸς ἀγορὰν » ὅτι πρέπει τόσῳ μᾶλλον νὰ διορθωθῇ « πρὸς Ἀγραν », καθ' ὅσον περὶ Ἀγρας ὁλόκληρον τὸ τεμάχιονπραγματεύεται.

Ἐπιγραφαὶ σωζόμεναι, ἐν αἷς γίνεται μνεία τοῦ Σεραπίου (24), ἐδύναντο ἀσφαλῆ νὰ πορίσωσι συμπεράσματα περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἱεροῦ τούτου καὶ τοῦ ἑτέρου, ἂν ἀκριβῶς ἦν γνωστὸς ὁ τόπος τῆς αὐτῶν εὐρέσεως. Ὁ περὶ αὐτῶν μαρτυρῶν Πιπτάκης, εἰς ὃν πολλάκις συνέβαινε τὰς ἰδίας εἰκασίας νὰ ἐκλαμβάνη καὶ μεταδίδῃ ὡς θετικὰς πληροφορίας, λέγει περὶ μιᾶς ἐξ αὐτῶν ὅτι ἀνεσκάφη ἐν ἐρεπίῳ ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τίνος, ὑπὸ τοὺς βορείους πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, περιλαμβάνοντι καὶ γλυπτικὸν τμῆμα μεγάλης βοός. Ἀλλαχοῦ δὲ (25) ὀνομάζει τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας Δουβέργαινας, κειμένην ὑπὸ τὴν βορειανατολικὴν γωνίαν τῆς Ἀκροπόλεως (26). Ἀλλὰ μίαν τῶν ἐπιγραφῶν τούτων εἶδεν ἀκριβοῦς παρατηρητής, ὁ Λ. Ῥόσς, ἐξαγομένην τῆς γῆς παρὰ τὴν ἐκκλησίαν Γοργόπικον, κειμένην πολὺ βορειότερον τῆς Δουβέργαινας· πλὴν δ' ἐκείνου, εἶδον ἐγὼ αὐτὸς ἐπιγραφὴν μνημονεύουσαν τῆς

(24) Rang. Ant. Hell. II, 1094. 1097. 2361. — Ἀρχ. Ἐφημ. Ἀριθ. 1813.

(25) Ἀρχ. Ἐφ. 821, Σελ. 599.

(26) Momms. Ath. Christ. 73.

Είλειθυίας (27) εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἐν ἀνασκαφῇ εὐρεθεῖσαν, καὶ οὐ μακρὰν αὐτῆς καὶ ἀρχαῖκόν ἀνάγλυφον, τῆς αὐτῆς Θεᾶς παράστασιν· ὥστε ἐκεῖ που κατὰ πάντα τὰ διδόμενα καταβάς, ἀπήντησεν ὁ περιηγητὴς τοὺς δύο ναοὺς.

Ἡ ἐκκλησία Γοργόπικο ἔστι καθιερωμένη τῷ Ἀγίῳ Ἐλευθερίῳ, πληρέστατα ἀντικαταστήσαντι εἰς τὴν πίστιν τῶν νεωτέρων Ἀθηναίων τὴν τῶν ἀρχαίων εἰς τὴν ἀρχαίαν Εἰλείθυιαν, ἣτις καὶ Ἐλευθὼ ἐλέγετο, καὶ δεχομένῳ προσκυνήσεις καὶ προσφορὰς τῶν ἐγγύων γυναικῶν διὰ τὴν εὐτυχῇ αὐτῶν Ἐλευθερίαν. Οὐδεμίαν ἐπομένως ἐπιδέχεται ἀμφιβολίαν ὅτι ἡ ἐκκλησία Γοργόπικο διεδέχθη τὸν ναὸν τῆς Εἰλειθυίας, καὶ ἐστὶν ὠκοδομημένη ἐπὶ τῆς θέσεως ἐκείνου, ἐκ τῶν λειψάνων αὐτοῦ τε καὶ τοῦ οὐ μακρὰν κειμένου Ἐλευσινίου.

Τὸ δὲ τῷ τῆς Εἰλειθυίας ναῷ παρακείμενον Σεράπιον ἦν, σχεδὸν βεβαίως ἢ εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν τοῦ Γοργοπίκου νοτιανατολικῶς ἀπέχουσα καὶ ἐν ἐρειπίοις κειμένη ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου καὶ τῆς Ἀγίας Φιλοθέας, ἐν ὁδῷ « Φιλοθέης » (γρ. Φιλοθέας), ἣτις ἀνασκαφεῖσα, εὐρέθη βαίνουσα ἐπὶ βάσεων μικροῦ ἀρχαίου ναοῦ.

Ὁφείλω δὲ νὰ παρατηρήσω ὅτι ἐν τῷ ἐπισυνημμένῳ χάρτῃ τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῆς Εἰλειθυίας καὶ τοῦ Σεραπίου, κατὰ λάθος σημειωθέντα νοτιώτερον, πρέπει νὰ μετατεθῶσιν εἰς τὸ Γοργόπικον καὶ τὴν Ἀγίαν Φιλοθέαν.

(27) Antig. Hell. II, 1061.

(28) Nomms. 151. 148.

Γ.

Ἑβδόμη ὁδὸς τοῦ Παυσανίου (Κ, 1 - 3).

Μετὰ τὸ πέρας τῆς πέμπτης αὐτοῦ ἐκδρομῆς, μεταβαίνει ὁ Παυσανίας ἐκτὸς τῆς πόλεως, πρὸς τ' ἀνατολικά (1). Πρὶν δ' ἢ αὐτὸν ἐκεῖ παρακολουθήσωμεν, ἔλθωμεν αὖθις μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ *Πρυτανεῖον* (2), ὅθεν ἤδη πορεύεται οὐχὶ τὴν πρὸς βορρᾶν πλέον, ἀλλὰ διὰ τῆς ὁδοῦ τῶν *Τριπόδων* εἰς τὸ *Θέατρον*.

Τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ἔλαβεν ἡ ὁδὸς ἐκ τοῦ ὅτι ἐπ' αὐτῆς, κατὰ Παυσανίαν, ἦσαν « ναοὶ Θεῶν . . . (οὐ) μεγάλοι, καὶ σφίσιν ἐφιστήκασι τρίποδες χαλκοῖ », τ' ἀναθηματικά μνημεῖα τῶν θεατρικῶν νικῶν, ὧν ἐν καὶ σώζεται, τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν μνημείου τοῦ *Λυσικράτους*, καθ' ἣν φέρει ἐπιγραφήν, περιφερές, Κορινθίου ῥυθμοῦ, ἀνεγερθὲν ἐν Ὁλ. 110, 6', ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος διέβη εἰς Ἀσίαν (3), κοινῶς δὲ λεγόμενον « Φανάρι τοῦ Διογένους », ἡ τοῦ « Δημοσθένους ».

Ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης ἐπωνυμίας ἴσως δύναται νὰ ὑποτεθῇ σχέσις τις τῆς θέσεως ταύτης μετὰ τοῦ Δημοσθένους, ὅτι φερ' εἶπεῖν ὑπῆρχεν ἐνταῦθα τὸ γνωστὸν μαχαιροποιεῖον τοῦ ῥήτορος (4), ἴσως μετὰ τοῦ ἀσπιδοπηγείου τοῦ Ἀπολλοδώρου (5), καὶ τοῦ ἀργυρείου τοῦ Τιμάρχου (6),

(1) ΙΗ, 6.

(2) Κ, 1.

(3) Κλήμ. Ἀλεξ. Στρωμ. Α, 21.

(4) Δημοσθ. κ. Ἀφρόδ. Α, 15.

(5) Δημοσθ. κ. Φορμ. Α.

(6) Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. ΛΑ. — Στρωματ.

διότι κατὰ ταῦτα τῆς πόλεως, εἰς τὴν νῦν καλουμένην « Πλάκα », ὑπὸ τὰ θεμέλια τῆς πρὶν πατρικῆς μου οἰκίας καὶ τῆς πρὶν τοῦ Κ. Παπαρρήγοπούλου, καὶ μέχρι πρὸς τὸ Διονυσιακὸν Θέατρον, ἄφθονοι ἀνασκάπτονται σκωρίαί εἰς ἱκανὸν βάθος, τὴν ὑπαρξίν ἀρχαίων μεταλλουργικῶν ἐργοστασίων εἰς τὰ μέρη ταῦτα πιθανολογοῦσαι.

Εὐρέθη δὲ μεταξὺ τοῦ μνημείου τούτου καὶ τοῦ Θεάτρου μεγάλη λιθίνη βάσις, Διόνυσον καὶ Νίκας ἔχουσα ἐπιγεγλυμμένα, καὶ προσέτι ὑπάρχει βορειότερον τοῦ μνημείου τοῦ Λυσικράτους (ἢ καὶ ἐπὶ πολὺ ὑπῆρχε), διότι ἀγνοῶ ποῦ ἔκτοτε καὶ ἡ βάσις καὶ αὐτὸ μετετέθησαν), μέγα τμῆμα καὶ ἐτέρου ὁμοίου χορηγικοῦ μνημείου, εἴτε ἐν γῶρᾳ, εἴτε τοῦλάχιστον οὐχὶ μακρὰν τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ θέσεως, ἐν τῇ μικρᾷ παρόδῳ τῇ χωρούσῃ νοτίως τῆς οἰκίας Φινλέυ δυτικῶς δὲ τῆς νῦν ὁδοῦ τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ καλουμένη « Ὁδὸς σχολείου » ! (7).

Ὁ ἐν τῷ προπαρελθόντι αἰῶνι γράφων Γάλλος μοναχὸς Barnabé διέκρινε τὰ δύο μνημεῖα, λέγων τὸ Φανάρι τοῦ Δημοσθένους κείμενον ἐν τῷ δυτικῷ μοναστηρίῳ, οὗ ἐρείπια σώζονται ἔτι· καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ Μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους. Τὸ δ' ἄλλο καλεῖ Φανάρι τοῦ Διογένους, « κείμενον εἰς ἄλλην ὁδὸν » καὶ μὴ ὄν « οὔτε ἐπίσης καλῶς διατετηρημένον, οὔτε ἐπίσης ὠραῖον ». Καὶ ὁ Guillet λέγει τοῦτο « πλησίον ὄν τοῦ μοναστηρίου, χρησιμεῦον εἰς δεξαμενὴν καὶ βρύσιν, καὶ ἔχον σχῆμα ἀναλογίου », δι' ὃ καὶ ὡς λέγει, ἔφερε τοῦτο τὸ ὄνομα, ἀναλόγιον, ἀρχαιότερον. Προστίθῃσι δ' ὅτι « ἐπὶ κορυφῆς ἔφερε φιάλην, λύχνου σχῆμα ἔχουσιν ». Ὁ δὲ Spohn μαρτυρεῖ ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμε-

(7) Ἐπὶ τοῦ χάρτου δὲν ἐσημειώθησαν τὰ νέα ὀνόματα τῶν ὁδῶν, διότι, ὅτε ἐχαράχθη αὐτός, τὰ ὑπέθετον, καὶ πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἤλπιζον, μόνον προσωρινά.

ων του τὸ μνημεῖον τοῦτο ἦν ἤδη κατεστραμμένον. Τούτου λοιπὸν λείψανον ἐστὶ βεβαίως τὸ παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ Φινλέυ.

Ἐκ τούτων ἀκριβῶς ὁρίζεται ἡ θέσις καὶ ἡ διεύθυνσις τῆς ὁδοῦ τῶν Τριπόδων, χωρούσης κύκλῳ περὶ τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, ἀπὸ τοῦ Πρυτανείου μέχρι τοῦ Θεάτρου, καὶ ἦν αὕτη, κατ' Ἀθήναιον (8), εἰς τῶν κυριωτέρων περιπάτων τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων. Τοῦ δὲ Θεάτρου ἦν πάντοτε μὲν, μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων, καταφανές, καίτοι ὑπὸ γῆν βαθέως κεχωσμένον, τὸ γενικὸν ἡμικυκλικὸν σχῆμα, ἀλλὰ τέλος ἀνασκαφαὶ ἀπεκάλυψαν ἐντελῶς τὸ μέγα αὐτοῦ ἐρείπιον.

« Πρὸς τῷ Θεάτρῳ » δὲ λέγει ὁ Πausanias (9) τὸ ἱερὸν τοῦ Διονύσου, τὸ καὶ Ληναῖον (10) καλούμενον, καὶ περιέχον τὸ περίφημον χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Θεοῦ, ἔργον τοῦ Ἀλκαμένους. Ἐκεῖτο δ' ἐν Λίμναις (11), ἃς « δῆμον Ἀττικῆς » λέγει ἐσφαλμένως ὁ σχολιαστὴς τοῦ Καλλιμάχου (12), ὅστις καὶ συγχέει αὐτάς πρὸς τὰς Μεσσηνιακάς. Ἄλλως τε δὲ « δῆμον » λέγει, οὐχ ἦττον ἐσφαλμένως, ὁ Στέφανος καὶ αὐτὸ τὸ Ληναῖον. Ἦσαν δὲ βεβαίως αἱ Λίμναι τὸ ταπεινὸν χωρίον, τὸ μεταξὺ τοῦ Μουσείου καὶ τοῦ Ἰλισσοῦ, ἐντὸς τοῦ τείχους, ἀλλ' ἴσως καὶ πέραν αὐτοῦ ἐκτεινόμενον, ἐπιδεκτικὸν δ' ἐπὶ πολυομβρίας νὰ κατακλύζεται καὶ λιμνάζῃ.

Τοῦ Διονύσου λοιπὸν τὸ ἱερὸν ἦν νοτίως τοῦ Θεάτρου,

(8) IB, 542, f.

(9) K, 2. — Ἰδ. Πλούτ. B. Νικ. Γ. — Vit. V, 9. — Μαριν. B. Πρόκλ. 29.

(10) Ἡσύχ. λ. ἐπὶ Ληναίῳ.

(11) Θουκυδ. B, 15. — Ἀριστοφ. Βάτρ. 217 καὶ Σχολ. — Ἀπολλόδ. κ. Νεαίρ. — Ἀθην. ΙΑ, 3. — Ἀρποκρ. — Στ. Βυζ. λ. Λίμναι.

(12) Εἰς Ὑμν. Ἀρτέμ. Ε, 172. — Στ. Βυζ.

ἀλλὰ κείμενον πλησίον αὐτοῦ, διότι ὁ Βιτρούβιος(13) καταριθμεῖ αὐτὸ μετὰ τῶν τῷ Θεάτρῳ παρακειμένων οἰκοδομῶν, εἰς ἃς ἐν ὥρᾳ βροχῆς ἐδύναντο νὰ καταφύγωσιν ἐκ τοῦ ὑπαίθρου κοίλου οἱ θεαταί. Καὶ κατ' Ἀνδοκίδην δὲ(14), ἀπὸ τοῦ προπυλαίου αὐτοῦ βλέπει ὁ Διοκλείδης, καὶ εἰς τῆς πανσελήνου τὸ φῶς ἀναγνωρίζει, τοὺς ἀπὸ τοῦ Ὠδείου πρὸς τὴν ὀρχήστραν τοῦ Θεάτρου χωροῦντας συνωμότας. Ὡστε ἴσως τὰ ψηφιδωτὰ ἐδάφη τ' ἀνασκαφέντα ἐπὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ στρατιωτικοῦ νοσοκομείου, καὶ ἐν τοῖς ὑπογείοις αὐτοῦ σωζόμενα, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μεταγενεστέρα, πιθανῶς ῥωμαϊκὴ, διακόσμησις τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀθηναίου ἢ τοῦ προπυλαίου αὐτοῦ· ὁ δὲ περίβολος οὐδὲν κωλύει νὰ ἐξετείνετο μέχρις οὗ ἴσταται ἐν τοῖς ἀγροῖς κιόνιον ἐκ γρόνων Ὀθωμανικῶν ἐπὶ λειψάνων ἀρχαίων τοίχων.

« Πλησίον δὲ τοῦ τε ἱεροῦ τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Θεάτρου » ἀναφέρει ὁ Παυσανίας(15) « κατασκευάσμα », ἥτοι ιδιότροπὸν τι οἰκοδόμημα, ποιηθέν, ὡς ἐλέγετο, τὸ πρῶτον « εἰς μίμησιν τῆς τοῦ Ξέρξου σκηνῆς », πυρποληθέν δ' ὑπὸ Σύλλα, καὶ κατόπιν πάλιν ἀνοικοδομηθέν. Ἔστι δὲ βεβαίως αὐτὸ οὗ καὶ ἀλλαχοῦ(16), ἀφ' οὗ ἀφηγήθη περὶ τῶν Τυραννοκτόνων, ποιεῖται μνείαν, ἀποκαλῶν αὐτὸ Ὠδεῖον, καὶ λέγων αὐτὸ κείμενον πλησίον τῆς Ἐννεακρούρου.

Τινὲς τῶν νεωτέρων(17), μίαν καὶ συνεχῆ ἐκλαμβάνοντες τοῦ Παυσανίου τὴν ἐκδρομὴν, ἐζήτησαν τὸ Ὠδεῖον, ἐπομένως καὶ τὴν Ἐννεάκρουρον, εἰς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς

(13) V, 9.

(14) Π. Μυστ. Α, 38.

(15) K, 3.

(16) H, 6. — ΙΔ, 1.

(17) Wheeler. Σ. 383. — Stuart, T. II, σ. V.

Ακροπόλεως, ἣ ὅπου δὴποτε τῆς Ἀγορᾶς· ἄλλοι δὲ (18) ταρεδέχθησαν τρία Ὠδεῖα, ἐν ᾧ ὁ Ξενοφῶν (19) καὶ ὁ Στράβων (20) τὸ Ὠδεῖον ἀναφέρουσιν ὡς ἓν καὶ μόνον, καὶ οὗτος λέγει αὐτὸ οἰκοδόμημα « ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων ». Ἀλλ' ἡ θέσις τῆς Ἐννεακρούνου δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν. Καλλιρρόη καλουμένη, πρὶν ἢ ἐποικοδομηθεῖσα διασκευασθῇ μετ' ἐννέα κρουνῶν ὑπὸ τῶν Πεισιστρατιδῶν (21), ἐπανάλαβεν, ἀφ' οὗτου ἀπώλεσε τὸν ἀρχιτεκτονικὸν ἐκεῖνον κόσμον, καὶ μέχρι τοῦδε διατηρεῖ τὴν ἀρχαίαν τῆς Καλλιρρόης ἐπωνυμίαν, διαμείνας βεβαίως καὶ διὰ πάσης τῆς ἀρχαιότητος ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ. Οἱ φυσικοὶ αὐτῆς κρουνοὶ εἰσὶ καὶ ἤδη καταφανεῖς, ἀνοιγόμενοι ἐν τῷ καθέτω βράχῳ, ὅστις διατέμνει ἓνα τῶν βραχιόνων τοῦ Ἰλισσοῦ, καὶ τὸ πότιμον ὕδωρ αὐτῆς θά προέρρρει καὶ σήμερον πρὸς ὄφελος καὶ κόσμον τῆς πόλεως, ἂν ἀπεκομίζετο τὸ βαθὺ πρὸ τῆς πηγῆς σωρευθὲν καὶ αὐτὴν ἀποβρόφῶν χῶμα. Ἡ δὲ θέσις αὐτῆς ὑπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, νοτίως αὐτοῦ καὶ νοτιανατολικῶς τῆς Ἀκροπόλεως, ἐστὶν ἀκριβῶς ἢ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων αὐτῇ ἀποδιδομένη. Καὶ ὁ μὲν Θουκυδίδης (22) μνημονεύει αὐτῆς μετὰ τῶν Λιμνῶν καὶ τοῦ Ὀλυμπίου· ὁ δ' Ἡρόδοτος (22) διηγείται ὅτι ἐξ Ὑμητοῦ ὥρμων οἱ Πελασγοὶ κατὰ τῶν παίδων τῶν Ἀθηναίων, ἐρχομένων ν' ἀρυσθῶσιν ὕδωρ ἐκ τῆς Ἐννεακρούνου· ὁ Ἱεροκλῆς δὲ μνημονεύει, κατὰ Ταραντῖνον (23), περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ « ναοῦ τοῦ Διὸς πλησίον τῆς Ἐννεακρού-

(18) Leake, Topogr. v. Ath. Uebers. Σ. 184.

(19) Ἑλλην. Β, 4.

(20) Σελ. 396.

(21) Θουκυδ. Β, 15. — Ἑτυμ. Μ. λ. Ἐνεάκρ.

(22) ΣΤ, 137.

(23) Ἱππιατρ. Προοίμ.

νου »· καὶ αὐτὸς δ' ὁ κωμικὸς Κρατῖνος (24), φαίνεται εἰς τὴν τοπογραφικὴν σχέσιν τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς κρήνης ἀφορῶν, ὅτε χλευάζῃ τινὰ ὡς ἔχοντα « δωδεκάκρουνον στόμα » καὶ « Ἰλισσὸν ἐν φάρυγγι ».

Ὁρισμένης λοιπὸν οὔσης τῆς θέσεως τῆς Ἐννεακρού-
νου, τὸ Ὠδεῖον πρέπει νὰ ζητηθῇ, κατὰ τὰ δύο χωρία τοῦ Πausανίου « πλησίον » αὐτῆς καὶ τοῦ Θεάτρου καὶ τοῦ Διονυσίου. Ὁ δὲ Βιτρούβιος λέγει· « Exeuntibus e theatro sinistra parte Odeium ». Ἀριστερῶς δὲ τοῖς ἐξιοῦσι τοῦ Θεάτρου δηλοῖ βορειανατολικῶς αὐτοῦ, διότι βεβαίως τοῦ Θεάτρου ἡ εἴσοδος καὶ ἔξοδος ἦν κατὰ τὴν πρὸς τὴν πόλιν καὶ οὐχὶ τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐστραμμένην πλευράν. Ἐκεῖ δ' ὁρίζει αὐτὸ καὶ τὸ προμνημονευθὲν χωρίον τοῦ Ἀνδοκί-
δου (14), διότι ὁ Διοκλείδης εἶδε τοὺς συνωμότας ἀπὸ τοῦ Ὠδείου πρὸς τὴν ὀρχήστραν τοῦ Θεάτρου « καταβαίνον-
τας », ὅπερ μόνον περὶ πρρερχομένων ἐκ τῶν νοτιανατολι-
κῶν προπόδων τῆς Ἀκροπόλεως δύναται νὰ ῥηθῇ· ὥστε ἐνταῦθα, καὶ οὐχί, ὡς ὑπὸ τῶν πλείστων ὑπετέθη, ὑπὸ τὸ στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον πρέπει νὰ ἔκειτο τὸ Ὠδεῖον.

Ἀληθὲς ὅτι ἐκεῖ ἐρείπια δὲν εὐρέθησαν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐδ' ἐζητήθησαν δι' ἐπιμόνου ἀνασκαφῆς· δεύτερον ὅμως, δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ ὅτι τὸ Ὠδεῖον ἦν ξύλινον. Κατὰ Πλούταρχον (25) δὲ ἦν « ἐντὸς πολυέδρον καὶ πολύπτυλον, τῇ δ' ἐρέψει περικλινὲς καὶ κάταντες, ἐκ μιᾶς κορυφῆς πε-
ποιημένον », ὥστε ἦν κυκλοτερές, βεβαίως ἔνεκα λόγων ἀκουστικῶν λαβὸν τοῦτο τὸ σχῆμα, ὃ μετὰ ταῦτα παρή-
γαγε τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὠκοδομήθη κατὰ μίμησιν τῆς σκη-

(24) Ἀπόσπ. ἐν Σχολ. Ἀριστοφ. Ἰππ. στ. 523. — Ἰδ. καὶ Τζέτζ. H, 184.
— Σουῖδ. λ. Δωδεκάκρουνος.

(25) Β. Περικλ. ΙΓ.

ντος τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν περσικῶν ναυαγίων, καὶ ταῦτα
 ὑπὸ τοῦ Περικλέους, ὃν οἱ σύγχρονοι κωμικοί, ὡς σχοινο-
 κέφαλον χλευάζοντες, ἔλεγον φέροντα ἀντὶ τοῦ κράνους
 τῷ Ὠδεῖον ἐπὶ τοῦ κρανίου. Ὁ ὑπὲρ τινὰ καὶ ἄλλον τῆς
 ὀχυρῆς τεκτονικῆς ἔμπειρος Βιτρούβιος λέγει περὶ αὐτοῦ (13):
 «Quod Athenis Pericles columnis lapideis disposuit na-
 vumque malis et antenis e spoliis persicis pertextuit».
 Πλὴν λοιπὸν τῶν πολλῶν λιθίνων κιόνων οἵτινες ἐστήριζον
 τὴν ὀροφήν, τὸ ἐπίλοιπον Ὠδεῖον ἦν ξύλινον, καὶ τὰ ξύλα
 αὐτοῦ, ἔνεκα τοῦ σκηνοειδοῦς σχήματος τῆς οἰκοδομῆς,
 ἐξελάμβανεν ἡ κοινὴ πρόληψις ὡς ληφθέντα ἐκ τῶν ναυα-
 γίων τοῦ Περσικοῦ στόλου, δι' ὃ καὶ νεώτεροι ἐκδύονται (26)
 παρήχθησαν, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἀναχρονισμοῦ, εἰς τὸ ν' ἀν-
 τικαταστήσωσι τὸν Θεμιστοκλῆ ἀντὶ τοῦ Περικλέους εἰς τὸ
 χωρίον τοῦ Βιτρούβιου! Οὕσα δὲ ξυλίνη ἡ οἰκοδομή, ἐπυρ-
 πολήθη ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ Σύλλα, κατὰ
 μὲν Πausανίαν (14) ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πολιορκητοῦ, κατ' Ἀπ-
 πιανὸν ὁμῶς (27), ὅστις φαίνεται ἀκριβέστερα λέγων, ὑπὸ
 τοῦ ἀμυνομένου ὑπὲρ τῆς πόλεως Ἀριστίωνος, «ἵνα μὴ
 ἐτοίμοις ξύλοις ὁ Σύλλας ἔχοι τὴν Ἀκρόπολιν ἐνοχλεῖν»,
 ὅπερ ἀποδεικνύει καὶ τὴν γειτνίασιν τοῦ Ὠδεῖου εἰς τὴν
 Ἀκρόπολιν. Τὸ δὲ πυρποληθὲν ἀνωκοδόμησε πάλιν ἐπὶ
 Ῥωμαίων ὁ Βασιλεὺς τῆς Καππαδοκίας Ἀριοβαζάνης (28).
 Ἄν δ' ἀκριβὲς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου λεγόμενον (29), ὅτι
 «Ὠδεῖον, τόπος ἐν ᾧ, πρὶν τὸ θέατρον κατασκευασθῆναι,
 οἱ ῥαψῳδοὶ καὶ οἱ κιθαρωδοὶ ἡγωνίζοντο», πρέπει νὰ παρα-

(26) Schneider.

(27) Μιθριδ. 38.

(28) Bœckh, C. I. Ἀρ. 357.

(29) Α. Ὠδεῖον.

δεχθῶμεν ὅτι, ἐξ ἀρχαιοτέρων χρόνων ἤδη ὑπάρχον, μετωκοδομήθη μόνον κατὰ νέον σχέδιον ἐπὶ Περικλέους, διότι τὸ Θέατρον, εἰ καὶ μόνον ἐπὶ Λυκούργου, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐντελῶς κατηρτίσθη (30), προὑπῆρχεν ὁμῶς βεβαίως ἐν πλήρει χρήσει, τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ ἀρξαμένης μετὰ τὴν κατὰπτωσιν τῶν ἱκρίων ἐπὶ Πρατίνα, ἐν Ὀλ. 70, α (31), ἥτοι 31 ἔτη πρὶν ἢ ὁ Περικλῆς ἀρξηται πολιτευόμενος (32).

ζ.

Τρίτη ὁδὸς τοῦ Παυσανίου (H, 6. ΙΔ, 1).

Ἀφ' οὗ μέχρι τῶν Τυραννοκτόνων καὶ τοῦ Μητρώου ἀνέβη ὁ Παυσανίας, εἶδομεν ὅτι ἀφηγεῖται περὶ ἐκδρομῆς κατ' ἄλλην διεύθυνσιν, ἧς ἀπέστημεν τότε, ἵνα μὴ διακόψωμεν τὴν συνέχειαν τῆς περιγραφῆς τῶν κατὰ τὸ κέντρον τῆς πόλεως. Ἀφίχθοντες δὲ ἤδη μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ σημεῖον μεθ' οὗ αὕτη τοπογραφικῶς συνέχεται, ἀκολουθοῦμεν αὐτὸν περαιτέρω κατ' ἔχνος.

Ἀπὸ τοῦ Ὠδείου (1) μεταβάς εἰς τὴν Ἐννεάκρουνον (2), ἀπαντᾷ, « ὑπὲρ τὴν κρήνην », ναοὺς τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης καὶ τοῦ Τριπτολέμου. Ἡ δ' « ὑπὲρ » οὐδὲν ἐνταῦθα ἄλλο δύναται νὰ δηλοῖ ἢ τὸ ἐπέκεινα, διότι δυτικῶς τῆς κρήνης ἵσταται τὸ Ὀλυμπιεῖον, καὶ θέσις δι' ἄλλους ναοὺς ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει. Ἡ φράσις τοῦ Παυσανίου· « Ὁ μὲν Δήμητρος καὶ Κόρης, ἐν δὲ τῷ Τριπτολέμου ἐστὶν ἄγαλμα »

(30) Παυσ. ΚΘ, 16. — Ψ Πλούτ. Β. Γ. Ρ. Λυκούργ.

(31) Σουίδ. λ. Αἰγείρου θεά.

(32) Ἰδ. Clinton, Fast. Hell. Μετάφρ. C. G. Krüger, Σ. 38, ἔτ. 469.

(1) H, 6.

(2) ΙΔ, 1.

φαίνεται ἀτελής, διορθωτέα ἴσως· «ἐν δ' αὐτῷ», τοῦ «μὲν» ἔχοντος ἀπόδοσιν εἰς τὸ «ἔτι δὲ» ἐν ΙΔ, 4, ὡς πολλάκις συμβαίνει εἰς τὸ ὕψος αὐτοῦ. Κατὰ τοῦτο λοιπόν, ἐνταῦθα δὲν θὰ ὑπῆρχε καὶ ναὸς τοῦ Τριπολέμου, ἀλλὰ μόνον τῆς Δημητρος, περιέχων ἐκείνου ἄγαλμα, καθ' ὅσον καὶ ἐπάγει ὁ Πausanias· «Πρὸ τοῦ ναοῦ τοῦ δέ, ἐνθα καὶ τοῦ Τριπολέμου τὸ ἄγαλμα».

Τοῦ ναοῦ τούτου ἡ θέσις ἦν ἴσως ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ νοτίως τοῦ σταδίου ὑψουμένου λόφου ὅπου καὶ ἀρχαῖα σώζονται λείψανα.

«Ἔτι δ' ἀπωτέρω» ἀπαντᾷ (2) τὸν εἰς μνήμην τῶν μηδικῶν θριάμβων ἀνεγερθέντα ναὸν τῆς *Εὐκλείας*, πιθανῶς τῆς Ἀρτέμιδος οὕτως ἐπονομαζομένης (4). Ἐπειδὴ δὲ τὸ «ἀπωτέρω» δὲν ὀρίζει διεύθυνσιν, οὐδὲν κωλύει νὰ ᾖ οὗτος τὸ πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως πέραν τῆς Ἐννεακρούνου σωζόμενον Ἰωνικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν εἰς ἐκκλησίαν Παναγίας τῆς Βραχιωτίσσης μεταφιερωθέν (5), παραμεληθὲν δ' ἀφ' ὅτου ὁ Μαρκήσιος Νοϊντέλος, ἐν ἔτει 1674, ἐτέλεσεν ἐν αὐτῷ καθολικὴν λειτουργίαν, καὶ ἔκτοτε κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξαφανισθέν.

Ὁ μακ. Πιπτάκης, δημοσιεύσας ἐπιγραφὴν (6) ἐν ἣ ἀνέγνω, ὡς γράφει, «Εὐκλεία καὶ Εὐνοία ἀνέθηκεν», διίσχυρίσθη ὅτι εὔρεν αὐτὴν ἐν τῇ καταστραφείσῃ ἐκκλησίᾳ τῆς ὁσίας Ἀγαθοκλείας, ἥτις ἄρα συμπεραίνει ὅτι ἦν ὁ ναὸς τῆς Εὐκλείας. Καὶ ἐκ δευτέρου δ' ἐπέμεινεν (7) ὅτι ὑπῆρξε ποτὲ ἐκκλησία Ἀγαθοκλείας, ἐκλιποῦσα ἔκτοτε· ἀλλὰ λέ-

(3) ΙΔ, 4.

(4) Paus. Boiōt. IZ, 4. — Πλούτ. Β. Ἀριστ. Κ. — Ξενοφ. Ἑλλ. Δ, 4, 2.

(5) Stuart, T. I, Κεφ. 2,

(6) Ἰδ. Rang. Ant. Hell. II, 1089.

(7) Ἀρχ. Ἑφ. 2686.

γει αὐτὴν ἐν μέσῃ τῇ πόλει, ὥστε οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν μετὰ τοῦ πέραν τοῦ Ἰλισσοῦ ἰδρυμένου ναοῦ τῆς Εὐκλείας. Πολὺ δὲ μετὰ ταῦτα ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία ἐξέδωκεν (8) ὀρθῶς τὴν ἐπιγραφὴν, φέρουσιν » Εὐκλείας καὶ Εὐρομίας », ἀλλὰ δὲν ὁρίζει τὸ μέρος ὅπου εὐρέθη.

η.

Ἑκτὴ ὁδὸς τοῦ Παυσανίου (IH, 6. IΘ, 1 - 7).

Μετὰ δὲ τὴν ἀνωτέρω ἐκδρομὴν, περιελθὼν ὁ Παυσανίας ὅσα τῶν πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀκροπόλεως εἶδομεν ἐν τῇ τετάρτῃ αὐτοῦ ὁδῷ (δ), ἐπανέρχεται καὶ πάλιν περὶ τὸν Ἰλισσόν, εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός (1), ὃν ἐμυθολογεῖτο ὅτι ὁ Δευκαλίων εἶχε πρῶτος ἀνεγείρει (2), δι' ὃ ἐκεῖ που ἐδείκνυντο ὅ τε τοῦτου τάφος καὶ τὸ χάσμα γῆς δι' οὗ τὸ ὕδωρ τοῦ κατακλυσμοῦ εἶχε δῆθεν ἀπορρέυσει (3). Ἀλλά, κατὰ τὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας (4), ἐθεμελίωσε τὸν ναὸν ὁ Πεισίστρατος καὶ ἐπεράτωσεν ὁ Ἀδριανός, δοὺς αὐτῷ περὶ βόλον τεσσάρων σταδίων. Γνωστὸν δ' ἐστὶν αὐτοῦ τὸ μέγα ἐρείπιον, τὸ δικαιολογοῦν τὴν θαυμαστικὴν ἔκφρασιν τοῦ Δικαιάρχου (4), ὡς « κατὰ πληξὶν ἔχον τὴν τῆς οἰκοδομῆς ὑπογραφὴν », καὶ κείμενον εἰς ἡν θέσιν μνημονεύουσιν αὐτοῦ οἱ ἀρχαῖοι (5). Γνωστὸν ἐστὶν ὅτι ἔχει κορινθιακὸν τὸν ρυθμόν. Ἐνομίζετο δὲ πάντοτε δεκάστυλος ὁ ναός· ἀλλ' ὁ

(8) Ἔτ. 1884. Σελ. 160. Στ. 52.

(1) IH, 6.

(2) Αὐτ. 8.

(3) Αὐτ. 7.

(4) Σελ. 4, Huds.

(5) Θουκυδ. Β, 15.—Ἱεροκλ. Ἱππιατρ. Προοίμ.—Vitruv. VII, Προοίμ. 15.

Δορισφέλδ, καὶ τοῦ Πενρόζ αἱ ἀνασκαφαί, ἀπέδειξαν αὐτὸν ὀκτάστυλον, ἔχοντα ἀνὰ 17 κίονας εἰς ἐκάστην πλευράν, εἰς ἐκάτερον δὲ τῶν προσώπων τριπλῆν κιόνων σειράν. Ἐν τῷ περιβόλῳ δ' αὐτοῦ περιελαμβάνετο καὶ ναὸς Κρόνου καὶ Ῥέας (6), καὶ παρ' αὐτῷ ἦν καὶ ἕτερον ἱερόν, τῆς Γῆς Ὀλυμπίας (7).

« Μετὰ δὲ τὸ Ὀλυμπιεῖον » καὶ « πλησίον » αὐτοῦ, τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἰλισσοῦ πρὸς βορρᾶν παρακολουθῶν ὁ Πausανίας, εἶδε τὸ « ἄγαλμα τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος » (8), καὶ « ἱερόν τοῦ Δελφινίου Ἀπόλλωνος ». Τοῦ πρώτου μνημονεύει καὶ ὁ Θουκυδίδης, « ἱερόν Πύθιον » αὐτὸ καλῶν (9), καὶ ἀλλαχοῦ λέγων (10) ὅτι αὐτόθι ἀνέθηκε βωμὸν ὁ Πεισίστρατος, καὶ προσθέτων· « Τὸ δ' ἐν Πυθίου καὶ νῦν δῆλόν ἐστι ἀμυδροῖς γράμμασι λέγον τάδε· » Μνημα τό δε ἧς ἀρχῆς Πεισίστρατος Ἰππίου υἱὸς θῆκεν Ἀπόλλωνος Πυθίου ἐν τεμένει « ». Εὐτυχῶς δ' ἀνευρέθη ἡ ἐπιγραφή αὕτη, ὀλίγον μόνον βεβλαμμένη, ἐν τῇ παρακειμένη τῷ Ὀλυμπιεῖ νήσῳ τοῦ Ἰλισσοῦ, ἔνθα ἦν ἐπομένως τὸ Πύθιον. Τὸ δὲ Δελφίνιον, ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Δήμητρος ἰδρυθὲν ὑπ' Αἰγέως (11), καὶ ὡς ἡ τούτου ἀρχαιοτάτη κατοικία θεωρούμενον, χρησιμεῖον δὲ καὶ ὡς δικαστήριον τῶν ἀψύχων ἐγκληματικῶν ἐργαλείων (12), ἦν ἐπόμενον ὅτι ἔκειτο οὐ μακρὰν ἐκεῖθεν.

Προχωρῶν δ' ὁ Πausανίας, ἀφίχθη εἰς « τὸ χωρίον ὃ Κή-

(6) Παυσ. Ἀττ. 7.

(7) Κατωτ. Β. ζ.

(8) ΙΘ, 1.

(9) Β, 15.

(10) ΣΤ, 54.

(11) Πολυδ. Η, 10.

(12) Παυσ. Ἀττ. ΚΗ, 11.

πους ὀνομάζουσι, καὶ τὸν τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης ναόν », ἣν λέγει τῶν Μοιρῶν πρεσβυτάτην (13). Ἀντιστοιχεῖ δ' εἰς τὴν λέξιν « χωρίον » ἐνταῦθα ἡ ἔκφρασις τοῦ Πλινίου περὶ τῶν Κήπων (14), ὅτι ἔκειντο extra muros, καὶ πάσης ἀμφιβολίας ἐκτὸς ἐστὶ σήμερον ὅτι ἡ θέσις αὐτῶν ἦν ἡ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα σχεδὸν διατηρήσασα ἐν τῇ ἐπωνυμίᾳ τῶν Ἀγγελοκήπων, δι' ἀντικαταστάσεως τῶν Ἀγγέλων ἀντὶ τῆς Ἀφροδίτης. Μετεποιήθη δ' αὕτη εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ καὶ εἰς Ἀμπελοκήπους, κατὰ παραφθοράν ἐνταῦθα καὶ τῆς λέξεως Ἀλωπεκῆ, ἣτις ἦν τὸ ὄνομα τοῦ δήμου τοῦ τοὺς Κήπους περιλαμβάνοντος. Οὕτως ἐπιγραφή (15) σώζεται μνημονεύουσα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης ἐν Ἀλωπεκῇ. Ὁ δ' Αἰσχίνης λέγει (16) τὸ χωρίον τοῦτο ἑνδεκα ἢ δώδεκα στάδια μόνον τῆς πόλεως ἀφεστῶς, καὶ ὁ Ἡρόδοτος (17), κείμενον πρὸς τὸ Κυνόσαργες. Εἰς ἐρείπιον ἐκκλησίας, οὗ ἡ θέσις ἀκριβῶς εἰς τὰς μαρτυρίας ταύτας ἀνταποκρίνεται, περιέχον δὲ πολλὰ ἀρχαῖα λείψανα μετὰ παλαιᾶς καὶ ἰσχυρᾶς μύρτου παραφυομένης, ἀνασκαφᾶς διατάξασα ἡ ποτὲ βασίλισσα τῆς Νεαπόλεως Καρολίνα, ἀνεῦρε, μεταξὺ ἄλλων, καὶ δύο λιθίνας περιστεράς καὶ ἔρωτα ἡκρωτηριασμένον, ὕλικας ἀποδείξεις ὅτι ἐκεῖ ἦν τῆς Ἀφροδίτης τὸ ἱερόν. Ἦν δὲ τὸ ἐν αὐτῷ ἄγαλμα περίρημον ἔργον τοῦ Ἀλκαμέ-
νους, εἰς ὃ ἐλέγετο συνεργασθεὶς καὶ ὁ Φειδίας (16).

Μετὰ τοὺς Κήπους δ' ἐπισκέπτεται ὁ περιηγητὴς τὸ

(13) IΘ, 2.

(14) H. N. XXXVI, 5.

(15) Bæckh, C. I. Ἀρ. 395.

(16) Κ. Τιμάρχ. Σ. 14. Ἐκδ. Στιφ.

(17) E, 63.

(18) Pl. H. N. XXXVI, 5, 4.

Ἡρακλέους *ιερόν*, τὸ καλούμενον *Κυνόσαργες* (19). Καὶ τοῦ μὲν δὲν λέγει· ἀλλ' ἂν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, τότε ἀπῆντησεν αὐτὸ πιθανῶς ἐπιστρέφων, δηλαδὴ νοτίως τῶν Κήπων, διότι τούτων πέραν ἄρχεται ἡ πεδιάς, ἣτις δὲν ἀνῆκε πλέον εἰς τὰ προάστεια. Καὶ τῷ ὄντι Διογένης ὁ Λαέρτιος, ὡς γυμνάσιον αὐτὸ χαρακτηρίζων, τὸ εἰς ὃ ἐγυμνάζοντο οἱ νόθοι καὶ ἐδίδασκεν ὁ κυνικός Ἀντισθένης, λέγει αὐτὸ (20) « μικρὸν ἄπωθεν τῶν πυλῶν » κείμενον, ὁ Πλούταρχος (21) « ἔξω τῶν Πυλῶν », ὁ Εὐστάθιος (22) « ἔξω τοῦ ἄστεος », ὁ Λίδιος (23) « *circa urbem* »· ὁ δὲ Στέφανος ὁ Βυζάντιος χαρακτηρίζει ἀνακριδῶς ὡς « δῆμον » αὐτό. *Διομεία* δ' ἐκαλεῖτο ἡ πύλη, ἥς πέραν ἔκειτο (24), ἐκ τοῦ Διόμου, ὅστις ἔθυσσε πρῶτος ἐνταῦθα τῷ Ἡρακλεῖ (25), διαιροῦσα τὸ ἔσω τοῦ ἔξω μέρους τοῦ δήμου τῶν Διομιέων.

Παρὰ Πλάτωνι (26), εἰς τὸ Κυνόσαργες ἀπὸ τῆς πόλεως χωρῶν ὁ Σωκράτης, πορεύεται παρὰ τὸν Ἰλισσόν· καθ' Ἡρόδοτον δέ (27), ἐπανερχόμενοι νικηταὶ οἱ Μαραθωνομάχοι, ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὸ Κυνόσαργες, ὃν ἐπομένως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ αὐτῶν, καὶ εἰς θέσιν ἐξ ἧς ἐδύναντο νὰ ἐπιβλέπωσι τὴν πόλιν καὶ τοὺς λιμένας. Ἦν δ' « ἐπὶ τοῦ λόφου ἐν ἀριστερᾷ » παρ' αὐτῷ ὁ τάφος τοῦ Ἰσοκράτους (28).

Ταῦτα πάντα συνάδουσιν εἰς προσδιορισμὸν τῆς θέσεως

(19) ΙΘ. 3.

(20) ΣΤ, 13.

(21) Β. Θεμιστ. Α.

(22) Ὀδυσσ. Σ. 1747. 8.

(23) T. Liv. XXXI, 24, 17.

(24) Στεφ. Βυζ. λ. Κυνόσαργες. — Ἡσύχ. λ. Δημιάσι.

(25) Πaus. ΙΘ, 3. — Ἡσύχ. — Σουίδ. — Στ. Βυζ.

(26) Φαῖδρ. Σελ. 2296.

(27) ΣΤ, 116.

(28) Ψ Πλούτ. Β. I. P. Ἰσοκρ. 838^b.

τοῦ Κυνοσάργους κατὰ τὸ ἀρχαῖα λείψανα διατηροῦν μοναστήριον τῶν Ἀσωμάτων, μεταξὺ τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ τοῦ Ἀγχέσμου, τοῦ μόνου κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη λόφου εἰς οὗ τοὺς πρόποδας « ἐν ἀριστερᾷ », ἥτοι δυτικῶς τῷ ἐκ τῆς πόλεως προσιόντι, ἦν ὁ τάφος τοῦ Ἰσοκράτους. Κατὰ τὴν συνήθη δ' ἀναλογίαν τῆς ἀφιερώσεως τῶν ἀρχαίων ἱερῶν εἰς τὴν νέαν λατρείαν, τὸν Ἡρακλῆν, ἥρωα καὶ παραστάτην τῆς σωματικῆς δυνάμεως, διεδέχθησαν ἐν τῇ αὐλῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ αἱ ἀσώματοι δυνάμεις, οἱ ἄγγελοι. Καὶ τὴν ταυτότητα τῆς θέσεως μετὰ τοῦ Κυνοσάργους ἐπικυροῖ προσέτι καὶ ἀγωνιστικὴ ἐπιγραφή ἐν αὐτῇ εὑρεθεῖσα.

Ἐπομένως δὲ μνημονεύει ὁ Πausanias (29) τοῦ Λυκείου, ἱεροῦ τοῦ Λυκείου Ἀπόλλωνος, οἰκοδομηθέντος ὑπὸ Πεισιστράτου καὶ ὑπὸ Περικλέους, καταφυτευθέντος ὑπὸ Λυκούργου, καὶ χρησιμεύοντος καὶ εἰς γυμνάσιον, καὶ εἰς δικαστήριον τοῦ Πολεμάρχου, καὶ εἰς διδασκαλεῖον τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν περιπατητικῶν (30). Καὶ θέσιν μὲν δὲν λέγει αὐτοῦ ὁ περιηγητής· ἀλλὰ προδήλως ἀπαντᾷ αὐτὸ ἀκολουθῶν τὸν ῥοῦν τοῦ ποταμοῦ ἀπὸ τῶν Κήπων πρὸς τὴν πόλιν. Ὅτι δ' οὕτως ἔκειτο, προκύπτει καὶ ἐκ παντοίων μαρτυριῶν, οἷον τῆς τοῦ Στράβωνος (31), λέγοντος τὸν Ἰλισσὸν ῥέοντα « ἐκ τῶν . . . ὑπὲρ τοῦ Λυκείου μερῶν », τοῦ Ξενοφῶντος (32), καθ' ὃν αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ ἔμελλον νὰ προσαχθῶσι κατὰ τῆς πόλεως « κατὰ

(29) IΘ, 4.

(30) Ξενοφ. Ἱππαρχ. I, 1, 6. — Ψ Πλούτ. Β. I. Ῥ. Λυκούργ. — Cic. Acad. Quest. I, 4. — Σχολ. Ἀριστοφ. Εἰρ. 353. — Μάξ. Τύρ. ΚΔ, 4. — Ἡσύχ. — Ἀρποκρ. Σουῖδ. λ. Λύκειον. λ. Ἀρχων.

(31) Θ, 480.

(32) Ἑλλ. Β, 4, 27.

τὸν ἐκ Λυκείου δρόμον », καὶ οἱ ἱππεῖς ἐν τοῖς γυμνασίοις αὐτῶν (33), « ὅταν διελαύνοιεν ἐν Λυκείῳ », ὥφειλον νὰ τρέχωσι παρατεταγμένοι μέχρις οὗ « ὑπερβάλωσι τὸ κεφάλαιον τοῦ ἀντιπροσώπου Θεάτρου », ἥτοι τὴν κορυφὴν τοῦ ἀπέναντι κειμένου Σταδίου (34), ὅτε ἐδύναντο νὰ ἐξακολουθῶσι τὴν πορείαν βραδέως « ἐς τὸ κάταντες », ἥτοι εἰς τὴν νοτίως τοῦ Σταδίου πρὸς τὸν Ἰλισσὸν κατιοῦσαν ὁδόν· καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Πλάτωνος (35), παρ' ᾧ ὁ Σωκράτης, πορευόμενος « ἐξ Ἀκαδημίας εὐθὺ Λυκείου τὴν ἔξω τείχους ὑπ' αὐτὸ τὸ τεῖχος », βλέπει « παλαίστραν νεωστὶ ὥκοδομημένην », αὐτὴν τὴν τοῦ Λυκείου, « κατὰ τὴν *Πυλίδαν* », μικρὰν τῆς πόλεως πύλην, ὅπου ἦν ἡ « *Πάνοπος κρήνη* ».

Τῶν ἀρχαίων τειχῶν τῆς πόλεως ἵχνη ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν νέαν ὁδὸν Σταδίου. Εὐθεία λοιπὸν γραμμὴ ἀγομένη ἀπὸ τῆς Ἀκαδημίας (36) ὑπὲρ αὐτά, τέμνει τὸν Ἰλισσὸν περίπου ἔνθα οὗτος συμπίπτει μετὰ τοῦ Ἡριδανοῦ (37), τοῦ ἐκ τοῦ Ὑμητοῦ καὶ τῆς Καισαριανῆς ῥέοντος παραποταμίου, καὶ ἐκεῖ που πρέπει νὰ ἦν τὸ Λύκειον, κατωτέρω τῆς νέας γεφύρας τῆς Δουκίσσης, ἔνθα θάλλει μεγάλη λεύκη, διαδεχθεῖσα τὴν φυτεῖαν τοῦ Λυκούργου, καὶ ἀντικαταστήσασα τὴν καλλιφυλλὸν πλάτανον (38), πλησίον δὲ τῆς « *Πάνοπος* πηγῆς ψυχροῦ ὕδατος » (39), παρ' ἧς ἐφίλει ὁ Σωκράτης νὰ κάθηται, καὶ ἦν καὶ ὁ Στράβων ὡς « πλησίον ῥέουσιν τοῦ Λυκείου » ἀναφέρει (40). Ἐξ ἐπιγραφῆς εὐρε-

(33) Ἰππαρχ. Γ, 2.

(34) Ἰδ. κατωτ. Σελ. 90, σημ. 54 καὶ 55.

(35) Λυσ. 203^a.

(36) Ἰδ. Ἀτωτ. Α, α.

(37) Πaus. ΙΘ, 6. — Ἰδ. Στράβ. 397. — Φώτ. εἰς Πaus.

(38) Πλάτ. Φαῖδρ. Σ. 229. Ἐκδ. Στ. — Θεοφρ. Φ. Ἰ. Α, 11.

(39) Λυσ. Β, Σελ. 203^a. — Ἡσύχ. λ. Πάνωψ.

(40) Σελ. 397. 400.

θείσης παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Νικοδήμου (41), καὶ μνείαν ποιουμένης ἐπιμελητοῦ τινος τοῦ Λυκείου, ἠθέλησάν τινες παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην νὰ θέσωσι τὸ Λύκειον, καὶ αὐτὴν «Λυκοδήμου» ἀντὶ «Νικοδήμου» νὰ μετονομάσωσιν. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἀνωτέρω προφανῶς προκύπτει ὅτι οὐδεμία τοπογραφικὴ σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς θέσεως ταύτης καὶ τῆς τοῦ Λυκείου.

Σειρὰν ἐπομένως συνεχῆ ἱερῶν τοῦ Ἀπόλλωνος ἀπετέλουν τὸ Λύκειον, τὸ Δελφίνιον καὶ τὸ Πύθιον, μετὰ καὶ τοῦ Βωμοῦ τῶν Μουσῶν, μεταξὺ Κυνοσάργους καὶ Ὀλυμπίου, ἴσως διότι ἦσαν τὸ ἀνατολικώτερον τῆς πόλεως ὄριον.

Μνημονεύσας δὲ τοῦ Ἰλισσοῦ ὁ Πausανίας, ὃν Εἰλισσὸν γράφει, καὶ τοῦ Ἡριδανοῦ, διηγεῖται (42) ὅτι παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ πρώτου ἤρπασε τὴν Ὠρείθυιαν ὁ Βορέας, δι' ὃ καὶ βωμὸς τοῦ Βορέου (43) ἐκεῖσε ἰδρύθη, προσθέτων ὅτι «ἐπ' αὐτῷ ἐστὶ καὶ βωμὸς τῶν Εἰλισσιάδων Μουσῶν».

«Διαβὰς» δ' ἐνταῦθα τὸν ποταμὸν (44) βορειότερον τοῦ μέρους καθ' ὃ εἶχε διαβῆ αὐτὸν παρὰ τῇ Ἐννεακρούνῳ (45), ἀπαντᾷ τὸ χωρίον Ἀγρας, μετὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγροτέρας, ἥ, κατὰ Πλάτωνα (46) Ἀγραίας Ἀρτέμιδος, καὶ κατόπιν τὸ Στάδιον.

Τὸν βωμὸν εἰς τὴν θέσιν εἰς ἣν ἠρπάγη ἡ Ὠρείθυια λέγει ὁ Πλάτων (26) ὅτι ἤγειραν οἱ Ἀθηναῖοι κάτωθεν (ἤτοι πρὸς νότον) τῆς πλατάνου, ἥ τοῦ Λυκείου, «ὅσον δὺ' ἢ τρία

(41) Bæckh, C. I. Ἀρ. 466.

(42) ΙΘ, 6.

(43) Πλάτ. Φαῖδρ. 229b. — Cic. de Leg. I, 1, 3. — Ἰδ. Ἡρόδ. Ζ, 189.

(44) ΙΘ, 7.

(45) Ἀνωτ. ζ. Σημ. 2. — Paus. ΙΔ, 1.

(46) Ἰδ. Εὐστάθ. Ἰλ. Σ. 361. — Bekker, An. gr. I, 326.

στάδια», ἤτοι περίπου 450 μέτρα, « ἢ πρὸς τὸ τῆς Ἀγο-
ρας διαβαίνομεν », περίπου λοιπὸν ὑπὸ τὴν νοτιανατο-
λικὴν γωνίαν τοῦ Βασιλικοῦ κήπου· καὶ ἐπομένως ὁ ναὸς
τῆς Ἀρτέμιδος τῆς ἐν Ἀγραις ἦν πιθανῶς ἐνθα τὸ ἀρχαῖα
λίψανα διατηροῦν ἐρείπιον παρεκκλησίου τοῦ « Ἐσταυρω-
μένου Πέτρου », πλησίον καὶ βορειοδυτικῶς τοῦ Σταδίου.
Ὑπῆρχε δ' ἐν Ἀγραις καὶ ἱερὸν τῆς Μητρὸς Θεῶν (47).
Ἰστέ τὸ ἐπόμενον χωρίον (48). « Κρόνιον, τέμενος, τὸ παρὰ
τὸ νῦν Ὀλύμπιον μέχρι τοῦ Μητρώου τοῦ ἐν Ἀγορᾷ »,
εὐστόχως διωρθώθη ὑπὸ Wachsmuth εἰς « τοῦ ἐν Ἀγρᾷ »,
ἢ « ἐν Ἀγρας » κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν, διότι ἀπαράδεκτον
θεωρῶ ὅτι ὑπῆρχε τέμενος ἀπὸ τοῦ Ὀλυμπιείου ἐκτεινόμε-
νον μέχρι τῆς ἀγορᾶς, ἐν ᾧ τὸ τοῦ Κρονίου (6), ἂν ἔκειτο
νοτίως τοῦ Ὀλυμπιείου, ἐδύνατο νὰ συνορεύῃ μετὰ τῆς
περιοχῆς τοῦ ἐν Ἀγραις Μητρώου, κειμένου ἴσως ἀνατο-
λικῶς τοῦ ἐν ἐρειπίοις παρεκκλησίου τῆς ἁγίας Μαρίνης,
ὁ ὁ Λεῖκ (49) ἐξέλαβεν ὡς διαδεχθὲν τὸν ἀρχαῖον ναὸν τῆς
Εὐκλείας (50).

Εἰς τὸν βωμὸν δὲ τῶν Μουσῶν πιθανῶς ἀναφέρεται ἐπι-
γραφὴ φέρουσα· « Ὅρος Μουσῶν κήπου » (51), καὶ εὗρε-
θῆσα εἰς τὴν βορειανατολικὴν γωνίαν τῆς Πλατείας τῆς
κληθείσης τοῦ Συντάγματος, κατὰ τὴν διατομὴν αὐτῆς
μετὰ τῆς ὁδοῦ Σταδίου, παρὰ τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἰωαννοπούλου,
ἀκεραία διατηρουμένη ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μου-
σείου. Ὁ μακ. Πιττάκης, ἀλλαχοῦ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐφη-

(47) Rang. Ant. Hell. II, Ἀρ. 2253, στ. 22.

(48) Bekk. Anecd. gr. 273. — Curt Wachsmuth, Stadt Athen Σ. 227.

(49) Topogr. of Ath. Σ. 251.

(50) Ἀνωτ. ζ. Σ. 81.

(51) Ἀρχ. Ἐφ. 1862, Ἀρ. 115. — Ἰδ. καὶ Ἀρ. 3668.

μερίδος (52), ἐδημοσίευσε καὶ ἄλλην ἐπιγραφὴν φέρουσιν
« Ὅρος Κ . . . », καί, καθ' ἃ λέγει, εὗρεθεῖσαν περίπου εἰς
τ' αὐτὰ μέρη, ὀλίγον τι βορειοδυτικώτερον. Ἐκ τούτων ἐξά-
γεται ὅτι εἰς τὸν βωμὸν τῶν Μουσῶν ἦν καὶ μέγας κῆπος
προσηρτημένος, τέμενος ἱερόν, πιθανώτατα τὸ κατ' ἄλλην
ἐπιγραφὴν (53) ἔχον εἰσόδημα 521 Δραχ. ἐτησίως, καὶ ὅτι
ἐπομένως μέχρι τούτου ἔφθανε καὶ τὸ τεῖχος. Ἀγνοῶ ὅμως
ἂν ἡ δευτέρα τῶν ἐπιγραφῶν, ἣν ἐζήτησα, ἀλλ' οὐδαμοῦ
ἀπῆντησα, ἐστὶν ἄλλο τι ἢ ἐκ παραδρομῆς ἠκρωτηριασμένη
τῆς πρώτης ἀναδημοσίευσιν.

Τὸ δὲ Στάδιον κατὰ πρῶτον Λυκοῦργος ὁ Λυκόφρωνος
« ἐπεπέδωσε καὶ ἐκρηπίδωσεν » (54) ἐν τῇ χαράδρᾳ, ἀντὶ
τοῦ πρὶν κειμένου ἐπὶ τοῦ ἐλώδους ἐδάφους τοῦ δήμου
τῶν Ἑχελιδῶν (55), μετὰ πέντε δ' ἑκατονταετηρίδας ἐπέ-
στρωσεν Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς διὰ μαρμαρίνων βαθμίδων,
εἰς ἃς ὁ Πausanias μετὰ θαυμαστικῆς ὑπερβολῆς λέγει ὅτι
κατηνάλωσε « τὸ πολὺ τῆς λιθοτομίας τῆς Πεντέλης ».
Γυμνωθὲν δὲ τοῦ λιθίνου αὐτοῦ κόσμου, σώζεται ἔτι ὁλό-
κληρον, καὶ ἡ ἐν τῷ μυχῷ αὐτοῦ ὑπόγειος σὺριγξ ἐστὶν
ἴσως τῶν χρόνων καθ' οὓς ὁ Ἀδριανός, συμφώνως πρὸς τὰ
ῥωμαϊκὰ ἦθη, ἐβεβήλωσεν αὐτὸ διὰ θηριομαχιῶν (56). Εἰς
δὲ τὴν κορυφὴν τῶν δύο πλευρῶν αὐτοῦ ὁρῶνται ἔτι ἐρεί-
πια, τὸ μὲν τοῦ ναοῦ τῆς Τύχης (57), τὸ δὲ τοῦ τάφου τοῦ
Ἡρόδου (55).

Ἐλέγετο δὲ τὸ Στάδιον τοῦτο Παναθηναϊκόν, διότι ἐν-

(25) Ἄρ. 3269.

(53) Rang. Ant. Hell. II, 2253, στ. 18.

(54) Ψ Πλούτ. Β. I. Ἰ. Λυκοῦργ.

(55) Στ. Βυζ.

(56) Spartian. in Hadrian. XVIII.

(57) Φιλόστρ. Ἡρώδ. Ε.

ταῦτα ἐτελοῦντο οἱ ἀγῶνες κατὰ τὰ Παναθήναια. Ἐν Ξενοφῶντι δὲ (58) καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Ὀλ. 112, γ (59) λέγεται *Θέατρον* τὸ σύνολον τῶν μαρμαρίνων αὐτοῦ ἐδωλίων, καὶ ἑτέρα (60) ἀναφέρει αὐτοῦ τὰς ὑσπληγας ἢ ἀφελείας.

θ.

Ὀγδόη ὁδὸς τοῦ Παυσανίου (ΚΑ, 4-6. ΚΒ, 1-3).

Τὸν Παυσανίαν εἶδομεν ἀνωτέρω (γ) μεταδάντα ἀπὸ τοῦ Πρυτανείου εἰς τὸ Θέατρον, τὸ Ληναῖον καὶ τὸ Ὠδεῖον, καὶ ἐκεῖθεν ὑπὲρ τὴν Ἐννεάκρουνον παρηκολουθήσαμεν αὐτὸν (ζ καὶ η) κατὰ τὰς δύο ὁχθας τοῦ Ἰλισσοῦ.

Ἐκ τοῦ Θεάτρου ἐκ νέου ὁρμώμενος(1), μνημονεύει ὑπὲρ αὐτὸ τοῦ ἐν τῷ βράχῳ καὶ νῦν ὁρωμένου σπηλαίου, ὑπὸ *Θρασύλλου* ἐπὶ Ἀλεξάνδρου εἰς χορηγικὸν μνημεῖον διακοσμηθέντος(2), καὶ περιέχοντος ἀγάλματα τῶν Νιοβιδῶν. Ὑπὲρ αὐτὸ δ' ἐκρέματο, κατὰ τὸ νότιον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως, ἐπίχρυσος κεφαλὴ *Μεδούσης*, ὑπ' Ἀντιόχου ἀνατεθεῖσα (3).

Εἶτα δέ, πρὸς τὴν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως χωρῶν, ἀπαντᾷ, μετὰ τὸν τάφον τοῦ *Κάλω* (4) ἢ *Τάλω* (5), γλύπτου, ἀνεψιοῦ τοῦ *Δαιδάλου*, τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ(6),

(58) Ἰππαρχ. Γ, 2.

(59) C. I. Att. II, 176. — Ἀρχ. Ἐφ. 3453.

(60) Ἀρχ. Ἐφ. Ἔτ. 1884. Σελ. 166. Στ. 50.

(1) ΚΑ, 4. 5.

(2) Bœckh, C. I. 224.

(3) Παυσ. Ἡλιακ. Α, 1Β, 2.

(4) ΚΑ, 6.

(5) Διόδ. Δ, 76. — Ἀππιαν. Ἀλ. 42. — Ἀπολλόδ. Γ, 15.

(6) ΚΑ, 7. — Ἰδ. καὶ C. I. Att. II, 480, b. — Ἀθην. Ε, 527.

«θέας ἄξιον», καὶ οὐ ἐπίσημα ἐρείπια ἀνευρέθησαν ἐν ἀνασκαφαῖς, περιέχοντα καὶ φρέαρ. Εἰς τούτου τὸν πυθμένα ἴσως νὰ ῥέῃ ἡ μνημονευομένη κρήνη παρ' ἧς ὁ Ἄρης ἐφόνευσε τὸν υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος Ἀλιρρόθιον, καὶ περὶ ἧς διηγεῖται ὁ Πλίνιος (7) ὅτι ἐξέβαλεν εἰς τὸ Φάληρον. Τοῦ ναοῦ τούτου ὁ ἐκ ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἴσως τῶν τοῦ Ἡρώδου, περίβολος, κατὰ μέγα μέρος σωζόμενος, ἐξελαμβάνετο μέχρι τῶν ἀνασκαφῶν, ὡς ἡ Στοὰ τοῦ Εὐμένους, ἧς ὁ Βιτρούβιος μνημονεύει (8), ὡς ἐνὸς τῶν τριῶν καταφυγίων τῶν Ἀθηναίων ὅταν βροχὴ κατελάμβανεν αὐτοὺς ἐπὶ τῶν θεατρικῶν παραστάσεων, τῶν ἄλλων δύο ὄντων τοῦ Ὠδείου καὶ τοῦ Διονυσίου. Ἀλλ' ἀλλαχοῦ (9) ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς λέγει· «Post cenam... porticus, — ut... suni Athenis porticus Eumeniae ad Thatrum, Patrisque-Liberis fanum», ἐξ οὗ ἐξάγεται ὅτι ἡ Εὐμένιος Στοὰ ἦν οὐχὶ παραπλεύρως καὶ δυτικῶς, ἀλλ' ὀπίσω καὶ νοτίως τοῦ Θεάτρου.

Ἐξακολουθῶν δὲ τὴν πρὸς τὰ Προπύλαια, διέρχεται πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Θέμιδος (10), ἧς ἐμπρὸς ἦν τὸ μνηῆμα τοῦ Ἰππολύτου, καὶ ἀφηγηθεὶς περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Παρθένου Ἀφροδίτης καὶ τῆς Πειθοῦς, διέρχεται πρὸ τῶν ἱερῶν τῆς Κουροτρόφου Γῆς καὶ τῆς Χλόης, καὶ ἀναβαίνει εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

Τῆς Ἀφροδίτης τὸν ναὸν ὠκοδόμησε, κατὰ τὸν περιηγητήν, ὁ Θησεύς, εἰς μνήμην τῆς εἰς μίαν πόλιν συνοικήσεως τῶν δήμων τῆς Ἀττικῆς (11), ἐξ οὗ ἡ ἐπωνυμία. Καθ' ἑτέραν παράδοσιν (Ἀρποκρ. Πάνδ. Ἀφρ.) ἤγειρεν αὐ-

(7) N. H. H, 8.

(8) Proœm. V, 9.

(9) I, 9.

(10) KB, 1.

(11) Αὐτ. 3. — Ἀπολλόδ. ἐν Ἀρποκρ.

τὸν δὲ Σόλων ἐκ φόρων ἐταιρικῶν· κατὰ δὲ τὴν τῶν ποιη-
τῶν (12), ἡ Φαίδρα, διὰ τὸν πρὸς τὸν Ἰππόλυτον ἔρωτα,
διὰ καὶ ὁ Ἰππολυτίας (13), ἢ ἐφ' Ἰππολύτῳ (14) Ἀφρο-
δίτης προσέτι ἐλέγετο. Ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Ἰππολύτου ἀφορ-
μὴν λαβὼν ὁ Παυσανίας, καὶ διηγηθεὶς τὰ κατ' αὐτὸν καὶ
τὴν Φαίδραν, προστίθησιν, ἄνευ ὁρισμοῦ θέσεως, ἀπλῶς
ὅτι ὁ Θησεύς, ἀφ' οὗ ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους νὰ συνέλθωσιν
εἰς μίαν πόλιν, ἐπέβαλεν αὐτοῖς νὰ σέβωνται τὴν Πάνδη-
μον Ἀφροδίτην καὶ τὴν Πειθώ. Ἡ θέσις ὅμως τοῦ ναοῦ
συμπεραίνεται ἐκ τοῦ Εὐριπίδου, καθ' ὃν (12) ἡ Φαίδρα ἀνή-
γειρε « παρ' αὐτὴν τὴν πέτρην τῆς Παλλάδος », ἐννοεῖται
τὴν Ἀκρόπολιν (15), ναὸν τῆς Κύπριδος « κατόψιον γῆς
τῆς δε », ἥτοι ἐκ τῆς Τροιζηνίας φαινόμενον. Ἐκ νότου
λοιπὸν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ὁ Παυσανίας χωρῶν, ἣν ἐπό-
μενον ἐνταῦθα ν' ἀπαντήσῃ τὸν τῆς Πανδήμου ναόν.

Ἀλλ' ὅμως ὁ Ἀπολλόδωρος λέγει (16)· « Πάνδημον...
Ἀθήνησι κληθῆναι τὴν ἀφιδρυθεῖσαν παρὰ τὴν ἀρχαίαν
Ἀγοράν, διὰ τὸ ἐνταῦθα πάντα τὸν δῆμον συνάγεσθαι τὸ
παλαιὸν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἃς ἐκάλουν ἀγοράς ». Καὶ ὅτι
μὲν ἡ Ἀγορὰ ἀνῆρχετο μέχρι τῶν Προπυλαίων καὶ ἐπέ-
κεινα ἔτι, πρὸς νότον, ἔνθα, κατὰ τ' ἀνωτέρω ἴστατο ὁ
ναός, καὶ ὅτι ἐκεῖ ἦν τὸ πάλαι ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, (ἡ
ἀρχαία ἀγορὰ) οὐδὲ πιθανὸν ἐστὶν οὐδ' ὑπὸ τινος μαρτυρεῖ-
ται. Ἀλλ' ἡ λέξις « ἀφιδρυθεῖσα », ἣ χρῆται ὁ Ἀπολλό-
δωρος, ἐπιδέχεται τὴν ἐξήγησιν ὅτι τὸ ἐν τῇ Ἀγορᾷ ἱερὸν

(12) Εὐριπ. Ἰππόλ. στ. 29.

(13) Σχολ. εἰς Εὐριπ. Αὐτ.

(14) Εὐριπ. Αὐτ. 32.

(15) Διόδ. Δ, 62.

(16) Ἐν Ἀρπ. λ. Πάνδημος. Ἰδ. Ἀνωτ. δ, σ. 54.

ἦν ἑτέρου « ἀφίδρυμα », ὥστε ὑπὸ μὲν τὰ Προπύλαια νὰ ὑπῆρχε πανάρχαιον ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης Ἰππολυτίας προσαγορευόμενον καὶ ἀποδιδόμενον εἰς τὴν Φαίδραν, ἐν δὲ τῇ Ἀγορᾷ ἀφίδρυμα τούτου, διὰ τὸν ἕτερον τῶν λόγων οὓς οἱ συγγραφεῖς ἀναφέρουσι τῆς Πανδήμου ἐπικληθέν. Εὐνόητον δὲ θὰ ᾖ ὅτι ὁ Πausanίας, πρὸ τοῦ ἐνὸς διερχόμενος, ἀφορμὴν λαμβάνει ἵνα μνησθῇ τοῦ ἑτέρου, τοῦ ἐπισημοτέρου διὰ τὴν πολιτικὴν τοῦ Θησέως ἐνέργειαν, ὃ εἶχεν ἰδεῖ ἐν τῇ Ἀγορᾷ.

Ἄν δὲ πλὴν τούτων τῶν δύο ἱερῶν καὶ τοῦ τῆς Οὐρανίας (17), ὑπῆρξε καὶ ἄλλος ναὸς τῆς Ἀφροδίτης ἐν Ἀθήναις κατὰ τινὰ ἐπιγραφὴν (18) ὑποτιθεμένην ὅτι εὐρέθη παρὰ τὴν Μητρόπολιν, ἀμφίβολον, διότι ἀβέβαιος φαίνεται ἡ ὑπαρξίς τῆς ἐπιγραφῆς.

Τῆς δὲ Κουροτρόφου Γῆς καὶ τῆς Δήμητρος Χλόης τὰ ἱερά (19), — ἢ, κατὰ Πausanίαν, πιθανῶς ὀρθότερον « τὸ ἱερὸν », κοινόν, ἀμφοτέρων τ' ἀγάλματα περιέχον, — ἦσαν πάντως πλησιέστατα τῆς εἰσόδου· διότι ὁ μὲν σχολιαστὴς τοῦ Σοφοκλέους (20) λέγει τὸ ἱερὸν τῆς Εὐχλόου Δήμητρος « πρὸς τῇ Ἀκροπόλει », κατὰ δὲ Σουίδαν, ἔθυσεν ὁ Ἐριχθόνιος, χάριν ἀποδιδούς διὰ τὰ τροφεῖα, τῇ Κουροτρόφῳ Γῇ, « ἐν Ἀκροπόλει », καὶ παρ' Ἀριστοφάνει (21), ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὠχυρωμένων γυναικῶν ἡ Μυρρίνα βλέπει καὶ δεικνύει προσερχόμενον εἰς τὰ Προπύλαια, καὶ ἤδη ὑπ' αὐτά, τὸν ἄνδρα τῆς Κινησίαν « παρὰ τὸ τῆς

(17) Ἀνωτ. δ. σ. 54.

(18) Rang. Ant. Hell. II, Ἀρ. 1063.

(19) Ἰδ. καὶ Σουίδ. λ. Κουροτρ. — Ἡσύχ. ὁμ. — Πρόκλος ἐν Σχολ. Πλάτ. Τιμ. 4.

(20) Εἰς Οἶδ. ἐν Κολ. Στ. 1600.

(21) Λυσιστρ. Στ. 331, ἐπ.

Χλόης ». Κατὰ Πιπτάκην (22), ἐπιγραφὴ φέρουσα « Δή-
μητρι Εὐχλόη » εὐρέθη ἐντετειγμισμένη νοτίως που ὑπὸ τὸ
βάθρον τῆς Ἀπτέρου Νίκης, καὶ ἄλλας τῆς Κουροτρόφου
Γῆς (23) εἶδεν ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, ἀγνώστους μὲν εἰς ἐμέ,
ἀλλὰ καὶ ὑφ' ἐτέρων μνημονευομένας (24).

Δύο κοιλώματα ἢ νύμφαι, πλησίον ἀλλήλων σωζόμεναι
κατὰ τὸ δυτικὸν πρόσωπον τοῦ βάθρου τῆς Ἀπτέρου Νί-
κης, φαίνονται ὡς ἂν περιεῖχον ἀγάλματα, καὶ πιθανὸν ἐν-
ταῦθα νὰ ἴσταντο τὰ τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Γῆς, καὶ πρὸ
αὐτῶν ἔκτασίς τις νὰ ᾔην τὸ ἱερόν αὐτῶν τέμενος.

Ἐν δὲ τῶν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης κειμένων ἐπισημοτά-
των οἰκοδομημάτων ἀποσιωπᾷ ἐνταῦθα ὁ Πausανίας, τὸ
᾿Ωδεῖον ἢ Θέατρον ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς ἀνήγειρεν εἰς
μνήμην τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ῥηγίλλης, καὶ οὗ σῶζεται τὸ
περιφανὲς ἐρείπιον παρὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς Ἀκρο-
πόλεως. Ἀναπληροῖ ὁμῶς καὶ ἐξηγεῖ τὴν ἔλλειψιν ἀλλα-
χοῦ (25), λέγων ὅτι ὅτε ἐπεσκέπτετο τὰς Ἀθήνας, ἡ οἰκο-
δομὴ δὲν ὑπῆρχεν εἰσέτι.

ι.

Δεκάτη ὁδὸς τοῦ Pausanίου (KH, 4-6).

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς εἰκόνης τῆς κάτω πόλεως προ-
τιμῶ νὰ μὴ εἰσέλθω εἰσέτι μετὰ τοῦ Pausanίου εἰς τὴν

(22) Ἀρχ. Ἐφ. Ἀρ. 1321.

(23) Ἀρχ. Ἐφ. Ἀρ. 221. 1830.

(24) Rang. Ant. Hell. II, Ἀρ. 1083. 2370.—Lebas, vog. archéol. Inser.
273.—C. I. Ath. III, 411.

(25) Ἀχαικ. K, 3.

Ἀκρόπολιν, καὶ πρὸ τούτου νὰ παρακολουθήσω αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐξόδου του (1).

Εὐθὺς ὑπὸ τὰ Προπύλαια ἀπαντᾷ « πηγὴν ὕδατος . . . καὶ πλησίον Ἀπόλλωνος ἱερὸν ἐν σπηλαίῳ καὶ Πανός ».

Τῆς πηγῆς μνημονεύει καὶ ὁ Ἀριστοφάνης ἐν Λυσιστράτῃ (2), ὅπου ὁ Κινησίας προτρέπει τὴν Μυρρίνην νὰ εἰσέλθῃ εἰς « τὸ τοῦ Πανός », καὶ μετὰ ταῦτα νὰ λουσθῇ ἐν « τῇ Κλεψύδρᾳ ». Καλεῖ δ' αὐτὴν « Κλεψύδραν » καὶ ὁ Ἡσύχιος (3), λέγων ὅτι τὸ ὕδωρ αὐτῆς, πηγάζον « ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐλέγετο καὶ *Κλεψύρρυτον* », διότι « ἐφέρετο ὑπὸ γῆν ἐπὶ σταδίους εἴκοσι »· καὶ ἀλλαχοῦ (4) προστίθησιν ὅτι ἐξέρρει « εἰς τὸν Φαληρικὸν δῆμον », καὶ ὅτι « πρότερον Ἐμπεδῶ ὠνομάζετο », τὴν ἐπὶ κλησιν ταύτην λαβοῦσα ἴσως ἐκ τοῦ ὅτι ἐνομίζετο (5) ὅτι, ἀρχομένων τῶν ἐτησίων, ἐπληροῦτο, παυομένων δ' ἐστήρευε ». Διηγεῖτο δ' ὁ Ἰστρὸς (6), ὅτι « ἡματωμένη φιάλη, πεσοῦσα ἐν αὐτῇ, ὤρθη ἐν τῷ Φαληρικῷ, ἀπέχοντι σταδίους εἴκοσι ». *Κλεψύδρα* δ' ὠνομάζετο εἴτε ἐνεκὰ τοῦ ὑποτιθεμένου τούτου ὑπογείου αὐτῆς ῥοῦ, εἴτε διὰ τὸ ὑπ' αὐτῆς κινούμενον ὠρολόγιον τοῦ Ἀνδρονίκου, ἢ καὶ ἂν ὑπῆρχεν ἐκεῖ που ἄλλο αὐτοῦ ἀρχαιότερον, καὶ ἐκ τῆς ἐπικλήσεως ἐμυθεύθη ὁ ὑπόγειος ῥοῦς.

Ῥεῖ δὲ καὶ σήμερον ἔτι ἡ πηγὴ αὕτη ἐν φρέατι, ὃ ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως περιετείχισεν ἐν προμαχώνι ὃ Ὀδυσσεὺς κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῶν προπόδων τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ τὸ φρέαρ, ὡς ἁγίασμα, ἐγκλείεται

(1) ΚΗ, 4.

(2) Στ. 913. — Ἰδ. καὶ 335, 347, 911.

(3) Λ. Κλεψύρρυτος.

(4) Λ. Κλεψύδρα.

(5) Σχολ. Ἀριστοφ. Ὀρν. Στ. 1694.

(6) Αὐτ.

ἐν ἐκκλησιδίῳ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, εἰς ὃ φέρει ἀρχαία ἐπισκευασθεῖσα καταβάθρα ἐκ βαθμίδων 69.

Τὸ δ' « ἐν σπηλαίῳ » ἱερὸν τοῦ Πανός, ὃ εἶδομεν(2) μνη-
μνευόμενον ὑπ' Ἀριστοφάνους, ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ
Εὐριπίδου ἐν τούτοις(7). « Πανὸς θακήματα καὶ προαυλί-
ζουσα πέτρα μυχώδεσι Μακραῖς », καὶ κατωτέρω(8). « Κε-
κοπίας πέτρας, ἃς Μακρὰς κικλήσκουσιν . . . ἔνθα Πανὸς
αὐτὰ καὶ βωμοὶ πέλας ». Καὶ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ(9) λέ-
γεται ἔχων ὁ Πᾶν « τὴν ὑπὸ τῇ Ἀκροπόλει σπήλυγκα. . .
μικρὸν ὑπὸ τοῦ Πελασγικοῦ ».

Πρό τινων ἐτῶν, εὐθύς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ προμαχῶνος
τοῦ Ὀδυσσέως ἀνεσκάφησαν ἐν τῷ καθέτῳ βράχῳ τῆς
Ἀκροπόλεως δύο ἄντρα συνεχῇ, ὧν τὸ δυτικώτερον σώζει
καὶ νύμφας ἀναθημάτων καὶ ἄλλα ἔχνη ἱεροῦ. Τοῦτο ἦν,
σχεδὸν βεβαίως, τὸ τοῦ Πανός, τὸ δ' ἕτερον τὸ τοῦ Ἀπόλ-
λωνος, ἃν, ὅπερ δυσπαράδεκτον, ἐν καὶ τὸ αὐτὸ δὲν ἦν κα-
θιερωμένον εἰς ἀμφοτέρας τὰς θεότητας. Ὁ Γερμανὸς Gae-
tling ἐνόμισεν ὅτι εἶδεν ἐν τῷ πρώτῳ ἐπὶ τοῦ βράχου ἐγ-
κεχαραγμένα τὰ γράμματα ΓΟΛ (Ἀπόλλωνος), ἃ ὅμως
οὐδεὶς ἄλλος ποτὲ εἶδεν.

Ἐκεῖθεν δὲ μεταβαίνει ὁ Πausanias εἰς τὸν Ἄρειον Πά-
γον(10), κληθέντα οὕτως (ἄρειον, ἥτοι φονικὸν) βεβαίως
διότι ἐπ' αὐτοῦ ἦν ἀνέκαθεν τὸ φονικὸν δικαστήριον· κατὰ
δὲ τὸν περιηγητὴν(11), διότι πρῶτος εἰς αὐτὸν ἐδικάσθη
ὁ Ἄρης, ὡς φονεύσας Ἀλιβρόθιον τὸν τοῦ Ποσειδῶνος,

(7) Ἰων, Στ. 296.

(8) Στ. 953.

(9) Δὲς κατηγ.

(10) ΚΗ, 5.

(11) Αὐτ. — Ἰδ. καὶ Δημοσθ. κ. Ἀριστοκρ. 641, 26. Rsk.

καὶ κατ' Αἰσχύλον (12), ἐκ τοῦ ὅτι αἱ Ἀμαζόνες, καταλαβοῦσαι καὶ ὀχυρώσασαι τὸν λόφον, ἵνα ἐκπολιορκήσωσι τὴν Ἀκρόπολιν, « ὅτε τὴν πόλιν ἀντεπύργωσαν » ἔθυσαν εἰς τὸν Ἄρην. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει αὐτὸν (13) κείμενον « σχεδὸν ἐπὶ τὸ καταντίον τῆς Ἀκροπόλεως », ὡς καί, κατὰ Λουκιανόν (9), βλέπει ὁ Πᾶν ἀπὸ τοῦ σπηλαίου αὐτοῦ τὴν Δίκην ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου, καὶ προσομιλεῖ αὐτῇ « ὡς γείτονι ». Αἱ μαρτυρίαι αὗται χαρακτηρίζουσι θετικώτατα ὡς Ἄρειον Πάγον τὸν λόφον τὸν ἀμέσως δυτικῶς πρὸ τῶν Προπυλαίων ὑψούμενον, ὅστις καὶ πολλὰ ἀρχαῖα ἔχνη ἐν τῷ βράχῳ διατηρεῖ· εἰς τὴν νοτίαν δ' αὐτοῦ κλιτὺν κλίμαξ ἐλλελαξευμένη, ἔφερε πάντως εἰς τὸ ὕπαιθρον (14) δικαστήριον καὶ εἰς τοὺς « ἀργούς » (ἀντὶ « ἀργυροῦς », ὡς φέρει τὸ χειρόγραφον τοῦ Πausanίου) λίθους » (15), ἐφ' ὧν ἐκάθηντο οἱ ἀντίδικοι.

Κυροῖ δὲ τῆς θέσεως τὸ ἀναμφισβήτητον καὶ τὸ ὅτι « πλησίον » τοῦ Ἀρείου Πάγου ὁ Pausanias λέγει (16) τὸ Ἱερὸν τῶν Σεμνῶν Θεῶν ἢ τῶν Ἐριννύων, ἃς χαρακτηρίζει ὡς « Θεὰς ὑπογαίους ». Ὁ δὲ Δείναρχος τίθησι τὰς Σεμνάς Θεὰς « ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ » (17). Σπήλαιον κατὰ τὴν βόρειον τοῦ λόφου πλευράν, ἐν μέρει ὑπὸ μεγάλου καταπεσόντος βράχου συγχωσθέν, ἐστὶν ἀναμφιβόλως τοῦτο τῶν Ἐριννύων τὸ ἱερὸν.

Εἰς τοῦτο καταφυγόντες, ἀπесφάγησαν οἱ ἐπὶ τοῦ Κυ-

(12) Εὐμέν. 688. — Εὐστάθ. εἰς Διον. Περιηγ. — Ἐτ. Μ. Α. Ἄρ. Πάγος.

(13) H, 52.

(14) Πολυδ. H, 10.

(15) KH, 5. — Ἰδ. καὶ Bekker. Siebelis, Goldhagen.

(16) KH, 6.

(17) K. Δημοσθ. Σ. 35 Rsk.

λωνίου ἄγους ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως καταβάντες ἰκέται (18), ὁ καὶ μνημεῖον ἐξαγνισμοῦ φαίνεται ὅτι ἱδρύται ἐκεῖ, πληθὲν *Κυλῶριον*, ὡς ἐπιτυχῶς διωρθώθη τὸ λελανθασμένον *Κυδῶριον* (19).

« Πλησίον » δ' εἰς τὸν Ἀρειον Πάγον ἦν προσωρμισμένη « *ραῦς* » ἡ ποιηθεῖσα εἰς τὴν τῶν Παναθηναίων πομῆν (20).

Ἐντεῦθεν δὲ τέλος μεταβαίνει ὁ Πausανίας εἰς τὴν Ἀκαδημίαν καὶ τοὺς ἔξω δήμους, ἀφιστάμενος τῆς πόλεως, εἰς οὓς μὴ ἔχοντες νᾶ τὸν συνοδεύσωμεν, ἐπιστρέφομεν, πρὶν τὸν ἐγκαταλείψωμεν, εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μετ' αὐτοῦ.

ια.

Ἐνάτη ὁδὸς τοῦ Πausανίου (KB, 4 - KH, 4).

Ἡ Ἀκρόπολις.

Πρὸ τῆς εἰσόδου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, « ἐντὸς τῶν πυλῶν » πρέπει ν' ἀπήντησεν ὁ Πausανίας, χωρὶς ὅμως νᾶ μνημονεύει αὐτοῦ, τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἡσυχίου (1), κείμενον ἐνταῦθα, παρὰ τὸν Ἀρειον Πάγον, διότι οἱ τοῦ ἥρωος τούτου ἀπόγονοι καὶ ἐπώνυμοι Ἡσυχίδαι ἦσαν οἱ ἱερεῖς τῶν ὑπὸ τὸν λόφον λατρευομένων Σεμνῶν Θεῶν.

Ἡ δ' Ἀκρόπολις, κατὰ τὸ κέντρον ὑψουμένη τῆς πόλεως, ὥστε καὶ ὡς « ὀμφαλὸς » αὐτῆς χαρακτηρίζεται (2),

(18) Πλούτ. Β. Σόλ. IB. — Θουκυδ. Α, 126. — Πausαν. Ἀχαϊκ. ΚΕ, 1. — Σχολ. Ἀριστοφ. Ἰππ. 447.

(19) Σχολ. Σοφ. Οἶδ. ἐν Κολ. 489.

(20) Πaus. Ἀττ. ΚΘ, 1.

(1) Σχολ. Σοφοκλ. Οἶδ. ἐν Κολ. — Ἰδ. καὶ Σχολ. Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. 188.

(2) Κατωτ. Β, δ.

ἐπιλέγεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ « Παλλάδος ὄχθος » (3), « Ἀθήνας σκόπελος » (4), « Κολωνὸς Παλλάδος » (5). Ταύτην δ' ἡ πόλις « κατεκόσμησε τοῖς τῶν ἔργων ὑπομνήμασι, καὶ τῷ τῆς φύσεως κάλλει, καὶ τὸ παρὰ τοῦ πλούτου καὶ τῆς τέχνης ἐφάμιλλον προσέθηκεν, ὥστ' εἶναι πᾶσαν ἀντ' ἀναθήματος, μᾶλλον δὲ ἀντ' ἀγάλματος » (6).

Περὶ τοῦ τειχισμοῦ δὲ τῆς Ἀκροπόλεως ἐκφράζεται ὁ Παυσανίας (7) ἀναχρονιστικῶς πως ὡς ἔπεται· « Τῇ δὲ Ἀκροπόλει, πλην ὅσων Κίμων ὠκοδόμησεν αὐτῆς ὁ Μιλτιάδου, περιβαλεῖν τὸ λοιπὸν λέγεται τοῦ τείχους Πελασγούς, οἰκήσαντας τότε ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν »· καὶ μνημονεύει καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν οἰκοδόμων, Ἀγρόλα καὶ Ὑπερβίου. Ἀλλ' ὁ Κλείδημος λέγει περὶ τῶν Πελασγῶν (8), ὅτι « ἠπέδιζον τὴν Ἀκρόπολιν, περιέβαλλον δὲ *Ἐννεάπυλον* τὸ *Πελασγικόν* »· πρὸς ὃ συμφωνεῖ καὶ τὸ τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασέως (9)· « Τοὺς Πελασγοὺς . . . Ἀθηναίοις τὸ τεῖχος τὸ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν περιβαλεῖν ».

Ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων καταδείκνυται ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον τοῖς Πελασγοῖς, φυλῇ τῶν ἀρχαιοτάτων Ἑλληνικῶν, τὴν ἐπιπέδωσιν τῆς κορυφῆς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὸν περιτειχισμὸν αὐτῆς πάσης· ὥστε ἴσως καὶ πᾶν τὸ φρούριον ἐννοεῖ ὁ Ἡρόδοτος, διηγούμενος (10) ὅτι τοὺς Πεισιστρατίδας ἐπολιόρκησεν ὁ Κλεομένης « ἐν τῷ Πελασγικῷ

(3) Εὐριπ. Ἰων, Ε, 12.

(4) Αὐτ. 1434. 1478.

(5) Ἰμέρ. Λόγ. Γ', 12.

(6) Ἀριστείδ. Παναθην. Τ. Ι, Σελ. 268, Ἔκδ. Canter.

(7) ΚΗ, 3.

(8) Ἐν Σουίδ. λ. Ἀπεδα.

(9) Α, 28. — Ἰδ. καὶ Ἐκατ. ἐν Ἡροδότ. ΣΤ, 137.

(10) Ε, 64.

εἶχει ». Ἐν ταῖς ἀρτίως γενομέναις ἀνασκαφαῖς τοῦ Πε-
 λασγικοῦ τούτου τειχισμοῦ εὐρέθη ἐπίσημον μέρος πρὸς
 ἀνατολὰς, ἐμπρὸς ἢ δυτικώτερον τοῦ ἐπίσης σωζομένου
 Κιμωνίου. Ἀλλὰ μέχρι τῶν Μηδικῶν, κατ' αὐτὸν τὸν Ἡρό-
 ττον (11), ἡ Ἀκρόπολις ἦν « ῥηχῶ » τετειχισμένη, πιθα-
 ῶς διότι ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ, εἰς τοῦ βράχου τὸ ἀπρόσ-
 ατον πεποιθότες οἱ Ἀθηναῖοι, παρημέλησαν τὰ ἀρχαῖα
 τεῖχη πολλαχοῦ καταρρέυσαντα. Τότε δ' οἱ ὑπέρμαχοι αὐ-
 τῆς ἠναγκάσθησαν νὰ τὴν φράξωσιν διὰ ξύλων. Οἱ δὲ Πέρ-
 σαι, εἰσελάσαντες, κατεδάφισαν « εἴ που τι ὀρθὸν ἦν τῶν
 τειχέων » (12), καί, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν, « ἐκ τοῦ
 περιδόλου βραχέα εἰστήκει », κατὰ Θουκυδίδην (13), ὅστις
 ὁμιλεῖ μὲν κυρίως περὶ τοῦ περιδόλου τῆς κάτω πόλεως,
 ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἐξαιρεῖ καὶ τὴν Ἀκρόπολιν.

Ἐκ τοῦ κινδύνου δ' ὃν εἶχε διατρέξει ἡ πόλις καὶ ἡ Ἑλ-
 λὰς διδαχθεὶς ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅτε εἶδεν ἐπικείμενον τὸν ἐκ
 τῶν Λακεδαιμονίων κίνδυνον, ἔσπευσε, τὴν προσοχὴν αὐ-
 τῶν διεκφεύγων, ἐν Ὀλ. 75, 6', ν' ἀνοικοδομήσῃ τὰ τεῖχη.
 Εἴτε δὲ διότι μᾶλλον κατεστραμμένον εὔρε τὸ βόρειον τεῖ-
 χος, δι' οὗ εἶχον εἰσελάσει οἱ Πέρσαι, εἴτε θεωρῶν τὸ νό-
 τιον ὡς ἦττον ἐκτεθειμένον ταῖς προσβολαῖς τῶν ἀπὸ τῆς
 στερεᾶς ὀρμωμένων ἐχθρῶν, καὶ ὡς ἀσφαλέστερον διὰ τὸ
 λίαν ἀπότομον τῶν νοτίων βράχων τῆς Ἀκροπόλεως, πε-
 ριωρίσθη εἰς μόνην τὴν ὀχύρωσιν τοῦ πρὸς βορρᾶν, τοῦ
 ὑπὲρ τὰς *Μακρὰς Πέτρας* (14) καὶ ὑπὲρ τὸ ἴσως ὠχυρω-
 μένον χωρίον, τὸ καλούμενον *Πελασγικόν* (15), ὑπὸ τὸ

(11) Z, 142. — H, 55.

(12) Ἡρόδ. Θ, 18.

(13) A, 89.

(14) Ἰδ. ἀνωτ. σ. 68.

(15) Θουκυδ. B, 17. — Λουκιαν. Δὲς κατηγορ. Θ. — Ἰδ. κατωτ. B, 6.

σπήλαιον τοῦ Πανός, καθ' ὃ ἀρχαίαν ἔδραν δῆθεν τῶν Πελασγῶν, ἢ μᾶλλον διότι, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ μέχρι τῶν Περσικῶν, ἐνταῦθα ἐπιμελῶς διετηρήθη τὸ κατὰ τὰς λοιπὰς διευθύνσεις τὸ πλεῖστον καταρρέευσαν ἀρχαῖον πελασγικὸν τεῖχος, ἕνεκα τοῦ ὅτι ἡ πρὸς βορρᾶν κλιτὺς ἐφαίνετο μᾶλλον εὐανάβατος τῶν λοιπῶν· ἐξ οὗ καὶ παρέμεινεν εἰς τὴν θέσιν ταύτην τὸ ὄνομα.

Ὁ Θουκυδίδης, περὶ τῆς τότε ὀχυρώσεως τῆς κάτω πόλεως ὁμιλῶν (16), διηγεῖται ὅτι « ἡ οἰκοδομία κατὰ σπουδὴν ἐγένετο, πολλὰ τε στῆλαι ἀπὸ σημάτων καὶ λίθοι εἰργασμένοι ἐγκατελέγησαν ». Αὐτὸ δὲ τοῦτο ὁράται καὶ εἰς τὸ νῦν σωζόμενον βόρειον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ὃ καὶ τρίγλυφοι καὶ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα, ἴσως ἐκ τοῦ ἀρχαίου ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ἄλλων πυρποληθέντων ὑπὸ τῶν Περσῶν, εἰσὶν ἐντετειχισμένα.

Μετά τινα δ' ἔτη, ὅτε, περὶ Ὀλ. 80, δ(17), ὁ Κίμων ἐκ τῶν ἐξ Εὐρυμέδοντος λαφύρων κατεκόσμησε τὰς Ἀθήνας, τότε καὶ αὐτὸς περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς πόλεως μεριμνῶν, ἤγειρε πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὴν τότε εἴτε ἀνοχύρωτον εἴτε ἀτελῶς ὀχυρωμένην νοτίαν ὄφρυν τῆς Ἀκροπόλεως τὸ ἀπ' αὐτοῦ ἐπονομασθὲν *Κιμώνιον* τεῖχος (18), οὗ τὰ σωζόμενα μέρη, ἰδίως πρὸς ἀνατολὰς, εἰσὶν ἐφάμιλλα τῶν τειχῶν δι' ὧν ὁ αὐτὸς ὠχύρωσε τὸν Πειραιᾶ, τοσοῦτον παγίων, ὥστε ἐπ' αὐτῶν « δύο ἄμαξαι ἐναντία τοὺς λίθους ἐπήγον » (19). Ἐπὶ τούτου τοῦ νοτίου τείχους ἐστήθη μετὰ

(16) Α, 93.

(17) Θουκυδ. Α, 107.

(17) Πλούτ. Β. Κίμ. ΙΓ. — Πaus. ΚΗ, 3. — Πολέμων κ. Ἑρατοσθ. ἐν Σχολ. Σοφοκλ. Οἶδ. ἐν Κολ. Στ. 489.

(19) Θουκυδ. Α, 95.

αυτά, ὑπὲρ τὸ Θέατρον, τὸ ὑπ' Ἀττάλου τῇ πόλει προσε-
 χθὲν μέγα σύμπλεγμα, τὸ παριστῶν τὴν Γιγαντομα-
 ίαν (20), καὶ ἀναμφιδόλως ἀναλογίαν ἔχον πρὸς τὸν ἐν
 Περγάμῳ ἀνασκαφέντα γλυπτικὸν κόσμον τοῦ μεγάλου
 ὡμοῦ, τὸν σήμερον εἰς τὸ ἐν Βερολίνῳ Μουσεῖον κατα-
 εθειμένον.

Τὸ δ' Ἐννεάπυλον, ἃν ἦν ἡ μόνη πανάρχαιος εἰσοδος
 ἡς Ἀκροπόλεως, ἔπρεπε νὰ κεῖται πρὸς δυσμὰς, διότι
 κατὰ πᾶν ἄλλο μέρος ἡ Ἀκρόπολις ἐθεωρεῖτο ὡς ἀπρόσ-
 βατος (21). Ἀλλ' ὡς εἶδομεν (8), ὁ Κλεόδημος λέγει ὅτι οἱ
 Πελασγοὶ ἰσοπεδόσαντες τὴν Ἀκρόπολιν « περιέβαλον ἐν-
 νεάπυλον τὸ Πελασγικόν », δι' ἧς ἐκφράσεως φαίνεται ὡς
 αἰνιττόμενος πάντα τὸν τοῦ φρουρίου περίβολον. Τοῦτο δὲ
 φαίνεται καὶ τὸ πιθανώτατον, διότι κατὰ τὰς τελευταίας
 ἀνασκαφὰς εὐρέθη βορειανατολικῶς τοῦ Ἐρεχθείου λα-
 ξευτὴ κλίμαξ ἐκ βαθμίδων 23 τῶν παναρχαίων χρόνων.
 Ἐνταῦθα λοιπὸν πρέπει νὰ ἦτο μία πύλη, ἄλλη δὲ πιθα-
 νῶς κατὰ τὴν ἄλλην σωζομένην κάθοδον, τὴν πρὸς τοῦ
 Ἐρεχθείου τὰ βορειοδυτικά, καὶ ἴσως καὶ ἄλλαι ἀλλαχοῦ,
 μὴ εὐρεθῆσαι εἰσέτι. Ὡς δὲ πεντάπυλα ἦσαν τὰ μετὰ ταῦτα
 Προπύλαια (22), ἴσως καὶ τοῦ Πελασγικοῦ ἡ πρὸς δυσμὰς
 εἰσοδος, ὡς ἡ κυριωτάτη καὶ εὐρυτάτη, νὰ εἶχε καὶ αὕτη
 πύλας πλείονας τῆς μιᾶς, ἴσως πέντε ἐπίσης, οὐχὶ ὅμως
 τὴν μίαν ἐνδοτέρω τῆς ἄλλης, διότι τοιούτων πυλῶν ἀλ-
 λεπαλλήλων οὐδὲν ἔχνος σώζεται, ἀλλ' εἰς μίαν σειράν,
 ἧς διατηροῦνται λείψανα παρὰ τὴν νότιον τῶν Προπυλαίων
 πλευράν, ἀποτελοῦντα μετ' αὐτῆς ἀμβλείαν γωνίαν, οἷαν

(20) Πaus. KE, 2. — Πλούτ. Β. Ἀντων. Ε.

(21) Πaus. KB, 4.

(22) Ἰδ. καὶ Ἀρποκρ. λ. « Προπύλαια ταῦτα ».

ἀποτελεῖ καὶ ἡ διεύθυνσις τοῦ Ναοῦ τῆς Νίκης, καὶ ἀποδεικνύντα ὅτι ἡ ἀρχαῖα, τῶν νῦν ὑφισταμένων Προπυλαίων προηγηθεῖσα εἴσοδος, ἦν μᾶλλον πρὸς βορρᾶν ἐστραμμένη. Ὅπισω δὲ τῶν λειψάνων τούτων σώζεται καὶ μέρος ὀγκῶδες τοίχου ἐξ ἀργῶν λίθων, ἐναπομεῖναν ἴσως ἐκ τῆς πελασγικῆς ὀχυρώσεως τῆς εἰσόδου, καὶ κλεῖον τὸ μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ Κιμωνίου τείχους μεταίχμιον.

Ἡ μεταγενεστέρα δὲ διεύθυνσις ἐδόθη, φαίνεται, τοῖς Προπυλαίοις ὑπὸ Μνησικλέους, τοῦ ἀρχιτέκτονος αὐτῶν, ἵνα ἡ θαυμασία εἴσοδος ἦ μᾶλλον ἐστραμμένη κατὰ τὸν μέγαν ἄξωνα τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ὁ εἰσιὼν ἔχῃ ἀπέναντι αὐτοῦ ἀρμονικῶς κείμενα τὰ δύο μεγαλουργήματα τῆς νεωδομίας, τὸν Παρθενῶνα καὶ τὸ Ἐρεχθεῖον, καὶ δὴ τοῦ μὲν τὴν βορειοδυτικὴν τοῦ δὲ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν, καὶ ἐπομένως ἐκάστου ἀνὰ δύο πλευρὰς μεγαλοπρεπῶς εἰς τὴν ὄρασιν ἀναπτυσσομένας.

Ἐκόσμουν δὲ τὰ Προπύλαια διαπρεπῆ τεχνουργήματα, οἷον ἡ χαλκῇ Λέαινα, ἡ εἰς μνήμην τῆς γενναίας συνεργοῦ τῶν τυραννοκτόνων στηθεῖσα (23), καὶ τοῦ Σωκράτους τὰ γλυπτικὰ ἔργα, αἱ Χάριτες καὶ ὁ Ἑρμῆς ὁ ἀμύητος (24).

Ἦν δ' ἡ πρὸς ταῦτα καὶ τὴν Ἀκρόπολιν τελευταία ἄνοδος τοσοῦτον ἀνάντης, ὥστε ἅμαξα ν' ἀναβῇ αὐτὴν δὲν ἐδύνατο, καὶ μόνον ἴσως ὀλίγα ἐλαφρὰ ἄρματα τῆς πομπῆς ἀνεβιβάζοντο διὰ χειρῶν βοηθείας, ἐν ᾧ ἡ ἐπὶ τροχῶν βαίνουσα ναῦς, ἡ παναθηναϊκὴ, ἔμενε, ὡς εἶδομεν (ι, Σελ. 99), τούτου ἕνεκα βεβαίως, κάτω παρὰ τὸν Ἀρειον Πάγον καὶ τὸ Πομπεῖον, τοῦ πέπλου μόνου ἄνω κομιζομένου. Σή-

(23) Πολύαιν. Η, 45.

(24) Σχόλ. Ἀριστοφ. Νεφ. 773. — Πaus. Ἀττ. Θ, 35. — KB, 81. — Λ, 22. — Pl. XXXVI, 32. — Ἀρχ. Ἐφ. Ἔτ. 1862. Ἀρ. 93.

φερον ἐν τῷ γυμνῷ βράχῳ τοῦ ἐδάφους οὐδὲν ἴχνος φαί-
 νεται τροχιᾶς, ἀλλὰ μόνον συχναὶ ἐγκάρσιοι καὶ παράλλη-
 λοι ἐντομαί, εἰς ἃς νὰ ἐνδάνωσιν αἱ ὀπλαὶ τῶν ἵππων τῶν
 συμπομπευόντων ἱππέων. Τοιαῦται δὲ πολὺ βαθύτεραι, καὶ
 τοῦ χρόνου προφανῶς ἔτι μᾶλλον κοιλωθεῖσαι, φαίνον-
 ται ὑπὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ βάθρου τῆς Νίκης, ἔνθα
 ἀπομένως διήρχετο τμῆμα τῆς ἐλικοειδοῦς ἀνιούσης ὁδοῦ.

Μικρὸν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀνεσκάφη,
 κατὰ τὴν ἀνοδὸν ταύτην, εὐρεῖα καὶ μακρὰ μαρμαρίνη ἀνα-
 βάθρα, ἣν τινες ἐξέλαβον ὡς ὑπὸ τῶν Φλωρεντίνων Δου-
 κῶν οἰκοδομηθεῖσαν, ὅτε οὗτοι μετεσκεύασαν τὰ Προπύ-
 λαια εἰς μεγαλοπρεπῆ αὐτῶν κατοικίαν. Ἀλλὰ τοιούτων
 πολυτελῶν οἰκοδομῶν οὐδὲν ἕτερον ἀφῆκαν οὗτοι παρά-
 δεῖγμα. Καὶ ναὶ μὲν ὑπ' οὐδενὸς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων
 μνημονεύεται αὕτη ἡ ἀναβάθρα, ἀλλ' εἰκονίζεται ἐπὶ νομί-
 σματος χρόνων ῥωμαϊκῶν (25), καὶ ὡς αὐτοῖς ἀνήκουσα
 μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ ταυτοχρόνου ἐπιγραφῆς (26) ἐκεῖ που
 εὐρεθείσης καὶ φερούσης· « Ἐφ' ὧν καὶ τὸ ἔργον τῆς Ἀνα-
 βάσεως ἐγένετο », καὶ ὑφ' ἐτέρας (27), καθ' ἣν τὸ κάτω τῆς
 ἀναβάθρας ἐκτίσθη « μετὰ Ῥοιμιτάλκην », τὸν ἐπώνυμον
 ἄρχοντα τοῦ ἔτους 27 π. Χ. Καὶ μικρὰ δὲ κλίμαξ, ἥς ἀρχὴ
 σώζεται κατὰ τὸ χεῖλος τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ βάθρου
 τῆς Νίκης, χωρὶς νὰ φθάνῃ μέχρι τῶν βαθμίδων τῆς ἀναβά-
 θρας, ἐκοινώνει, ὡς φαίνεται, μετὰ τῆς κυριωτέρας ἀνόδου.

Κατὰ τ' ἀριστερὰ δὲ τοῖς ἀνιούσιν, εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν
 γωνίαν τῆς βορείας τῶν Προπυλαίων πλευρᾶς, ἵσταται βά-
 θρον ἐκ λίθου Ὑμητίου, ἀνισοδόμου ῥυθμοῦ, 27' τὸ ὕψος

(25) Ἰδ. Leake, Topogr. of Ath. Vol. I, Pl. I, 1.

(26) Ross, Demea Σελ. 36, Ἀρ. 10.

(27) Εὐστρατιάδ. Ἐπιγρ. Ἀνέκδ. Φυλλάδ. Β, ἔτ. 1852, Ἀρ. 10.

καὶ 15' εἰς τετράγωνον τὴν βάσιν ἔχον. Ἐφερε δὲ τοῦτο ἄλλοτε δύο ἱππεῖς, περὶ ὧν ὁ Παυσανίας (28) διστάζει ἂν δὲν παριστῶσι τοὺς υἱοὺς τοῦ Ξενοφῶντος, εἴτε μὴ προσέξας εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τὴν ἐπὶ τοῦ μνημείου, καθ' ἣν αὐτὸ ἦν τῷ Ἀγρίππᾳ ἀνατεθειμένον, εἴτε ἰδὼν ἐπ' αὐτοῦ ἀγάλματα ἀρχαιότερα, ἐκεῖ μετατεθέντα καὶ μεταγραφέντα. Τοῦ βάθρου τούτου ὁ ἄξων τέμνει τῷ ὄντι γωνιαίως τὸν τῆς ἀναβάθρας, ὅπερ ἀρχαιότερον ἐκείνης ἀποδεικνύει αὐτό, καὶ πιθανολογεῖ τὸ ἐπὶ Παυσανίου πιστευόμενον, ὅτι ἔφερεν ἰσως ποτὲ ἐρίππους ἀνδριάντας τῶν υἱῶν τοῦ Ξενοφῶντος.

Κατωτέρω (δυτικώτερον) τῆς ἀναβάθρας ταύτης ὁ Γάλλος Beulé, ἀνασκάψας Πύλην ἐν τῷ ἐξωτερικῷ περιτειχίσματι τῆς Ἀκροπόλεως, ἐξέλαβε καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὴν ὡς τὴν ἐξωτάτην καὶ πρώτην ἀρχαίαν εἴσοδον τοῦ φρουρίου. Ἀλλὰ περὶ τοιαύτης ὑπ' οὐδενὸς τῶν ἀρχαίων τι λέγεται, καὶ ἐξ ἐναντίας τ' ἀνωτέρω (29) μνημονευθέντα χωρία ἀποδεικνύουσιν ἀδύνατον αὐτῆς τὴν ὑπαρξιν. Πλὴν τούτου δὲ καὶ τεῖχος μετὰ πύλης ἀπλῆς ἐνταῦθα θ' ἀντέβαινεν εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας ὀχυρωματικῆς, καθ' οὓς παρ' ἐκάστη πύλῃ φρουρίου, πολλῶ δὲ μᾶλλον παρὰ τῇ μόνῃ εἰσόδῳ τῆς Ἀκροπόλεως, ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχεν, ὡς προμαχών, πύργος πρὸς τὰ δεξιὰ τῷ προσβάλλοντι, διότι τῶν ὀπλιτῶν, τὴν ἀσπίδα ἐχόντων εἰς τὴν ἀριστεράν, ἢ δεξιὰ πλευρὰ ἦν ἀσθενὴς καὶ τρωτή. Τοιοῦτος δὲ πύργος διὰ τὰ Προπύλαια, μέγας καὶ ἰσχυρός, ἦν τὸ βάθρον τῆς Ἀπτερου Νίκης, δι' ὃ καὶ Ἐπιπυργιδία προσηγορεύετο ἢ ἐκεῖ ἰδρυμένη Ἐκάτη τοῦ Ἀλκαμένους (30), καὶ αὕτῃ ἡ Ἀρ-

(28) KB, 4.

(21) 6, Ἀριστοφ. Λυσιστρ. Στ. 335, 347, 911, 913.

(30) Παυσ. Κορινθ. Λ, 2.

τριμυς(31), ἥτις ἴσως ἦν οὐχὶ ἄλλη τῆς Ἑκάτης, διότι, κατ' Ἀθήναιον(32), καὶ ἡ Ἀρτεμις παρίστατο ἔστιν ὅτε τρικέφαλος· καὶ εἶχεν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἱερέα μετὰ τῶν παρακειμένων, πιθανῶς εἰς τὸ τεῖχος τοῦ προμαχώνος, ἢ πύργου, τῆς προστασεως ταύτης τῶν Προπυλαίων ἐρειδομένων Χαρίτων(24).

Ἀλλὰ πλὴν τούτων, σύγκειται ἡ ἀνασκαφεῖσα πύλη καὶ ἐκ τεμαχίων ἀρχιτεκτονικῶν, ἐξ ἄλλων οἰκοδομῶν ἀτάκτως συναρμοσθέντων, οἷον τριγλύφων ὑπὲρ ὁδόντας, καὶ ἐν τῷ τείχει εὐρέθησαν ἐπιγραφαὶ καὶ τῶν ῥωμαϊκῶν ἔτι χρόνων, τινὲς ἀντιστρόφως ἐντετειχισμένοι· ὥστε ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀμφίβολίας ἀνήκουσι τεῖχος καὶ πύλη εἰς πολὺ μεταγενέστερον ὁχυρωματικὸν ἔργον, ἴσως τὸν ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ τειχισμόν(33), ἂν οὐχὶ καὶ τὸν ἐπὶ τῶν Φράγκων.

Ἐπὶ τοῦ μνημονευθέντος δὲ βάθρου ἢ πύργου δυτικῶς τῆς νοτίας τῶν Προπυλαίων πτέρυγος, ἀνεσκάφη, μετὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν Ἀθηναίων, ἐν ἐρειπίοις κείμενος ὁ ναὸς τῆς Ἀπτέρου Νίκης, τῆς τὰ πτερὰ αὐτῆς κατεθείσης μετὰ τὰς περσικὰς νίκας, καὶ ἰδρυμένος εἰς τὴν θέσιν, ἀφ' ἧς ἐπιστεύετο ὅτι ὁ Αἰγεὺς κατεσκόπευε τὴν θάλασσαν ἵνα ἰδῇ τὸν Θησέα ἐκ Κρήτης ἐπανερχόμενον.

Ἡ δὲ βορεία τῶν Προπυλαίων πτέρυξ περιέχει δωμάτιον μέγα, τετράγωνον, βεβαίως τὸ ὃ ὁ Παυσανίας καλεῖ « οἶκημα ἔχον γραφάς »(34), ἔργα τοῦ Πολυγνώτου καὶ ἄλλων ζωγράφων.

(31) Ἀρχ. Ἐφ. Ἔτ. 1862, Ἀρ. 93.

(32) Δ, 168.

(33) Ζώσιμ. Α, 29. — Ζωναρ. ΙΒ, 23.

(34) ΚΒ, 6.

Τῷ εἰσιόντι δὲ δεξιῶς, ὑπὸ τὸν τελευταῖον πρὸς νότον κίονα τῆς ἐσωτερικῆς τῶν Προπυλαίων στοᾶς, σώζεται ἔτι ἐν χώρᾳ ἐνεπίγραφον τὸ ἀρχαῖον βάθρον τῆς Ὑγείας Ἀθηναῖς (35), καὶ ὀλίγον ἐνδοτέρω διετηρεῖτο μέχρι πρό τινων ἐτῶν, ἀγνοῶ ποῦ ἔκτοτε μετατεθέν, ἐκ δύο δὲ τεμαχίων συγκεῖμενον, μέγα βάθρον τοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀνακειμένου Δουρίου ἵππου τοῦ Στρογγυλίωνος (36), καὶ πέριξ ἐκεῖ οὐκ ὀλίγα λείψανα τῶν πολυπληθῶν, ἄλλοτε τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Ἀκροπόλεως καλυπτόντων, μαρτυρουμένων ἢ ἀμαρτύρων ἀναθημάτων.

Ἀνχτολικώτερον δὲ τοῦ Δουρίου ἵππου, σωζόμενα ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια μνημείου ἰωνικοῦ εἰκάζονται ἀνήκοντα τῷ ἱερῷ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος (37), ἧς τὸ ἄγαλμα ὁ Ὀρέστης ἐλέγετο κομίσας ἐκ Ταυρίδος, καὶ ἥτις ἰδίως ἐλατρεύετο ἐν τῷ δήμῳ Βραυρωνι τῆς Ἀττικῆς. Ὁ Πιττάκης ὁμῶς λέγει (38), ὅτι ἐπιγραφή μνημονεύουσα τοῦ ἱεροῦ τούτου εἶχεν εὑρεθῇ « βορείως τῶν Προπυλαίων », ὅπου, μεταξὺ τῆς Πινακοθήκης καὶ τοῦ βορείου τείχους τοῦ περιόλου ὑφίστανται τῷ ὄντι λείψανα ἐλέγχοντα τὴν ὑπαρξιν ἀρχαίας οἰκοδομῆς. Ἄν αὕτη ᾗν τὸ ἱερόν τῆς Βραυρωνίας, τὰ ἄλλα ἐκεῖνα ἐρείπια, τὰ μεταξὺ Προπυλαίων καὶ Παρθενῶνος, ἀνῆκον πιθανῶς εἰς τὸ τῆς Ἀθηναῖς Ἐργάνης (39), προστάτιδος τῶν γυναικείων ἔργων, οὗ δύο εὑρέθησαν ἐπιγραφαί, ἡ μὲν οὐ μακρὰν τῆς θέσεως ταύτης, νοτιοδυ-

(35) Πaus. ΚΓ, 5. — Πλούτ. Β. Περικλ. ΙΓ. — Rang. Ant. Hell. I, Ἀρ. 43.

(36) Σχολ. εἰς Ἀριστοφ. Ὀρν. 1128. — Rang. Ant. Hell. I, 41.

(37) Πaus. ΚΓ, 5.

(38) Ἀρχ. Ἐφ. Ἀρ. 3368.

(39) Πaus. ΚΔ, 3.

τικῶς τοῦ Παρθενῶνος (40), ἡ δὲ τοῦ Ἐρεχθείου ἀνατολικῶς (41).

Τὴν κορυφὴν δὲ τῆς Ἀκροπόλεως στεφανοῖ ὁ Παρθενών, ἀρόμενος ὑπὲρ τὰ Προπύλαια καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῶν κιόνων αὐτῶν, καὶ τὴν εἴσοδον ἔχων, ὡς συνήθως οἱ Ἕλληνας οἱ ναοὶ (42), πρὸς ἀνατολὰς. Διηρεῖτο δ' εἰς τὸ Ἐκατόμπεδον καλούμενον, τὸν κυρίως ναὸν μετὰ τοῦ προνάου πρὸς ἀνατολὰς κατὰ τὴν εἴσοδον, ἐγκλείοντα τὸ χρυσελεφάντινον ἀριστούργημα τοῦ Φειδίου ἐν ὑποδιαίρέσει ἣτις καὶ ἰδίως Παρθενῶν ἐλέγετο, καὶ εἰς τὸν Ὀπισθόδομον, τὴν δυτικὴν αἶθουσαν, ἐν ἧ ἦν τὸ ἱερόν καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον κατατεθειμένον. Ἐπικάθηται δ' ὁ ναὸς ἐπὶ βάθρου κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὀλίγον ἀνωμάλως προέχοντος, ἐξ οὗ καὶ ὑπετέθη ὅτι ἀνῆκεν εἰς ναὸν ἀρχαιότερον, ὑπὸ τῶν Περσῶν πυρποληθέντα, ἐκεῖνον δὲ ὁ Ἡσύχιος λέγει κατὰ πεντήκοντα πόδας βραχύτερον (43) τοῦ Παρθενῶνος. Ἀλλ' ἀπίθανος δὲν φαίνεται καὶ ἡ εἰκασία, ὅτι ταῦτα λέγων, αἰνίσσεται μᾶλλον τὸν πανάρχαιον ναὸν τῆς Πολιάδος.

Ἰσταται δ' οὗτος βορείως καὶ κατωτέρω τοῦ Παρθενῶνος, Ἐρεχθεῖον προσέτι καλούμενος. Περὶ αὐτοῦ ἀλλαχοῦ γράψας ἐν ἐκτάσει (44), ἀρκοῦμαι λέγων ἐνταῦθα, ὅτι ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διάθεσιν θεωρῶ αὐτὸν μὴ διαφέροντα τῶν λοιπῶν μεγάλων ναῶν, πλὴν καθ' ὅσον ἀπῆτει ἡ διαφορὰ τῆς ἰσοπεδώσεως. Συνέχειτο ἐπομένως, ὡς φρονῶ, καὶ αὐτὸς ἐκ δύο διαιρέσεων, ὧν ἡ ἀνατολικὴ ἦν ὁ κυρίως ναὸς τῆς

(40) Ἀρχ. Ἐφ. 347.

(41) Αὐτ. Ἀρ. 316.

(42) Πλούτ. Β. Νούμ. Λ.

(43) Λ. Ἐκατόμπεδος.

(44) Rang. Tempel des Erechth. ἐν Ὑπομν. Ἀρχ. Ἐταιρ. Βερολ. 1883.

Πολιάδος, ἐκτεινομένης τῆς ἐπωνυμίας καὶ ἐπὶ τῆς ὅλης οἰκοδομῆς, ἡ δὲ δυτική, τὸ Πανδρόσιον, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοῦ Παρθενῶνος τὸν Ὀπισθόδομον, καὶ ἐγκλείον τὸν τάφον τοῦ Κέκροπος καὶ τὸν τοῦ Ἐρεχθέως, καὶ προσέτι τὰ δύο τεκμήρια τῆς πάλης τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, τὴν «πάγκυφον ἐλαίαν», καὶ τὰ ἱχνη τῆς Τριαίνης μετὰ τῆς Ἐρεχθηίδος θαλάσσης, ἥτις ὅμως, ἂν ποτε ὑπῆρξε, δὲν ἀνευρέθη. Ὁκοδομήθη δ' ὁ ναὸς ἔνθα ἦν ὁ ἀρχαιότερος, ὁ ὑπὸ τῶν Περσῶν πυρποληθείς, οὗ ἱχνη ἀρτίως ἀνεσκάφησαν, τοῦ νῦν ναοῦ ὀλίγον ὑψηλότερον ἢ νοτιώτερον, ἐπὶ ἐπιπέδου ἐδάφους κείμενα. Εἶχε δὲ καὶ ἐκεῖνος, ὡς ἐκ τῶν λειψάνων αὐτοῦ φαίνεται, τρεῖς διαιρέσεις, ἴσως τὸν πρόναον ἀνατολικῶς, τὸν κυρίως ναὸν δίχα κατὰ μῆκος διατεμνόμενον, πιθανῶς διὰ δύο ἀγάλματα, τὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἐν τῷ μέσῳ, καὶ τὸν ὀπισθόδομον δυτικῶς, καὶ ἦν δωρίου ρυθμοῦ, ὡς δεικνύουσι τμήματα κιονοκράνων εὑρεθέντα, καὶ περίπτερος. Ἴσως ὅμως τὸ περιστύλιον ἐστὶ μεταγενέστερον τῆς ἐπιλοίπου οἰκοδομῆς, διότι ἐκείνου μὲν τὰ θεμέλια εἰσὶν ἐκ κυανοῦ τιτανολίθου τῆς Ἀκροπόλεως, ταύτης δὲ ἐκ πώρου Πειραικοῦ. Ὡς λόγος δὲ δι' ὃν ὡς θέσις τοῦ νεωτέρου ναοῦ δὲν ἐξελέγη αὕτη ἀκριβῶς ἢ τοῦ ἀρχαίου, ἀλλ' ὀλίγον τι βορειότερον, πρέπει, νομίζω, νὰ ἐκληφθῇ, ὅτι ἐντὸς αὐτοῦ ἠθέλησαν νὰ περιλάβωσι καὶ τὰ εἰς τὸν περίβολον μόνον τοῦ ἀρχαίου περιεχόμενα ἱερὰ καὶ ἱστορικὰ μνημεῖα, τὴν ἐλαίαν τῆς Ἀθηνᾶς τὸ φρέαρ τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ προσέτι τοὺς τάφους τοῦ Ἐρεχθέως καὶ τοῦ Κέκροπος, κείμενα πρὶν ἐντὸς τῆς αὐλῆς τῶν εἰς τὸν ναὸν παρακειμένων ἢ αὐτὸν περιλαμβάνόντων ἀνακτόρων τοῦ Ἐρεχθέως, ὧν μνημονεύει καὶ ὁ Ὅμηρος («δόμου

Ἐρεχθίδος ») (45). Τούτων ἀρχαῖκὰ λείψανα, ὅμοια πρὸς τὰ ἐν Τύρινθι καὶ ἐν Μυκῆναις, ἀνευρέθησαν ἐν ταῖς ἀνακαφαῖς μετὰ τῶν τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ.

Ἐνταῦθα δέ που, περὶ τὸν ναὸν τοῦτον, ἦσαν καὶ οἱ βωμοὶ τῆς Αἰδοῦς καὶ τῆς Ἀφελείας (46).

Δυτικῶς δὲ τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ Ἐρεχθείου, εἰς ἀπόστασιν ὡς 50 μέτρων ἀφ' ἑκατέρου, τετράγωνον ἐπίπεδον ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένον, ἔχει ἐν τῷ κέντρῳ ὀπὴν τετραγωνικήν, ἐν ἣ εὐρέθη λίθινος κύβος ἐνηρμωσμένος, ὅστις διατηρεῖται ἐν χώρᾳ ἐπὶ τῆς ὀπῆς ἣτις συνεχώσθη καὶ ἐστὶν ἀφανής. Ἐνταῦθα ἵστατο προφανῶς τὸ βάθρον τῆς χαλκῆς Προμάχου Ἀθηναῖς, μεγαλουργήματος τοῦ Φειδίου (47), ἥς ἡ αἰχμὴ καὶ τοῦ κράνους ὁ λόφος ἦσαν σύνοπτα, ὑπὲρ τὴν στέγην τοῦ Παρθενῶνος, τοῖς καταπλέουσιν ἐκ Σουνίου.

Τοῦ Παρθενῶνος δ' ὀπίσω ἱδρυσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ταπεινώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ φρονήματος, ναὸν κυκλωτερῇ, οὗ δύο σώζονται μεγάλα ἐνεπίγραφα ἐπιστύλια (48), λέγοντα ὅτι ἦν ἀνατεθειμένος τῇ Θεᾷ Ῥώμῃ καὶ τῷ Σεβαστῷ, συμφώνως πρὸς τὴν τούτου διάταξιν οὐδεμία νὰ γίνηται αὐτῷ ἀνάθεσις μὴ συγχρόνως μνημονεύουσα καὶ τῆς Ῥώμης (49).

Βορείως δὲ τοῦ Παρθενῶνος, εἰς 9 μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς 7ης στήλης μετὰ τὴν δυτικὴν γωνιαίαν, ἀναγινώσκεται ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένη ἐπιγραφὴ φέρουσα· « Γῆς καρποφόρου, κατὰ μαντείαν ». Ἐκεῖ ἄρα ἵστατο ὁ ἐν Ἀκρο-

(45) Ὀδ. Η, 81.

(46) Ἡσύχ. — Σουλδ. — Εὐστάθ. Ἰλ. Σ. 1239, 29.

(47) Πaus. ΚΗ, 2. — Δημοσθ. Περυσβ. § 272. — Σχ. εἰς Δημοσθ. κ. Ἀνδρoτ, Σελ. 597 Rsk. — Ζήσιμ. Ε, 6.

(48) Bœckh, C. I. Ἀρ. 478.

(49) Suet. Aug. LII.

πόλει βωμός τῆς Γῆς, ἣν ὁ Σουίδας καὶ *Κουροτρόφον* λέγει, ἴσως συγγέων αὐτὴν μετὰ τῆς τῶν Προπυλαίων.

Ἀναφέρεται δὲ προσέτι ἐν τῇ Ἀκροπόλει καὶ *Νεωκόριον* (50), ἐμφαίνον ὅμως πιθανῶς οὐχὶ μνημεῖον αὐτοτελές, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν παρὰ τῷ ναῷ κατοικίαν τῶν νεωκόρων. Ὁμοίως δὲ καὶ αἱ μνημονευόμεναι *χαλκοθήκη* (51) καὶ *σκευοθήκη* (5) ἦσαν βεβαίως μέρη ἢ παραρτήματα ταμείων εἰς ἐναπόθεσιν, ἢ μὲν τῶν χαλκῶν, ἢ δὲ τῶν λοιπῶν ἱερῶν σκευῶν, πλὴν τῶν ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν, ἅτινα ἦσαν ἐν τοῖς ναοῖς ἐμφανῶς ἐκτεθειμένα, εἰς πολυτελεῖ αὐτῶν κόσμησιν.

B

Τὰ παραλειφθέντα ὑπὸ Πausανίου.

α

Ἀγοραῖος Κολωνός.

Ἵνα ὅμως ὅσον ἐνδέχεται πλήρη ἔχωμεν τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν τὴν εἰκόνα, ἀνάγκη καὶ ἄλλα τινὰ τῶν μερῶν καὶ μνημείων αὐτῶν νὰ ἐπισκεφθῶμεν, περὶ ὧν ὁ Πausανίας σιγᾷ.

(50) Rang. Ant. Hell. II, 858, Στ. 9.

(51) Ἀρχ. Ἐφ. 948, Στ. 17. — 3340, Στ. 13, 19, 24. — Ἰδ. καὶ Ἀθην. B, 19.

(52) Ἀρχ. Ἐφ. Ἀρ. 1356, καὶ ἀλλαχοῦ.